

Svätyne

našich predkov

**SVĀTYNE
NAŠICH PREDKOV**

Kto vie, vidí

*Na predchádzajúcej strane muž so ženou, Slanské hory, Slovensko
Detail tváre muža z predchádzajúcej strany*

RUDOLF IRŠA

**SVÄTYNE
NAŠICH PREDKOV**

© **PhDr. RUDOLF IRŠA**

SVÄTYNE NAŠICH PREDKOV

Vydal IPS, Bratislava v spolupráci s Nezávislou akadémiou vied

© *Fotografie a kresby PhDr. Rudolf Irša*

ipsms@centrum.cz, www.irsa.szm.com, irsa.blgz.cz

I. vydanie, Bratislava, 2011 (12)

ISBN 978-80-970738-0-0

KAMENĚ A MÝTUS
V ČAROVNEJ KRAJINE

Kameň a mýtus

„Kameň“ je podľa definície geológov „kus horniny“ a podľa podobne „realistického“ pohľadu „mýtus“ je vymyslené rozprávanie o dávnoveku, jeho božstvách a hrdinoch, výmysly, bludy. S podobným dešpektom by sme mohli ohodnotiť hocičo s čím sa v reálnom svete stretneme. Dávne mýty boli vyhlásené za bludy, lebo nazerali inak na svet ako „pravdivé“ náboženstvá a tiež inak ako novovznikajúca „veda“. Ponúkali iné príbehy a oslavovali iné postavy. Mýty však majú aj iné ideológie, mýty má každá spoločnosť, nielen dávna, ale aj súčasná a to nielen v tom pravom, ale aj v prenesenom zmysle slova. Aj novodobé, tzv. vedecké názory sú mnohokrát len omyly, alebo zámerne falzá. Mýtus je napriek tomu stále duchom spoločenstva, bez ohľadu na to ako ho nazveme a bez ohľadu nakoľko sa zakladá na pravde, on toto spoločenstvo (*národné, svetonázorové a pod.*) vytvára a spája.

Mýtus ponúka informácie prostredníctvom symbolov a pomocou nich zjednodušuje do maximálnej miery, spája všetko to, čo sa odohralo v rôznych časových rovinách a často aj na rôznych miestach do jedného celku.

Mýtus je nerozlučne spojený so symbolmi. Príbehy a postavy, ktoré obsahuje, sú vždy symbolické, aj keď ich vzorom môžu byť a bývajú konkrétne osoby a situácie.

Dávne mýty sú informáciou o najstarších dejinách človeka a jeho sveta. S prekvapením zisťujeme, že prinášajú rovnaké pohľady na počiatok sveta a človeka ako najvedeckejšie výskumy. Narábajú s pojmami „počiatok“, „koniec“, reálne popisujú premenu človeka zo zvierata (*alebo ho nechajú stvoriť „vyššou mocou“ ako náboženstvá*). Mýtické príbehy sú teda vedecky evolučné, alebo nábožensky kreacionistické. Poznajú niekoľko vývojových etáp človeka, opisujú epochy vývoja civilizácie (*poznajú rôzne doby, ktoré korešpondujú s našimi vedomosťami o rozvoji civilizácií*), opisujú dejiny vývoja ideológií a s nimi spojených spoločenských premien. V mýtoch sú zachytené príbehy rôznych kultúr, civilizácií, úrovne ich technického rozvoja, aj také, ku ktorým nemáme žiadny iný prameň.

Pozoruhodnú podobu mýtov a vedeckých teórií, ktorú zbadáme, keď sa namiesto na formu sústredíme na obsah, je buď dávny dokladom o neuveriteľných vedomostiach ľudí, podľa nás žijúcich kdesi v temnom praveku, alebo je dôkazom, že vedecké teórie, akokoľvek to popierajú, sú vybudované z týchto mýtov. To však v tomto prípade nevylučuje ich pravdivosť, pokiaľ mýty sú v jadre pravdivé. V skutočnosti však mýty môžeme rozdeliť do rovnakých skupín, do akých delíme aj vedecké hypotézy a teórie.

Kto sa zaoberá mytológiou ako súborom bludov, ten sa veľa z nej nedozvie. Pritom mnohé dnešné uznávané vedecké názory v iných oblastiach (*napr. historické práce*) sú len kompilátmi omylov, falzifikáciami dejín, skutočnými bludmi, ktoré spoločnosť v istom čase považuje za pravdivé.

Mýtus premieňa konkrétne na všeobecné, príbeh zdokonaľuje a robí ho univerzálnym. Avšak mýtus je zároveň veľmi konzervatívny. Akonáhle reálny príbeh, reálna postava sa stanú súčasťou mýtu, nič nie je dôležitejšie ako tradovanie jeho presnej podoby.

Mýty možno prenášať a udržiavať aj inak ako len prostredníctvom napísaného alebo hovoreného príbehu. Mýtus možno predviesť živým obrazom – v minulosti pantomímou alebo obradom, ako divadelné predstavenie, alebo ho možno premeniť na obraz zhotovený z rôzneho materiálu. Avšak tak ako treba porozumieť hranému, hovorenému alebo napísanému príbehu, tak je nutné porozumieť aj kresbe alebo plastike.

V našej prírode, nie v samotných mestách, lebo tam sme prírodu zväčša dokonale zničili, nachádzame tisíce mýtických príbehov, v minulosti prezentovaných človekom rôznym spôsobom, dnes však zachovaných len v tom, čo má väčšiu trvanlivosť. Mnohé mýty sú v krajine ukryté v množstve toponymických názvov, často výrazných alebo nenápadných prírodných miest ku ktorým sa viažu povesti, v mohylách, na ktoré sme už dávno zabudli a vnímame ich ako obyčajné kopce a v obetných miestach okolo nich, ktoré nevnímajú nielen náhodní návštevníci, ale napr. ani archeológovia a iní, ktorí sa zaoberajú výskum dávnych kultúr. Občas nájdeme stáročne

pamätné stromy spojené s torzom dávnej spomienky, často však nájdeme len samotné kultové objekty bez ich dávneho mýtu. Niekde sa zabudlo aj na tieto miesta, inde na nich alebo v ich blízkosti vyrástli nové kultové objekty – kresťanské kaplnky, kostoly a kláštory. Potom, prípad od prípadu, je bývalý kultový objekt uctievaný novým mýtom (*obetná miska je napr. vysvetlená ako odtlačok ruky alebo nohy svätca*), pohanský obetný kameň nachádzame pod oltárom, na inom čestnom mieste, ale tiež aj zabudnutý, po poslednej rekonštrukcii vyneseny z kaplnky či kostola a pohodený niekde bokom.

Oveľa viacej mýtických príbehov nesú objekty v širšej krajine, ktoré prežili jej kultivovanie pre poľnohospodárske účely, alebo drancovanie pre potreby výstavby ciest, železníc, domov a podobne. Často mnohé kultové kamene, praďávne plastiky zdobené mnohými symbolmi a príbehmi, skončili rozbité v rôznych stavbách a to celkom nedávno a deje sa tak, aj keď v menšej miere, dodnes. Napriek tomu je dodnes naša príroda na mnohých miestach zdrojom poznania nespočetného množstva do veľkej miery zabudnutých mýtov, ukrytých najmä v tom, čo je v nej najtrvanlivejšie – vo svojich kameňoch a skalách. Nie sú to len bizarné prírodné útvary, ako ich občas niekto vníma dnes, ale sú to skutočné, často ľudskou rukou vytvorené, alebo aspoň dotvorené galérie, kamenné knihy dávnej mytológie, plné obrazov, príbehov. Pri nich nachádzame magické kultové miesta, v nie mnohých prípadoch dodnes živé, používané na to, na čo sa používali oddávna – k rôznym čarovným, magickým úkonom.

Táto téma je širšiemu okruhu ľudí v podstate neznáma, v odbornej literatúre sa o existencii podobných kultových miest zmieňujú mnohí, často svojim prostredím uznávaní odborníci, s dešpektom, alebo priamo s výsmechom, pokiaľ vôbec zaevidujú zmienku o ich existencii. Preto, ak som chcel tieto kultové miesta, ich galérie a mýty poznať, musel som sa vydať priamo za nimi, do prírody. Samozrejme, bola to cesta skutočne naslepo, na ktorú som sa vydal s presvedčením, že to čo idem hľadať v minulosti existovalo a že ešte dnes to musí niekde existovať. Kto sa vydá za tým istým cieľom

po prečítaní mojich kníh, ten má oveľa jednoduchšiu cestu, aj keď som ju neurobil celkom jednoduchú, lebo čoskoro som zistil, že po mojich stopách a stopách mojich spolupracovníkov nejdú len obdivovatelia pamiatok našej dávnej minulosti, ale aj celkom čerství fanatici vedení svojím chorým presvedčením, že je ich svätou povinnosťou ničiť to, čo nestihli „po pohanoch“ zničiť ich predchodcovia. Stretol som však aj veriacich, ktorí zaujímajú k pamiatkam kultúrny postoj. V mnohých krajinách sveta nanovo zahrnuli dávne kultové miesta do svojich obradov a pútí, lebo ich vnímajú ako posvätné miesta svojich predkov, ako súčasť svojich národných a kultúrnych dejín.

Kto sa vydá do našej prírody s cieľom poznať stopy mytológie, ktorá bola odrazom vedomostí, viery a života našich predchodcov, nebude to mať spočiatku ľahké. Mnohé iným známe veci mu zostanú dlho, možno aj navždy ukryté. Ak však zbadá len zlomok toho o čom hovorí táto práca, zbadá, že naša krajina je dodnes Čarovnou krajinou.

Mená dávnych bohov, démonov, strážcov a ochrancov a obrady s nimi spojené sú dodnes uložené v našom jazyku, v našich tradíciách. Aj keď my sme ich opustili a zabudli, oni tu zostali. Lebo mýtickí predkovia rodov, kmeňov a národov (*v podobe duchov, démonov či bohov*) nikdy neopúšťali svojich chránencov. To len ľudia ich zavrhli, keď sa im zdalo, že noví, cudzí im prinesú lepší úžitok, lepší život. Lenže nevedeli, že s cudzími ideami prichádza nesloboda, lebo cudzím treba slúžiť. Preto nepriateľ vždy rúca a dodnes rúca symboly dávnych čias, zabíja alebo si kupuje kňazov, čo možno rozbiť, rozbije, čo nemožno rozbiť zakope, čo nemôže zakopať zasype hlinou a na kopci postaví svoj symbol moci. Dávne mýty zakáže, nariadi nové. Ak má dosť sily, zakáže aj jazyk a nariadi svoj, alebo postupuje oveľa dôslednejšie a ukrutnejšie. Nie inak tomu bolo aj na Slovensku. Napriek tomu, akoby zázrakom, mnohé nádherné zobrazenia dávnej mytológie prežili, niekde ich zachránili samotní ľudia tým, že ich premenili na symboly nového náboženstva a niekde za zachovali preto, že pod tlakom novej ideológie ich ľudia prestali vnímať.

Hory, skaly, kamene zvláštnych tvarov pútajú pozornosť človeka dodnes. V zhone všedných dní si ani nevšimneme, že medzi nami žijú ľudia schopní vidieť a cítiť rovnako ako naši dávni predkovia. Pre nich nie je skala ako skala a vychádzka je viac ako neekonomické trávenie času. Pre niekoho je, žiaľ, spoznanie kultového miesta výzvou k jeho obráteniu na „pravú“, skutočne pravú, čiže patriarchálne-božskú vieru pomocou kríža vandalsky vysekaného do obrazov dávnej pamiatky. Istý kňaz, keď zbadal kríž nedávno vysekaný do Veľkej čarodejky na Mohylkách v Slanských horách, mňa nabádal, aby som dotyčnému usekol ruku. Považoval to za rovnaký prejav neúcty ako keby niekto išiel sekať svoj znak do sochy svätca, alebo napríklad do posvätného kameňa v Mekke. Podľa neho človek skutočne veriaci vidí v symboloch iného názoru len pamiatky. Aj Vatikán je známy bohatou zbierkou antického umenia, ktoré nemá nič spoločného s kresťanstvom ako ideológiou a nikto tam neseká kríže do pohanských antických sôch.

V minulosti za poškodenie pamätných kameňov (*akými sú napríklad náhrobné kamene, mnohé kultové kamene sú v podstate pamätníky našich dávnych predkov*) hrozili kruté tresty nielen na zemi, ale aj choroby, ktoré postihli páchatelov, alebo ich najbližších a tresty aj po smrti. Menili sa na bludné duše, ktoré nenašli cestu do Raja či do neba a svojou prítomnosťou vo svete živých desili svojich blízkych. Preto v dávnych časoch ani kresťania nezneuctovali pohanské obetné kamene, naopak, vnášali ich ako posvätné objekty do oltárov, umiestňovali ich v chrámoch alebo okolo nich stavali kaplnky. Keď som si toto uvedomil, pochopil som rozhorčenie toho osvieteného kňaza nad činnosťou fanatikov, aj keď samozrejme, jeho návod na liečenie ich duševnej poruchy bol myslený len symbolicky. Ničenie symbolov, sôch, alebo ich prerábanie, prerábanie nápisov na nich, atď. pritom nie je ani zďaleka len vecou, ktorá by sa týkala len náboženských fanatikov.

V stredoveku aj v novoveku síce prišlo k ničeniu pohanských kameňov kresťanmi, ale to bolo v čase, keď kresťania stratili úctu k prírode, k zvieratám, k životu, k iným ľuďom, nastalo obdobie prenasledovania skutočných či

domnelých odporcov a stáročia trvajúca genocída. Neúcta k vlastným predkom sa prejavila vzájomnou neúctou, neúctou k iným kultúram a národom a následky sú vidieť nielen dnes, ale ich následkom je aj prognóza do neďalekej budúcnosti, hovoriaca o zániku náboženstva, kultúry a tej časti obyvateľstva sveta, ktoré vnieslo do života spoločnosti náboženskú a kultúrnu neznášanlivosť. Na jeho miesto prichádza ňou vypestovaný protivník. Jeho nástup a vymieranie potomkov ľudí nemajúcich v úcte dedičstvo, kultúru a odkaz svojich predkov môžeme vnímať ako zaslúžený trest. Miesto dávnych slávností, ktorými bola múdro a zábavným spôsobom riadená spoločnosť, nastúpili nové vážne obrady cudzej kultúry a ľudia štvaní novými karieristami zahnali duchov svojich predkov do ilegality. Európu na stáročia postihli vojny, morové epidémie, v nich zomieralo až 90 percent obyvateľstva. Veľkú časť svetadielu, ktorého ľudia sa začali klaňať cudziemu kmeňovému bohu, ovládli Huni, Tatári, mohamedáni. Bola to nevyhnutná obeť novému bohu, alebo trest za zavrnutie svojich vlastných? Na túto otázku si každý odpovie podľa svojho presvedčenia. Podľa neho napr. aj odstrelenie kultovej Hančovej skaly pri Hermanovciach pod Oblíkom, ktoré predchádzalo vypáleniu obce počas II. svetovej vojny, bolo trestom, alebo to bola len náhoda. Skutočnosť je však taká, že nič z toho, čo sa deje okolo nás, nie je náhoda, je to vždy následkom niečoho.

Čas a čarovná krajina

Ak sa vyberieme do Čarovnej krajiny, musíme si zo sebou zobrať ČAS. Nie v podobe digitálnych hodínok, ČAS nemá takú podobu. ČAS musíme niesť v sebe pre Čarovnú krajinu a jej bytosti. Bez neho neuvidíme nič a vrátime sa sklamaní a možno sa budeme cítiť aj oklamaní. Bez dostatku času neuvidíme na vlastné oči ani toľko, koľko nám ponúka jediná fotografia v tejto knihe. Na jeden jediný magický kameň potrebujeme hodiny, dni, niekto aj viac, aby sme ho pochopili, aby sa nám otvorila brána v našom vnútri, cez ktorú dokážeme vkročiť do sveta démonov a duchov, aby sme zbadali ich obrazy a príbehy, ktorými je Čarovná krajina zaplnená. Ale keď sa nám raz podarí prelomiť bariéru, ktorú máme vybudovanú vo vnútri seba a ktorá stojí medzi nami a Čarovnou krajinou, táto bariéra sa v okamihu premení na úžas poznania.

Čarovná krajina sa otvára len pripraveným a ochotným do nej vstúpiť. Urobí tak nečakane pri východe či pri západe slnka alebo na pravé popoludnie, za svitu mesiaca alebo pri plápolajúcom ohni. Buďme preto pripravení zostať v nej vtedy, keď nastane príhodný okamih. Buďme pripravení na vzdialené zavýjanie vlkov, čudné zvuky prichádzajúce so stmievajúcou sa oblohou, vzdialené hrmenie, ktorého pôvod nám možno zostane utajený, alebo sa premení na prudký dážď a z neho nás ráno obklopí nepreniknuteľná hmla, alebo nás ráno prekvapí nádherný východ slnka. Ak to všetko prežijeme, pochopíme, prečo sme doteraz ani netušili, že okolo nás je krajina, o ktorej sme len vzdialene počuli v rozprávkach z nášho detstva.

Kto sa prvý raz stretne s mýtickými galériami v podobe obrovských brázdobených kresbami, solitérmi v podobe skál opracovaných do niekoľkohľadových sôch a reliéfov, s balvanmi nápadne podobajúcimi sa na zvieratá, obvykle neverí vlastným očiам. Neverí, že to môže byť dielom ľudských rúk, všetko je to preňho „akože“. Keď sa presvedčí, keď presvedčí sám seba, že to, na čo sa pozerá je skutočnosť, tak v prvom okamihu túto skutočnosť považuje za zázrak. A zázrakom už z princípu neveríme. Mnohí preto sklopia

oči a usilujú sa na toto stretnutie zabudnúť. Iní stoja v úžase nad tým, že aj u nás doma máme niečo, čo si zaslúži náš obdiv a pritom doteraz vôbec nikto netušil, že to existuje, alebo tieto diela dávneho človeka považoval len za „hračky prírody“.

Nielen ďaleké exotické kraje ponúkajú možnosť nových objavov. Nielen v hlbokých džungliach, v ďalekých horách, ale priamo za našimi humnami a niekedy priamo v nich stoja, ležia, ukrývajú sa, alebo sa hrdo vypínajú diela slúžiace na zaznamenanie mýtov, sídla duchov našich predkov svojou mocou chrániacich rody, kmene, háje, lesy, hory – naše kroniky dávno zabudnutých dejín. Mnohé majú tisícročia a niektoré vznikli celkom nedávno, takmer včera. Sú dokladom veľkej a zabudutej pravekej európskej kultúry, v ktorej majú pôvod staroveké kultúry krajín, mylne považovaných za kolísku civilizácie.

Napriek tomu však náš realisticky budovaný „rozum“ bude neustále narážať na prekážky, lebo bude odmietat' možnosť, že každý mýtický obraz, každá zvláštna plastika, sú ľudským dielom. A tak popri nepochybných dielach človeka nájdeme rovnaké diela, kde nikdy nebudeme mať istotu, či ich zhotovil človek, alebo jeho zásah celkom odmietneme. Východiskom sa nám stane materialistické vysvetlenie o „hračkách prírody“, alebo teória, ktorá vysvetľuje vznik týchto tvarov ako výsledok činnosti ľudského mozgu, ktorý na základe poznanej reality usporiada náhodné tvary do mýtického príbehu alebo vzoru. Pre iného to bude dôkaz o existencii božej alebo o existencii diabla.

Presne tak sa to dialo v minulosti a deje sa aj dnes. Nie som prvý, čo zbadal to, čo považujem za doklad dávnej kultúry, dávnej civilizácie. Aj dnes sa nájdu ľudia, ktorí „bizarné skalné obrazy“ nazývajú skamenenými duchmi (*a niektorí tomu aj veria*), a rozhodne takto ich ľudia videli vtedy, keď ich nazvali Sokolími, Dračiami, Čertovými skalami a podobne. Na iných iní zbadali obrazy svätých a stali sa predmetom ich úcty. Predtým však zbadali na nich obrazy svojich démonov a bohov a premenili ich na svoje kultové miesta.

Podstatné je, že na rozdiel od iných to, čo materialisti považujú len za náhodu, aj tu je vysvetľované na základe realistickej podstaty, ale zároveň fotografiami a kresbami v tejto práci dokazujem, že to čo zbadali aj naši dávni predkovia, to sa stalo inšpiráciou ich mytológie a nielen to, následne túto inšpiráciu v podobe obrazov svojich mýtov vkladali naspäť do krajiny.

Stručne povedané: **Na skalách – dielach prírody – nachádzame diela ľudských rúk, ktoré sú inšpirované mytológiou, ktorá vznikla na základe pozorovania toho, čo príroda vytvorila.**

To, čo vyzerá ako kompromisné riešenie, ktoré môže akceptovať zástanca každého názoru, nám prináša, okrem možnosti skúmania materiálneho kultúrneho javu (*skalných plastiek a obrazov vytvorených človekom*), skúmania duchovnej kultúry ich tvorcov a používateľov a prečítania ich mýtov zobrazených na skalách, aj nový pohľad na pôvod, existenciu, zmysel nášho materiálneho sveta, nášho bytia. Tento nový pohľad nie je rozdelený na materialistickú a idealistickú stranu, neprikláňa sa ani k jednej z nich a ani ich nespája, lebo tak protichodné videnie sveta spojiť nie je možné. Náš nový pohľad na problém to rieši inak. On svet, jeho prítomnosť ani pôvod takto nerozdeľuje. Spor medzi materialistickým a idealistickým videním sveta je výsledkom zle nastavených definícií a snahy odlíšiť jedno od druhého. Iný pohľad na problematiku prezentujú práve obrazy mýtických galérií, kde všetko to, čo zobrazujú, predstavuje realitu, v ktorej síce nechýba to, čo my dnes zvykneme nazývať obrazmi nadprirodzených síl, ale absentujú tam obrazy bohov a bohýň, či démonov v idealistickej podobe, ako objektov úcty k nadprirodzeniu. To čo my dnes vnímame ako nadprirodzeno, to je pre našich dávnych predkov bežná súčasť reality. Preto kladú dôraz na obrad spojený s nadprirodzenými silami a mocami, lebo tie obrady boli reálnou súčasťou ich života a nekladú dôraz na zobrazovanie samotných nadprirodzených síl inak, len ako na symboly okolo ktorých sa ich realita odvíja.

Základný spor medzi materializmom a idealizmom, čo bolo skôr, či hmota alebo myšlienka, je tu nepodstatný preto, že ho naši predkovia nepotrebo-

vali riešiť. Oni síce z nášho pohľadu vnímali svet ako dielo nadprirodzenej moci, čoho dôkazom boli aj skalné útvary s ohromujúco vernými obrazmi z ich mytológie, ale zároveň boli toho názoru, že tieto nadprirodzené moci majú prirodzenú podstatu. Nevníмали ich (*spočiatku*) ako antropomorfných, či zoomorfných bohov, to boli len ich neskoršie symboly, ale vnímali ich tak ako my vnímame fyzikálne javy a teda v podstate, opäť podľa našej novodobej klasifikácie, z tohto hľadiska boli materialisti. To že nevedeli vyriešiť pôvod fyzikálnych javov nič na veci nemení, to nevedia vysvetliť ani súčasní fyzici – a idealisti, ktorí sa uchýlia k vysvetľovaniu pomocou božieho diela narazia na rovnaký problém pri vysvetľovaní pôvodu svojho večného božstva.

Pre tvorcov našich galérii boli aj ich nadprirodzené moci dielom prírody, mali teda materialistickú podstatu, pričom samotná príroda bola ich dielom. Ak sa nám zdá, že sme sa ocitli v kruhu, zdá sa nám to správne. Kruh je základným magickým symbolom dávnej mytológie a filozofie a ten nemá ani počiatok, ani koniec. Nemožno vyriešiť otázku, kde sa začína kruh a kde končí. Možno si to len na konkrétnom kruhu stanoviť, označiť a potom tomu veriť a na základe svojej viery potom nastaviť kritéria tak, aby naše ďalšie mylné predstavy neboli v rozpore s naším začiatkom kruhu. Takto sú nastavené súčasné materialistické a idealistické teórie. Podľa nich celkom odmietame existenciu Čarovnej krajiny ako nevedeckú, ako výsledok priveľkej obrazotvornosti, fantázie, doklad o nedostatočnom vzdelaní tých, čo ju vidia a nevedia, že podľa oficiálnych školských a akademických vedomostí neexistuje, alebo ju odmietame ako doklad o existencii božej, či diabla, čo tiež súvisí s duševným stavom a schopnosťami konkrétneho človeka.

Keď prekonáme vyššie uvedené duševné obmedzenia, keď poznaním Čarovnej krajiny nadobudneme celkom nové vzdelanie, začneme tušiť, že my, celý náš organický svet je výsledkom pôsobenia tej istej moci a sily ako obrazy na skalách a mohutné skaly v podobe ľudí, zvierat, mýtických bytostí, teda výsledkom tej istej hry, ak si ich označíme za „hračky prírody“. Nie

je to vec našej psychiky, pokiaľ za túto vec nepovažujeme vyššiu duševnú schopnosť vnímať realitu tvarov. Skutočne, organická aj neorganická príroda sú utvorené podľa toho istého princípu. Symetria a krása snehovej vločky nie je výsledkom našej predstavivosti. Len to, že to vidíme je výsledkom našej schopnosti vidieť to, čo je. Prípadne, neschopnosť to vidieť je výsledkom našej duševnej neschopnosti, nie dôkazom o neexistencii toho, čo nie sme schopní vidieť, či pochopiť. Pozoruhodné je, že práve mnohí vysokoškolsky „vzdelaní“ ľudia v odboroch blízkych poznávaniu dávnych kultúr, resp. priamo nimi sa zaoberajúcich, majú práve tento problém. To však nesúvisí s nami prezentovanými dielami, súvisí to len so schopnosťami a vedomosťami (*čiže neschopnosťami a nevedomosťami*) konkrétnych ľudí, ktorí často neváhajú pyšne prezentovať svoje „odborné stanovisko“ k problému, o ktorom nemajú ani najmenšie tušenie. Takýmito stanoviskami je už po dve–tri generácie zaplevelená najmä česká a slovenská odborná literatúra a vďaka nim bol na desaťročia znemožnený výskum tejto unikátnej problematiky, napriek tomu, že najmä kultové kamene sú vo veľkej časti Európy skúmané a ochraňované ako samozrejmosť. Vďaka ich postoju u nás praveké, ale aj slovanské kultové háje, ich kamene, končia často ako stavebný materiál.

Z hľadiska duchovnej kultúry je dôležité, ako vnímal tvary skál človek vtedy, keď slúžili ako svätyne, nie nakoľko sú tieto tvary jeho dielom. Keď toto začneme vnímať a tým sa priblížime k vyššiemu stupňu vzdelania, pochopíme, prečo človek v minulosti dospel k tomu, k čomu musíme dospieť aj my, že celá naša organická príroda, ale aj neorganická, je dielom našej Zeme a Slnka, ktoré na ňu svieti. Z hľadiska nášho života na Zemi nemusíme ísť ďalej a skúmať pôvod Zeme a Slnka, aj keď dávne mýty sa aj o toto pokúsili. Avšak aj pre ich dávnych tvorcov bol najpodstatnejší ich vlastný život na našej Zemi. Jeho pôvod vložili do rúk svojej materialistickej Veľkej Matky Zeme, ktorá zrodila organickú prírodu, ale aj rieky, hory a skaly. Kolobeh života bol zabezpečovaný v spolupráci so Slnkom a zmyslom života človeka bolo žiť svoj život v rámci tohto kolobehu a napomáhať mu svojimi

obradmi (podstatnou súčasťou ktorých bolo zabezpečovať práve kolobeh života ľudského rodu a ostatných častí organickej prírody).

Tento obraz a zmysel vydržal po tisícročia. Príčinu jeho deformácie a v podstate zániku môžeme hľadať na rôznych miestach, ale zrejme najsprávnejšie vysvetlenie nám opäť ponúkne mýtus, ktorý hovorí o veľkých katastrofách, ktoré postihli našu Zem a rozbili tým spoločenský systém a kultúru jej obyvateľov. V pamäti mýtov zostalo takýchto katastrof niekoľko a hovoria nám o nich mýty národov zo všetkých svetadielov. Nemáme dôvod o nich pochybovať, ak nie sme zaťažení ani materialistickou, ani idealistickou potrebou tak urobiť. Konečným dôsledkom týchto katastrof a nimi spôsobených spoločenských zmien bol vznik deformácií dávnej kultúry a jej mytológie, ktorá sa začala prispôbovať novým podmienkam a potrebám. Veľká Matka bola v dôsledku nich zavrhnutá, na jej miesto sa dostal mužský stvoriteľ. V mýtoch, zachytených už v staroveku a premietnutých do vtedajších náboženstiev, sú kozmické katastrofy prezentované ako boj Zeme s nebeskými bohmi. Nielen Zem bola Bohyňou (*Veľkou Matkou*), ale aj ostatné planéty sú v nich vnímané ako živé bytosti. Je zřejmé, že ich personifikácia a antropomorfizácia je až degradáciou pôvodnej informácie, no na druhej strane v inom slova zmysle nie je problém takto našu planetárnu sústavu – ako systém neorganicky živých objektov vnímať aj dnes.

Dávna propaganda prevrátila obraz svojho nepriateľa. Z Veľkej Matky Zeme – Stvoriteľky urobila krvilačného démona smrti a nebeského slnečného otca zavrhla. Na jeho miesto nastúpil zabijak – boh hromu – ktorého v našom prostredí tradícia spojila s kresťanským bohom-otcom ako Stvoriteľom. Ešte predtým na miesto symbolických obetí v podobe nápojov a plodov nastúpili skutočné krvavé obeť. Trvalo veľmi dlho, než noví bohovia prestali žiadať ľudské a zvieracie obeť a aspoň v tomto smere sa ľudia vrátili k dávnej tradícii, pri ktorej sa život pri obradoch neničil, ale ctil. Napriek tomu sa však k úcte k životu nevrátili. Svetové náboženstvá sa nevzdali myšlienky, že človek žije na zemi za trest a že jeho skutočným cieľom je „posmrtný ži-

vot“. Táto náboženská predstava je základom morálky, z ktorej následkami sa v dejinách posledných tisícročí stretávame na každom kroku. Lebo nie je podstatné, čo náboženstvá a iné ideológie hlásajú, ale podstatné je, čo sa v súlade s ich princípmi deje. Zameranie sa na „posmrtný život“ vedie k tomu, že z Veľkej Matky Prírody sa stal nepriateľ, ktorého ničenie a drancovanie je samozrejmosťou. Samozrejmosťou sa stalo ničenie iných kultúr, vedenie vojen, lúpenie, vyvražďovanie iných národov, najmä tých, ktoré nepoznali „pravú vieru“, alebo sa od nej odchýlili, zachraňovanie mučením a vraždením odporcov, najmä tých, ktorí mali, či majú majetok v záujme spasenia ich duší, alebo novšie ochrany ich ľudských práv, zavedenia spravodlivého spoločenského poriadku... Nie, nehovorím o kresťanstve, ale o morálke náboženských ideológií vo všeobecnosti, ktorá je zachytená už v starých gréckych povestiach, ktorú šírila Rímska ríša a všetky staroveké európske národy, ktoré ovládli už pohanskí bohovia. Hovorím o morálke ktorá ovládla aj arabské krajiny, ale kedysi dávno aj dávne civilizácie Ameriky a ktorou sa pod zástavami inak pomenovanej ideológie riadime dodnes. To všetko, aj naša dnešná realita je výsledkom dávneho víťazstva bohov nad démonmi, nad človekom, jeho prírodou a nad základným zmyslom jeho života.

Zdroje poznania

Zdroje tu uvádzaných poznatkov sú rôzne. V druhej časti, ktorá je venovaná pohanstvu a jeho svätyniam sa opieram väčšinou o publikované informácie iných autorov, avšak podrobil som ich kritickému výberu, lebo nie všetko, čo je považované za svätyne nimi aj skutočne bolo. V pohanskom období možno vznikli niektoré svätyne, ktoré som zaradil medzi staropohanské, lebo ich odlíšenie v mnohých prípadoch nie je možné. Európske pohanstvo je pritom napojené na bohato spracovanú problematiku indoeurópskych bohov, vrátane pohanstva Slovanov, ktorá celkom zatienila existenciu staršieho ideového systému o ktorom autori a bádatelia zahľadeli do „indoeurópanstva“ ani netušia.

V prvej časti tejto práce je situácia odlišná. Tu sa môžem oprieť len o vlastný výskum v teréne, ktorý som uskutočnil na území Slovenska. Pritom treba zdôrazniť, že podobný materiál sa nachádza aj mimo územie Slovenska, lebo tunajšia, doteraz v podstate celkom neznáma kultúra, resp. jej prejav v tejto materiálnej podobe, aj keď doteraz nebola skúmaná a publikovaná, je súčasťou dávnej kultúry, ktorá siahala ďaleko za hranice Európy. Informácie o nej, ktoré som získal počas výskumu na Slovensku, pritom na prvý pohľad musia každému znieť neuveriteľne. Podrobnosti o živote, zvykoch, oblečení, spoločenskej štruktúre sú také, že v iných prípadoch k podobnému rozsahu nedospeli celé tímy špecialistov počas archeologických výskumov. Žiarové pohrebisko alebo mnohé kostrové nálezy totiž často neobsahujú toľko materiálu, aby sa dal získať pestrejší obraz o živote človeka v danej kultúre. Napriek tomu, že som pri svojom výskume nepotreboval odhrnúť ani kúsok zeme, podarilo sa získať množstvo informácií vďaka tomu, že všetky skúmané objekty sú nad zemou, ak zakryté, tak len niekde húštinou lesov a jeho tieňmi. Pritom, pokiaľ ide o materiálne nálezy, tie v istom zmysle slova nie sú žiadne. Ak medzi ne nezarátame samotné kamene a skaly, z ktorých sú vyhotovené galérie plné figúr a obrazov, často v neuveriteľnom množstve, veľkosti a s množstvom podrobností. Kosti, odevy, náradie, to všetko

už dávno pohltil čas, zostali len obrazy na skalách. Ale tie sú tak dokonalé, že tomu, kto sa naučí vidieť to, na čo sa pozerá, poskytujú rovnako dôležitú informáciu, akú by poskytli fotografie vyhotovené pred tisíckami rokov. Nič nemôže byť lepším zdrojom informácii ako obrazy o živote spoločenstva, ktoré vytvorili samotní jeho členovia. To je nový a doposiaľ nepoznaný a neskúmaný prameň, na ktorom je postavená táto práca.

Samozrejme, mnohým ľuďom budú chýbať v tejto práci odkazy na „autoritu“ a citácie z ich prác, ktoré považujú za doklad serióznosti, odbornosti, vedeckosti a posudky a dobrozdania „autorít“. Žiaľ, v tomto smere skutočne poslážiť nemôžem. Na celom svete sa k poznaniu tejto problematiky priblížilo doteraz len niekoľko jednotlivcov. Ich práce sú zatiaľ len v stave popisovania neuveriteľných objavov a stretol som sa s informáciou o nich až dávno po tom, čo som dospel oveľa ďalej vlastným výskumom. Na Slovensku ani v susedných Čechách nie je žiadna inštitúcia, v ktorej by sa medzi tisíckami zamestnancov našiel jediný, ktorý by mal čo len okrajové vedomosti o tom, o čom je táto práca. Ak je, tak sa dôsledne ukrýva, lebo nič nebolo v tomto smere publikované.

V posledných rokoch si existenciu svätýň tohto typu povšimol výskumný tím z niekoľkých ukrajinských výskumných inštitúcií, ktoré zorganizovali Karpatsko etnologicko–archeologickú expedíciu do ukrajinskej časti Karpát a jej výsledky publikoval Mikola Kugutjak v rokoch 2007–8. Niektoré nimi objavené svätyne sú rovnaké ako tie, ktoré som s tímom spolupracovníkov Nezávislej akadémie vied našiel v rokoch 2005–2011. Mnohé ich nálezy sú však z mladšieho obdobia a sú dokladom o oveľa dlhšie prežívajúcom pohanstve v tejto oblasti. Ukrajinské karpatské svätyne sú jednoznačným dôkazom, že to, čo sme našli na území Slovenska, aspoň časť z toho, je dokladom o jave rozšírenom po celom svete a o dávnej a po celom svete rozšírenej a celkom zabudnutej kultúre.

Už pred vyše šesťdesiatimi rokmi zvláštnemu tvaru skál venoval pozornosť Daniel Ružo a jeho práce boli pred niekoľkými rokmi preložené

aj do češtiny a poľštiny, čo som sa, žiaľ, dozvedel len nedávno a zo zdrojov z druhej ruky. Už z niekoľkých fotografií je zrejmé, že úžasné skalné galérie ním objavené, majú niečo spoločného s našimi. Vo všeobecnosti však prevláda názor, že ním popísané útvary nie sú dielom človeka, ale ide o geologickú zvláštnosť, prípadne o dielo niekoho, kto stál mimo našu realitu, lebo predstavy dnešného človeka o možnostiach dávnych ľudí ich z tvorby ním prezentovaných skalných útvarov vylučujú.

Z Veľkej Británie som zachytil informáciu, že tamojší výskumný tím začal pred niekoľkými rokmi skúmať staroveké megality pomocou laserových lúčov a objavil, že sa na nich nachádzajú bežne neviditeľné obrazce. To je však vec známa dávno, ako nám to pomocou obyčajnej baterky demonštroval v nočných hodinách prof. Le Roux z Francúzskej akadémie vied niekoľko rokov predtým a niekoľko rokov potom, ako som si všimol, že pri rôznej polohe Slnka na oblohe sa najmä na fotografiách ukazujú obrazce, ktoré v inom čase nie sú absolútne zreteľné. Výskum našich pamiatok sa preto začal uberať týmto smerom celkom samostatne a o pár rokov skôr ako v iných krajinách. A ako som sa dozvedel dodatočne, tak zároveň až desaťročia neskôr po iných. Časť získaných poznatkov bola už publikovaná v knihe *Kultové kamene – tajomné a magické (2008)* a predtým aj v starších prácach. K niektorým, rozšíreným a doplneným poznatkom sa vraciam aj v tejto knihe.

Žiaľ, z ekonomických dôvodov nemôžem prezentovať tisícky, ani len stovky fotografií, ani väčšie množstvo kresieb, ktoré sa podarilo doteraz v teréne vyhotoviť. Predkladám preto len niekoľko, dúfajúc, že sú tak jasné a zrozumiteľné, že sa nenájde nikto, kto by po ich zhliadnutí mal pochybnosti o existencii kultúry, o ktorej nenájdeme ani zmienky v školských učebniciach, encyklopédiách, či prácach zamestnancov rôznych odborných inštitúcií. Naopak, práve tam nachádzame už desaťročia jej zarytých odporcov, podľa nich to, čo uvidíme na nasledujúcich stránkach, sú len „kuriozity“, hračky prírody a nepodložená fantázia.

Napriek tomu, že dúfam, že fotografie v knihe sú dostatočne jasné, z praxe viem, že mnohí ľudia ani pri pohľade na tú najzreteľnejšiu fotografiu, aká je napr. hneď v úvode knihy, na nej nezbadajú nič, len stromy a skaly. Len niektorým sa po rôzne dlhej chvíli naraz v hlave rozjasní a na tvári majú výraz prekvapenia, akoby zažili zázrak. Áno, zázrakom je to, že väčšina ľudí nezbadá sama od seba to, čo si môžu pozrieť v kresbe na strane 151. Vďaka tomu, že túto skalnú plastiku nikto od konca pohanstva, prinajmenej za uplynulých tisíc rokov nezbadal, dochovala sa do dnešných dní bez poškodenia.

Hlavný problém je v ľudskej psychike. Ľudia nie sú ochotní nielen prijať, ale nie sú ochotní ani vidieť to, čo nepoznajú. A bez ochoty učiť sa vidieť sa nedostavia ani schopnosti. Kamene a skaly na nasledujúcich stranách sú také, aké nachádzame často pri prechádzke lesom. Mnohí veľa krát prešli popri nich bez povšimnutia. Pre väčšinu ľudí sú to len obyčajné kamene. Tí bystrejší si všimli tvary a pomenovali ich. Poniektorí, inšpirovaní vzorom zo západnej Európy, v nich začali vidieť megalitické pamiatky. Lenže ani v západnej Európe ľudia, ani odborníci, ktorí sa tamojšími kultovými kameňmi zaoberajú desaťročia, netušia, že v megalitických objektoch ide o kultové kamene. Oni ich vnímajú len ako stavebný materiál, použitý pri výstavbe megalitických hrobiek alebo svätýň. Tak vnímajú svetoznáme Stonehenge, francúzsky Carnak a všetky ostatné. Pre nich je aj vztýčený menhir len kameňom.

Lenže, nie je!

Svätyne našich predkov

**POSVÄTNÉ MIESTA
MAGICKO-DÉMONICKEJ KULTÚRY**

Svätyne našich predkov

Keď dnes vkročíme do čarovnej krajiny medzi démonov našich predkov, nestojíme pred nimi len v úžase, že tam sú, ale aj pred tým, čo zobrazujú. Naši démoni, dávni „bohovia“ našich predkov sú iní, ako sme o nich počuli. Nie sú krvilační, nebezpeční a nie sú v spore s bohmi ani s ľuďmi. Naopak, len tíško a dobre ukrytí pred dnešným neveriacim človekom sa priateľsky pozerajú na toho, kto ich po stáročiach zbadal. Z ich pozícií voči sebe, ľuďom a zvieratám vyplýva vzájomná úcta, pokoj, harmónia. Spory medzi nimi sú len obradom, v ktorom sa síce aj oháňa mečom, ale na tvárach súperiacich strán je pritom úsmev. Avšak naše videnie démonov je videním očami človeka dnešnej doby. V skutočnosti takmer všade nachádzame len obrazy ľudí a zvierat, občas pri nejakom obrade, v ktorom chýbajú modly a idoly, sú tam len symboly prírodných síl a ľudia oplývajúci väčšou mocou vedomostí ako ostatní. Dnes v nich vidíme démonov a v ich obradoch čary. Je to pohľad ľudí nechápajúcich konanie iných, ktorého účelom nebolo „čarovat“, ale ktorého účelom bolo spolupracovať s prírodou, symbolizovanou Veľkou Matkou Zemou a nebeským otcom Slnkom, v záujme zachovania života. To bol zmysel existencie človeka počas obdobia, ktoré som nazval magicko-démonickým, lebo v tomto období človek neuctieval bohov a nevykonával žiadne náboženské obrady. Jeho ideológia nebola náboženským javom. V magicko-démonickom období sa riadil filozofiou, v ktorej najdôležitejším objektom boli človek a príroda. To, čo dnes vnímame ako „obrazy“, to bol preňho kultúrny jav, duchovia, duše, nebeské telesá, Veľká Matka Zem, to boli najmä symboly, ktoré neboli zbožne uctievané, ale boli oslavované v rámci slávností, veselostí a symbolických úkonov. Tak prirodzeným, nenásilným a v podstate zábavným spôsobom bolo zabezpečené fungovanie spoločenského poriadku, morálnych pravidiel, celej spoločnosti a jej prírody.

Skalné galérie, skalné sochy

Z množstva kultových miest sa mohli dočovať do súčasnosti len tie, ktoré boli z trvanlivého materiálu – čiže z kameňa. Z ostatných prežili len veľké

hlinené stavby – mohyly. Pramene a studničky prevzalo v mnohých prípadoch kresťanstvo ako miesta zjavenia sa jeho svätých, alebo naďalej slúžili svojmu praktickému účelu. Pokiaľ prameň nevyviera v upravenej skale, ťažko môžeme nájsť iný dôkaz o tom, že ide o dávne kultové miesto, než len všeobecne aplikovanú tradíciu. Tá sa však často uchovala práve v pomenovaniach týchto miest, alebo v ich spojení s kresťanským kultovým objektom. Obzvlášť smerodajné je v tomto smere pomenovanie skál, najmä preto, že ľudia zabudli pôvodný význam ich mena. Samozrejme, niekde môže ísť aj o novotvary z novoveku a o omyly kresličov máp, čo nie je zriedkavé.

V európskom priestore je najkultovejším názvom skál meno Sokolia skala, resp. Sokolie skaly. Tým sa venujem osobitne v nasledujúcej časti.

Ďalším pozoruhodným názvom skalných útvarov je názov Dračie skaly, ktorý je novším premenovaním Sokolích skál, pokiaľ nejde o celkom iný skalný útvar. V tom druhom prípade môže ísť o rovnako staré meno, resp. meno s rovnakým významom. Iným starobylým menom sa honosia Havranie skaly.

Havran a vrana sú dávnymi mytologickými vtákmi. Zatiaľ čo sokola spájame so Slnkom a dňom, k havranovi a vrane prislúchajú Mesiac a noc. Z tohto pohľadu je zrejmé, že havran a vrana sú mytologicky spojené so Zemou a s jej Veľkou Matkou, často vnímanou v tradícii v podobe draka (*dračice*). Havran a vrana nevystupujú síce ako partneri sokola, ale to ani nie je nutné, lebo k spojeniu Sokola s Dračicou prichádzalo počas dňa. Havran a Vrana sú nočné podoby Dračice, alebo iní poslovía Veľkej Matky Zeme. Ich pohlavie nás nemusí mýliť, veď havran má aj samičiu variantu. Častý názov „Medvedia skala“ tiež pokazuje na dávne meno posvätných skál, lebo práve na týchto miestach nachádzame jednoznačné a jedinečné kultové miesta.

Kultové skaly z hľadiska rozmerov a tvaru sú veľmi rôzne. Niekde sú to mohutné, desiatky metrov vysoké a dlhé skalné útvary, inde dosahujú rozmery len niekoľko metrov. Aby sme ich nazývali skalami, musia spĺňať v prvom rade tú podmienku, že sú pevne spojené so zemou, že vyrastajú z nej.

Kultovými skalami sú v tomto zmysle ako spomínané Sokolie, Havranie a Dračie skaly, ktoré pre svoju veľkosť sú dominantou širokého okolia, ale aj oveľa menšie skaly, ktoré napriek svojím oveľa menším rozmerom, dominujú svojmu okoliu. Často sú pomenované podľa zvierat, ich mená pochádzajú buď z dávnych čias a sú spojené s mytológiou, alebo sú novšieho dáta a boli pomenované podľa reálií svojej doby. Niekde nájdeme pomenovanie na základe podobnosti skaly so zvieratom, inde boli dôvody iné, ktoré vypátrať buď nie je možné, alebo ústne pramene ponúkajú na prvý pohľad nepravdepodobné vysvetlenia. Z hľadiska dávnej mytológie sú celkom bezcenné pomenovania po partizánoch, zbojníkoch, Turkoch a pod., ale aj tie mená sú pamiatkou na istý dejinný úsek.

Mnohé kultové skaly, upravované, pokryté plastikami a obrazcami dnes ani nemajú meno a nepoznajú ich ani ľudia žijúci v najbližšom okolí, pokiaľ k nim nevedie cesta, alebo nie je vyznačený turistický chodník, čo môžeme z hľadiska ich ochrany hodnotiť pozitívne.

Osobitnú skupinu skál tvoria prírodné skaly v podobe ľudí, mytologických bytostí, zvierat, ktoré slúžili kultovým potrebám v takom stave, v ako ich stvorila príroda. Z kultúrneho hľadiska sú pre nás dôležité kultové miesta, ktoré boli vytvorené v ich blízkosti, prípadne drobné úpravy a dekorácie na nich. Niektoré však, napriek svojej ohromujúcej veľkosti, nie sú dielom prírody, ale sú neuveriteľným dielom človeka, aj keď inšpirovaným a vytvoreným podľa pôvodného tvaru skaly. Vyskytujú sa aj skutočné „sochy“. Úvodzovky píšem preto, že tieto sochy sú vytvorené iným štýlom ako anticke sochy gréckych umelcov z vrcholného obdobia. V závislosti od materiálu sa však mnohé približujú aj k tejto dokonalosti. Záleží od toho, či za základ poslužil ľahko opracovateľný pieskovec, alebo či je socha vytvorená zo zlepenčovej skaly, alebo z andezitu. Najčitateľnejšie sú pieskovcové sochy, ale zlepenčové, alebo tie, ktoré boli vytvorené hrubým osekaním andezitu, či inej štiepatelnej skaly, majú osobitné čaro, lebo sú často viditeľné len z istej vzdialenosti a z istého uhľa pohľadu, niekedy dokonca len pri istom osvet-

lení, napríklad v určitú dennú hodinu, prípadne ročné obdobie. To sú tie skutočne najčarovnejšie skaly, ktoré nedokáže a ani nemá možnosť zbadať každý a vždy. Ak sa pokúsime predstaviť si atmosféru, pri ktorej boli tieto skaly, ich plastiky a sochy súčasťou slávností, či magického obradu a neskôr aj náboženského obradu a spojíme ich so zázrakom zjavenia sa ich obrazov v určitom okamihu, alebo po zasvätení účastníkov, pochopíme, prečo sa tešili mimoriadnej úcte a dokázali bez poškodenia prežiť tisícročia až do súčasnosti.

Brány raja – jaskyne, diery, skalné okná

Pred desaťtisícami rokov ľudia považovali Zem za samorodnú, a preto upriamili svoju pozornosť do jaskýň, kde dnes nachádzame ich kultové miesta, ktoré sú zdobené mal'bami a pod mnohými bizarnými stalagmitmi sa ukrývajú ich výtvary zložené z kameňov, kde v úžase stojíme pred tým, čo vraj celé stvorila len príroda.

Keď človek objavil význam Sily (*stelesnenej najmä v slnečnej energii*), bolo potrebné, aby do jaskýň – rodidiel Zeme – v určitý čas vstúpil slnečný lúč. To sa dalo zabezpečiť niekoľkými spôsobmi. Vyhĺbením otvoru do jaskyne v požadovanom smere, zostavením umelej jaskyne z voľne navŕšených balvanov tak, aby jej vchod mieril na slnko v určitom období, vysekaním otvoru do skaly tak, aby vznikla „brána“, alebo zložením brány z balvanov. Jeho najstaršie úsilie má veľmi blízko k prírodným výtvorom, a preto je často považované len za dielo prírody. Neskôr jeho stavby nadobudli podobu architektúry. Na stavbu týchto kultových zariadení sa však naďalej používali veľké bludné balvany, alebo kamene a balvany z rozpadnutých skalných útvarov. Budovali z nich umelé jaskyne a na ne boli navŕšené veľké kopce hliny, pričom vstup do jaskýň bol opäť orientovaný na slnko.

Kultové kamene

Menšie, mobilné kamene nazývame balvanmi. V dôsledku dobrej propagácie kultových kameňov v západnej Európe sa v nich často usilujeme vidieť megalitické pamiatky v zmysle kameňov vztýčených, alebo uložených do svojej pozície ľudskou rukou v praveku. Etnologická definícia nevyžaduje manipuláciu za týmto účelom obmedzenú nejakým časovým rozpätím, aj keď za pamiatky tohto typu sú v jej zmysle považované najmä tie, ktoré boli realizované do konca pohanského obdobia. Ojedinele sa tak nepochybne dialo aj neskôr. Medzi kultové kamene, samozrejme, nepatria kamene vztýčované v súčasnosti z okrasných dôvodov, bez nadväznosti na vieru v to, čoho boli objektom, resp. symbolom.

Na Slovensku, na rozdiel od okolitých krajín, je v krajine roztrúsené doslova nespočetné množstvo kameňov rôznej veľkosti, státisíce kusov. Množstvo ich leží na úpätiach hôr, v lesoch, sú však aj také oblasti, kde na desiatkach kilometrov štvorcových je kameň vzácnosťou. Väčšina kameňov je miestneho pôvodu, nájdu sa však aj kamene – bludné balvany, ktoré pochádzajú z veľkej diaľky. Mnohé z nich boli, prinajmenej desaťtisíce kusov, používané na kultové účely. Väčšinou na mieste, kde ich človek našiel, najmä pokiaľ boli veľmi veľké, alebo sa nachádzali vo vhodnej pozícii, alebo v blízkosti, či väčšej vzdialenosti od miesta ich prirodzeného výskytu. Najväčšiu škodu na týchto kultových kameňoch napáchali ľudia pri výstavbe opevnení, miest a v novšej dobe aj pri industrializácii krajiny a v období kolektivizácie poľnohospodárstva. Kamene boli na mnohých miestach, tam kde bol ľahší prístup, vyzbierané, rozbité na menšie časti a použité na stavby. Inde len boli odtiahnuté z pasienkov a lúk, aby neprekážali pri obrábaní pôdy a nachádzame ich dnes uložené na hromadách v lesoch, alebo tam, kde sa s obrábaním pôdy nepočítalo.

Viacere kultové kamene sú dnes v teréne osamotené, v minulosti však boli súčasťou mnohopočetných komplexov, najmä pohrebísk.

Na pohrebiskách nachádzame kamene umiestnené v rôznych zostavách, podľa typu pohrebiska. Pohrebiská pritom neboli len cintoríny, ako je tomu dnes, ale boli to miesta kde sa ľudia zhromažďovali za rôznym účelom. Kamene na týchto pohrebiskách nemali funkciu náhrobných kameňov – boli to sídla duchov konkrétnych ľudí. Duchovia mali schopnosť komunikovať s nadprirodzeným svetom, a preto ich uctievanie malo v staropohanstve – v magicko démonickom období, ale aj v neskorších náboženských systémoch pre človeka a pre jeho spoločnosť zväčša veľký význam. Kultové kamene sú preto často sústredené v kultových hájoch a okolo bývalých svätýň.

Pohrebiská tohto typu, ako ich poznáme z územia Slovenska, pochádzajú z rôznych časových období a kultúr. Sú žiarové aj kostrové, a zrejme aj také, kde sa nikdy telá zomrelých nenachádzali v žiadnej podobe, vždy tam boli a dodnes sú len schránky na ich duše – kamene.

Kvôli lepšej orientácii ich môžeme roztriediť podľa umiestnenia kameňov na pohrebiská na lúkach a v lesoch, kde sú kamene kladené v skupinách, na mohylové pohrebiská, kde sú kamene kladené na vrcholoch dlhých alebo okrúhlych mohýl a na osamotené pohrebiská s jedným alebo len niekoľkými kameňmi. Tie posledné sú niekedy veľmi podobné magickým kultovým miestam, ktoré nesúvisia s pohrebným rítom, avšak v mnohých prípadoch významné kultové miesta boli spojené s duchom významnej osobnosti.

Kultové strediská – mocné hory

Tam, kde boli vhodné prírodné a ekonomické podmienky vznikli rozsiahle kultové strediská a okolo nich háje s množstvom kultových kameňov, ktoré obklopujú posvätnú horu s osobitne významným kultovým strediskom na jej vrchole. Množstvo takýchto kultovým stredísk utvorilo našu čarovnú krajinu, kde prišlo k spojeniu mýtu, krajiny, hôr, skál a kameňov do jedného celku, ktorý sa človek učil poznávať od svojho detstva a preto dokázal jej mýty čítať a rozumel tomu, čo mu jeho predkovia odovzdali ako kultúrne dedičstvo. Tým sa odlišuje od dnešných ľudí, najmä od tých, ktorí sa cítia po-

volaní viac ako ostatní rozumieť odkazu našich predkov. Prax však ukazuje, že napriek predstieranej fundovanosti najmä pracovníci našich rôznych odborných ústavov nemajú o veci ani potuchy. Slovensko, spolu so susedeným Českom (*čo je výsledkom bývalého spoločného štátu*) je tak v Európe v tomto smere výnimočnou krajinou, lebo kultové kamene sa vyskytujú v celej Európe, ale zásadne mimo územné pôsobisko našich odborných inštitúcií.

Žiaľ, propagácia kultových kameňov u nás má niekedy za následok ich poškodzovanie kresťanskými fanatikmi, alebo inými vandalmi. Z toho dôvodu preto ani vždy neuvádzam presné lokalizácie týchto cenných pamiatok, aj keď dnešná technika umožňuje zadať súradnice s presnosťou na meter. Bolo by však veľkou škodou, keby sme naďalej netušili o ich existencii a s obdivom vzhliadali do cudziny na niečo, čo sa našim pamiatkam ani zďaleka nevyrovná, domnievajúc sa, že u nás nič podobného nie je a nikdy nebolo.

Presné lokality uvádzam tam, kde sú kultové objekty chránené z iných dôvodov (*najčastejšie sú v prírodných rezerváciách*). Zdá sa, že najlepšie by bolo nechať všetko tak ako to je, utajené len pre malú skupinu znalcov. Avšak, práve neznalosť je ďalším nebezpečím, ktoré tieto, najmä menšie objekty ohrozuje, lebo sporadicky sú stále zdrojom materiálu pre mnohých ľudí, na rozdiel od minulosti, vybavených dobrou transportnou technikou, zbíjačkami, aj výbušnami. Z nevedomosti dávajú aj štátne organizácie súhlas s takým využívaním kultových skál, rušia ich ochranu, alebo povoľujú činnosti na nich, ktoré ich poškodzujú (*napr. na cvičné skaly*).

V tomto smere zatiaľ dobre chráneným objektom, aj vďaka minimálnemu turistickému ruchu je mimoriadne pútavý a pomerne ľahko dostupný a napriek tomu takmer neznámy kultový objekt Sokolie skaly v Hermanovciach na východnom Slovensku a ďalšie kultové skaly v tomto regióne. Týmto Sokolím skalám venujem väčší počet strán nielen preto, že ide skutočne o jedinečnú skalnú galériu, ale hlavne preto, že sa na nej a v jej okolí nachádzajú tak jednoznačné doklady o jej pretváraní ľudskou rukou na po-

svätú skalú, že ten, kto zapochybuje, by sa mal zmieriť s tým, že mu Veľká Matka nadelila zrejme iné prednosti, ako schopnosť vidieť na vlastné oči. Pritom uverejňujem len skutočne malú časť obrazového materiálu zo skaly, ktorý je však vnímavému človeku dobrou pomôckou k identifikácii iných posvätných skál na hociktorom inom vhodnom mieste na Slovensku. A tých je skutočne tak veľké množstvo, že nemá ani význam pre tento účel robiť nejaký zoznam. Sú všade okolo nás, stačí sa len chcieť pozerat'. Ani Sokolie skaly a iné skaly v Slanských horách donedávna vôbec nikto nevnímal ako posvätné skaly dávneho kultu a pritom už prvé fotografie na začiatku knihy, ktoré pochádzajú práve odtiaľ, sú tak zreteľné, že keby sme pod ne napísali, že pochádzajú z niektorej časti západnej Európy, stáli by pred nimi v úžase a neskonalom obdive aj tí, ktorí dnes nič nevidia a nechápu.

Keď nad ľuďmi v ideológii zvíťazili bohovia, prehral nielen človek, ale aj jeho príroda. Nielen posvätné miesta, ale aj jej ochrana preňho stratila zmysel. Noví bohovia sa usídlili v ľudských sídlach, v jeho domoch, osadách, mestách. Len kdesi v úzadí jeho vedomia sa schovávala spomienka na časy, keď život človeka bol usmerňovaný symbolmi prírody a preto sa tam, napriek svojmu náboženstvu, neustále vracal a z taktických dôvodov tam často preniesol aj svojich nových bohov a svätcov. Ideologicky si to síce zdôvodnil inak, ale to nie je podstatné. Podstatná je jeho potreba ísť z chrámov bohov do prírody. Tam, v prírode, nie v kostoloch, sa po stáročia ľuďom zjavujú panenky Márie a ich sochy sú umiestňované na dávnych kultových miestach. Aj známa lurdská panenka Mária má sochu vloženú priamo do typickej skalnej Brány Raja z magicko-démonického obdobia.

SKALNÉ GALÉRIE
SOKOLIE SKALY

Sokolie skaly

„Sokolie skaly“ sú hojne rozšíreným pomenovaním skál v Európe. Dnes sa ľudia domnievajú, že Sokolie skaly sú pomenované podľa hniezdisk sokolov. Nepochybne mnohé z nich skutočne používali sokoly na hniezdenie, avšak mnohé z nich boli zároveň kultovými skalami, kde sokol plnil významnú úlohu v dávnej mytológii.

Sokolie a Dračie skaly označujú kultové skaly, ktoré boli súčasťou jedného systému. Sokol a drak predstavujú mytologickú dvojicu, symbol života. „Drak“ znie starobylejšie, mytologickejšie, ale v skutočnosti je to novší výraz pre nášho dávneho Hada – symbol života, ktorý pochádza z Matky Zeme. Aj meno sokol pre mužskú časť tejto dvojice je veľmi starobylé.

O slove sokol

Dnes je sokol najmä menom vtáka. U nás je najrozšírenejší sokol rároch. Už samotné zoologické pomenovanie má mytologickú podstatu, lebo „rá-roch“ – „rarach“ bol nielen poverovou postavou, ale v dávnej minulosti aj mocnou nadprirodzenou bytosťou. Rároch je pôvodne dračím menom, čím spája sokola s drakom a Sokolie skaly s Dračími skalami.

Pôvod mena sokol môžeme vysledovať do veľmi dávnej doby, do čias, keď podstatná časť Európanov, ale nielen ich, hovorila spoločným pradávnyim jazykom.

V angličtine sa sokol nazýva „falcon“. Zdanlivo ide o celkom iné slovo, avšak pôvod s naším sokolom má spoločný. Slovo „falcon“ sa skladá z dvoch častí „fal“ a „con“. „Fal“ malo pôvodne význam hýbať sa, lietať (*dnies anglicky „fly“*). Slabika „fal“ má vo „falconovi“ význam „pohyb“. „Con“ nie náhodou je zvukovo podobný nášmu slovu „kôň“, lebo tým slovom bolo neskôr označené veľké, mocné zviera, podobne ako v slove „kanec“. „Con“ označuje veľkosť, v prenesenom význame „silu“. Najväčšiu silu v mytológii predstavuje Slnko. Tam má pôvod aj meno nášho Slnka v slovenčine. Pôvodný význam slova „falcon“ je „rýchla sila“, resp. „veľká rýchlosť“, čiže označovalo rýchlo

lietajúceho vtáka, dnes by sme ho nazvali asi „rýchlikom“, ak by sme toto slovo dávnejšie nepoužili na označenie niečoho iného. Personifikácia tejto rýchlosti má pritom podobu sokola, ale aj lietajúceho hada– draka. V angličtine (výrazom z latinčiny) nás „falcon“ odkazuje práve k lietajúcemu drakovi.

Vráťme sa k nášmu sokolovi rarachovi – drakovi. Zatiaľ čo „falkon“ pochádza z latinčiny, meno nášho sokola má iný pôvod. Slovo sokol poznajú slovanské jazyky, ale podobne znie aj v arabčine „sokr“. Skutočne je to náš „sokol“, kde za „l“ je „r“. Azerbajdžanci a Turci hovoria „sahin“, Gréci „jeráki“, hindovia „báz“, Írovia „gorm“, Litovci „sakalas“, Walesania „hebog“. Z tohto krátkeho prehľadu je zrejmé, že Slovania, ich odnož Balti a Arabi, na rozdiel od iných národov sveta, označujú sokola pôvodne rovnakým slovom. V západnej Európe pritom latinská forma mena potlačila väčšinou aj iné mená.

K arabskému „sokr“ (a zároveň k slovenskému „so“– kol) má veľmi blízko latinské „sacra“ – posvätný. Pôvodný význam slova „svätý“ je silný (mocný). Sila–moc však nie je ukrytá v „sa“ ale v druhej časti slova v „cra“. „Cra“ má rovnaký význam ako „con“ v slove „falcon“. „Con“ je teda slovenské „kol“. Z toho môžeme usúdiť, že „so“ malo aj v slovanských jazykoch rovnaký význam ako v dávnej latinčine, čiže označovalo pohyb. Slabika „kol“ v slove sokol označuje to, čo slovo „kolo“ v slovenčine dodnes. Kolo je kruhom, kto má cit pre slovo, počuje v kruhu „kra“ (cra). „Kra“ je sila, tá istá, ktorú počujeme v anglickom „crack“, v slovenskej „kre“, v českom Krakonošovi, Krakovskom drakovi Krakovi. Rýchly a bystrozraký sokol bol pre dávnych tvorcov mytológie najvhodnejším poslom Slnka.

Sokol – Slnko

Sokol je spájaný so Slnkom v mytológiách po celom svete, je jeho poslom. Ale napr. v Číne na mieste sokola nachádzame draka, rovnako ako v Strednej Amerike.

Samotný obraz nebeského draka ešte v stredovekej Európe je pritom dosť zvláštny. Nie je to drak s jašterou hlavou a blanitými krídlami, ako je

najčastejšie zobrazovaný v súčasnosti. Stredoveký európsky drak má vtáčiu hlavu, nie síce sokoliu, ale najčastejšie kohútiu, aj s kohútím hrebienkom, niekedy len vtáčie telo, neskôr aj jašteričie telo a vtáčie krídla. Od trinásteho storočia drak nadobúda čoraz viacej jašterích črt a vtáčie prvky ustupujú, až celkom zaniknú, čo je vplyv čínskej mytológie, obchodných ciest a čínskeho tovaru, ktorý sa v súvislosti s nimi objavil v Európe. Dovtedy aj obraz nebeského draka zodpovedal obrazu indického Rocha, čiže draka – vtáka Noga. Bol len ohromne veľkým, mocným vtákom. Tieto dva obrazy draka – americko-ázijského lietajúceho hada a indického mocného vtáka – sa koncom stredoveku spojili do rôznych kombinácií, napokon však prevládla jeho exotická podoba lietajúceho jaštera. Ten však mal v stredovekej európskej mytológii už inú funkciu a na Sokola sa zabudlo. Zostali po ňom pomenované len kultové skaly.

Európsky Roch – európsky drak pritom nemá pôvod v Indii, naopak, v Indii sa zachovala jeho pôvodná podoba, lebo nepodľahla módnemu vzoru, ako sa stalo v Európe, kde sa čínsky vzor, ako strašnejší, lepšie hodil aj na ilustráciu cirkevných tlačí, kde bol obrazom zla a diabla. India takú potrebu nemala.

Vyplyva z toho, že Sokolie skaly sú pradávnyim názvom kultového miesta, sídla európskeho draka – Veľkého Sokola.

Dračie skaly sa od Sokolích skál odlišujú často svojim tvarom. Dominantným tu nebol sokol, ale drak (*dračica*). Tam, kde je pomenovanie skál dávneho pôvodu, sú Dračie skaly síce výrazné, vo svojom prostredí ničím mimoriadne, zväčša však dominujú v horizontálnej polohe, na rozdiel od vertikálne dominujúcich Sokolích skál, ktorých častou, priam nevyhnutnou súčasťou sú skalné brány alebo skalné okná.

V čínsko-americkéj a európsko-indickej mytológii je rozdiel len v obraze draka. V oboch je to bytosť, ktorá má podobné vlastnosti a podobnú úlohu v ideovom systéme. V tomto význame východný (*čínsko-americký*) hado-jašterí lietajúci drak aj západný podzemný, jaskynný drak sú sym-

bolom múdrosti. Len sú opačne polarizovaní. Východný typ spojil múdrosť s mužom a nebom, západný so ženou a zemou. V Európe v dôsledku orientálneho vplyvu nebeský drak koncom stredoveku vyhynul a zostal len drak podzemný, ktorý sa premenil na občas lietajúceho jaštera.

Sokolie skaly ako magické kultové miesta spájajú slnečného sokola mužského rodu s jeho podzemným náprotivkom – podzemnou dračicou, ktorá má podobu hada–draka. Veľká dračica starých Európanov nepotrebovala krídla a v najstarších kresbách je bez nich aj znázorňovaná. Vo vnútrozemí žila v jaskyniach a pod zemou, alebo v jazerách, prímorské národy ju videli v mori. Je partnerkou nebeského sokola. Zatiaľ čo sokol predstavuje Slnko, Veľká dračica je obrazom Zeme.

V príhodnom čase prilietal Veľký Sokol k Veľkej Dračici, aby spolu zrodili na zemi ďalší život. Dávni ľudia vyhľadávali tieto miesta, aby boli svedkom tohto obradu a načerpali pri ňom moc a silu k tomu istému. Z ich mytológie vyplývalo, že Sokol sa s Dračicou stretáva tam, kde sa stretáva nebo so zemou – pri bránach do Zeme. Bránami do Zeme boli vchody do jaskýň, otvory priepastí, ale tiež skalné brány, skalné okná, lebo aj to boli otvory do zeme.

Tieto dávne „svätyne“ preto nemali a ani nemohli mať podobu domčeka, v ktorom by „pohania“ pred drevenou či inou modlou pohanských bohov zabíjali zvieratá, ako si to dnes predstavujú archeológovia a iní, „objavujúci“ či popisujúci pohanské svätyne. Obete zvierat, aj ľudí síce z dejín poznáme, aj rôzne chrámy, to je však celkom iná, Európanom pôvodne cudzia náboženská ideológia. Kultové miesta v prírode nie sú v istom slova zmysle ani pohanské. Patria k inému, nepohanskému ideovému systému, ktorý tu nazývam pre nevhodnosť iného výrazu staropohanstvom.

Staropohanstvo nebolo náboženstvom, preto v ňom ani žiadni bohovia nefigurovali. Veľký Sokol a Veľká Dračica boli len poslami objektov úcty – Slnka a Zeme, neboli bohmi. Ani Slnko a Zem neboli bohmi v tom zmysle s akým spájame slovo boh dnes. Neboli to vládcovia, boli to darcovia, zdroje – nosiče sily a moci.

Nikde na staropohanskom, resp. predpohanskom kultovom mieste ne nachádzame zobrazenie bohov, žiadne idoly bohov či bohýň. Čo tu však často nachádzame, sú vyobrazenia ľudí – čarodejov, čarodejok a zvierat, na Sokolích skalách práve sokola. Tieto zobrazenia majú rôznu veľkosť a formu prevedenia. Sochy, polosochy, plastiky, kresby, maľby, to všetko sa dodnes zachovalo na našich skalách na týchto miestach. Svätyne – ako miesto v ktorom nastával obrad spojenia za prítomnosti čarodejov a čarodejok – majú rôznu veľkosť. Najmenšie zatiaľ nám známe sú veľké len dve–tri desiatky centimetrov, najväčšie desiatky metrov. To platí aj o plastikách a kresbách. Najväčšia plastika čarodeja a čarodejky na Sokolej skale je vysoká cca 60 metrov, iné majú „len“ 7–10 metrov, niektoré však len niekoľko centimetrov. Veľkosť tu nehrala rolu, veď všetko to nakoniec bolo len magickým symbolom a život na Zemi bolo potrebné pomocou magického úkonu zabezpečiť v každej veľkosti a forme.

Ľudia sa na týchto miestach delili sa so Zemou, jej Dračicou Veľkou Matkou a so Slnkom, jeho Sokolom o plody svojej práce tým spôsobom, že počas veľkej, slávnostnej hostiny pohostili aj ich. Nie krvou a mäsom, ako sa väčšina domnieva pod vplyvom protipohanskej propagandy, ale darmi prírody, vodou, mliekom, medovinou... Najväčšia časť „obete“ išla bránami do vlastného tela.

Predpohanské kultové miesta sú dnes ľuďmi zataženými predstavou náboženskej formy obradu neidentifikovateľné. Aj keď by zbadali obraz čarodeja, či čarodejky, považovali by ho za obraz bohov. Oni ho však nezbadajú, lebo im ani nenapadne, že by tam mohli byť a ak niečo zbadajú, vyženú to z mysli ako absurdnú predstavu, alebo sa len potešia, že zbadali „hračku prírody“, ktorá stvorila „bizarný obraz“. Tak totiž nachádzame tieto kultové miesta, ich svätyne a obrazy pomenované v rôznych publikáciách, ktoré sa zaoberajú prírodou.

Sokol nie je naším najväčším vtákom a aj v iných krajinách, kde je sokol spájaný so Slnkom nachádzame mocnejšie dravce. Na mieste je preto otáz-

ka, prečo práve sokol sa stal symbolom Slnka. Z gréckej mytológie napríklad poznáme, že vtákom najmocnejšieho boha – hromovládneho Dia bol orol. Rozšírenie sokola a orla na severnej pologuli nie je totožné. Orol sa vyskytuje v hornatých častiach, približne od nadmorskej výšky 800 metrov, čiže len v niektorých oblastiach krajiny. Sokol je pritom rozšírený na všetkých obývaných kontinentoch a na oveľa väčšej ploche. A zároveň je zo všetkých vtákov najrýchlejší. To je vlastnosť pre posla a symbol Sily najpodstatnejšia.

Sokol pritom nebol jediným posvätným vtákom. Dodnes sú stopy v tradícii po posvätnosti aj iných vtákov, napr. kohúta a sliepky. S inými vtákmi boli spájané špecifické vlastnosti, napr. schopnosť zvestovať smrť (*kuvik*) alebo schopnosť veštiť. Tá bola prisudzovaná najmä vrane a havranovi. Veštenie bolo prejavom múdrosti, a to spája havrana a vranu v mytológii s hadom, ktorý je symbolom Matky Zeme.

V indoeurópskej mytológii sa sokol – alebo iný nebeský vták – a had stávajú nepriateľmi. Niekde hada zastupuje iný plaz – korytnačka. Toto nepriateľstvo je správou o boji dvoch ideológií, dvoch typov kultúr ale aj dvoch videní zmyslu života človeka. Je to správa o pomeroch, ktoré nastali po potlačení staropohanstva a s ním aj toho spôsobu života, v ktorom neexistovali oficiálne štruktúry, ktoré by potrebovali zdôvodniť svoje výsadné postavenie voči ostatným náboženskou ideológiou, poverením od svojho boha.

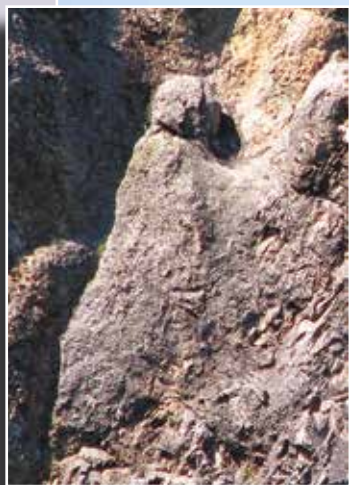
Sokolie skaly

V strede hermanovskej Sokolej skaly sa nachádza útvar v tvare akoby gotického výklenku. Je to do skaly vysekaná „brána“ pre vstup slnečnej magickej sily. Nad ňou je cca sedem metrov vysoká plastika Veľkej čarodejky, ktorá sleduje a riadi proces, ktorý tu oživuje slnko putujúce po oblohe počas dňa a roka (foto na vedľajšej strane – jej veľkosť vynikne pri porovnaní s postavou skalolezca vpravo dole). Na ďalšej dvojstrane je časť Sokolích skál – Veľká Sokolia skala. Po stranách sú fotografie niekoľkých plastík – súčastí mýtických scén. V ľavom a pravom hornom rohu je tá istá plastika Veľkej čarodejky pri rôznom osvetlení slnkom (zrána a poobede vľavo, v čase medzi tým vpravo). Na druhej fotografii zľava zhora je hlava Kráčajúceho, pod ňou postava muža pri skalnej pukline a pod ním Soví pár. Vedľa Sovieho páru je Dvojmuž.

Na pravej strane tej istej dvojstrany je vedľa Veľkej čarodejky detail jej hlavy v inom čase (vidíme, že hlava je mierne pootočená), pod ňou je detail inej plastiky na Veľkej Sokolej, zaujímavý je tým, že bytosť na nej má v ústach vložený predmet. Nižšie je detail Trojice (ktorá sa na prvý pohľad javí ako Dvojica). Pod nimi je Dráčik zo severu a vedľa neho zaujímavá skalná kompozícia s ľudskou figúrou. V strede dole je panoráma Sokolích skál z Havranej skaly. Bližší popis figúr a motívov je v texte. Na poslednej strane je postava muža pod Dráčikom (z profilu), detail hláv z Trojice (je vidieť, že hlavy sú na skalnú plošinu priložené a podopreté kameňmi), vľavo dole je pohľad z Malého Sokola na jeseň, vpravo Muž pri bráne Raja.

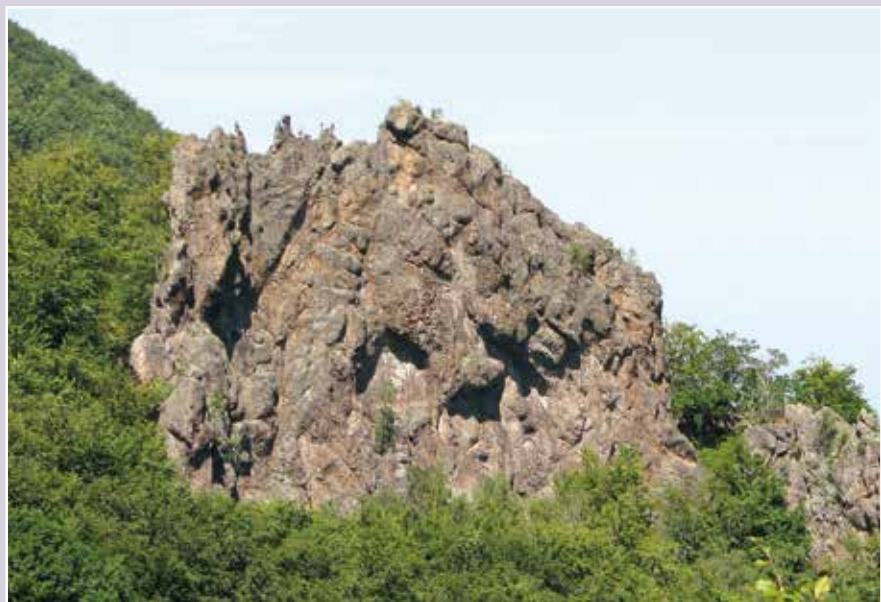

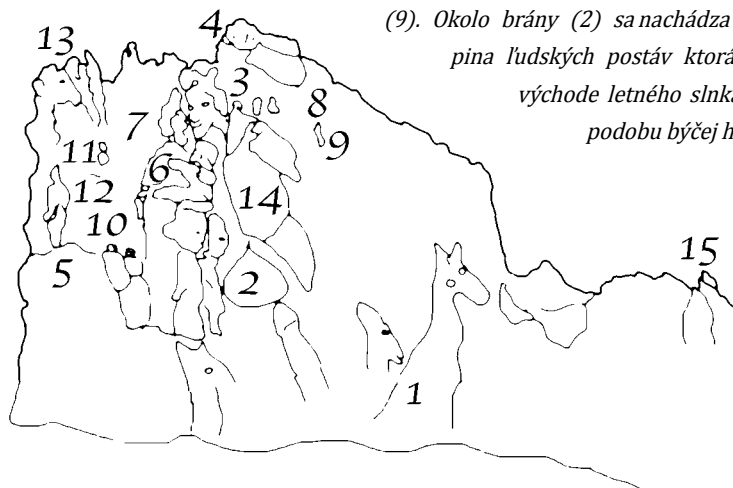
Popis hlavných postáv na kultovej galérii Sokolie skaly

Sokolia skala sa skladá z ústrednej časti (Veľká sokolia skala), ktorá má dve krídla, ktoré z diaľky vytvárajú dojem jedného celku. Po pravej strane je nižšia skala, ktorú nazývame Malým Sokolom. Dominantnou figúrou na vrchole Malého Sokola je skala, ktorá má pri pohľade z rôznych strán podobu sokola. Vyššia časť Sokolej skaly – Veľká sokolia skala, je dekorovaná postavami ako po krídlach a na ústrednej časti, tak aj z opačnej strany.

Dolnú časť Veľkej sokolej skaly zakrývajú koruny stromov, spoza ktorých vyrastajú zvieratá – srnky, najväčšia z nich dlhým krkom pripomína žirafu (1), ale tiež ľudské postavy. Nad nimi, v strede skaly je Brána Raja (2), nad ňou sa nachádza Veľká čarodejka (3) a nad čarodejkou na samom vrchole skaly je Dráčik – strážca (4). Nad Bránou Raja sa nachádzajú niekoľko desiatok metrov vysoké postavy ženy a muža – Veľkej Dvojice s deťmi pri Bráne Raja (14). Veľká čarodejka je plecom muža z Veľkej Dvojice.

Na ľavej strane v strede výšky je na skale Sokol–muž (5) otáčajúci sa počas dňa za slnkom. Vľavo od Veľkej čarodejky (šamanky) je scéna s kráčajúcim mládencom a jeho sprievodom, ktorá ako celok tvorí dieťa (6) na prsiach ženy z Veľkej dvojice (7). Vpravo trocha nižšie stojí Černoška (8) a pred ňou na Kozlovi prilietajú čarodejki

(9). Okolo brány (2) sa nachádza skupina ľudských postáv ktorá pri východe letného slnka má podobu býčej hlavy

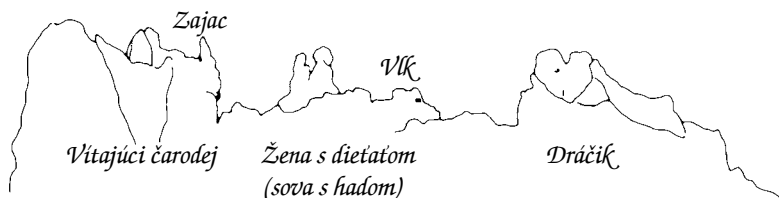

Svätyne našich predkov

s rohmi, na ktorých je umiestnená malá skala, natretá červenou farbou v podobe vtáka. Medzi Bránou a Sokolom–mužom je Trojica (10). Nad Trojicou je Soví pár (11), pod nimi nižšie je Kľačiaci čarodej (12). Nad Sokolom–mužom je Víťajúci čarodej so skupinou postáv a pod ním je muž stojaci pri inej bráne do Raja. Po pravej strane časti Skaly s Víťajúcim čarodejom (13) je niekoľko ďalších veľkých vyobrazení ľudských hláv a niekoľko postáv. Číslo 15 je označený Malý sokol na Malej Sokolej. Medzi týmito postavami sú desiatky väčších a stovky menších figúr, kresieb a scén.

Pri pohľade z Vyhladky alebo z Havranej skaly zľava doprava je vidieť niekoľko výrazných figúr na vrchole skaly, ktoré upúťali pozornosť niektorých ľudí už veľmi dávno. Najdávnejšie vtedy, keď začali pretvárať Skalu na kultovú galériu. Dnes figúram na vrchole niektorí dávajú rôzne mená, podľa svojich súčasných reálií, ale aj podľa toho, z ktorej strany sa na Skalu pozerajú a pri akom osvetlení, lebo to má vplyv na tvar figúr. Tie sú z veľkej časti prírodného pôvodu, niektoré sú však pritešané a upravené do podoby rôznych bytostí. Pritom žiadna z nich nemá len jednu podobu, a preto sa názory na to, čo zobrazujú, môžu rôzniť a zároveň viaceré rôzne názory môžu byť správne.

Figúry zľava doprava sme pomenovali nasledovne: Víťajúci čarodej (postava s vysokou kuželovitou čiapkou na hlave a rukami v adoračnom geste), Zajac (jeho špicaté uši sú osobitnou figúrou v postoji striehnuceho svišta), dvojica postáv v ktorej väčšina vidí z veľkej diaľky ženu s dieťaťom, ale z blízka sa dieťa mení skôr na bytosť so vztýčenou hadou či jašteričou hlavou a žena má vtáčí, možno soví zobák (Žena s dieťaťom), za nimi je Vlk a nad nimi celkom najvyššie je strážca Dráčik.

Veľká čarodejka na Sokolích skalách

Sokolie skaly sú zasvätené veľkému obradu, ktorý tu nastáva pravidelne rok čo rok spojením Sily slnečného lúča s Mocou zhmotnenou v Skale. Hlavným objektom je Brána v jej strede, ktorá dokladá, že Sokolie skaly sú symbolom Veľkej Matky. Brána v strede, aj keď nemá podobu jaskyne, ako v mnohých iných prípadoch, je magickým symbolom Brány Raja.

Proces magického oplodnenia Skaly riadi Veľká čarodejka, ktorej cca 7–8 m vysoká plastika – polosocha sa nachádza nad „bránou“ v polohe BC/IV. Plastika čarodejky sa skladá z tela vysekaného v skale (*sleduje prirodzený tvar skaly*) a trojrozsmernej, cca meter vysokej hlavy, ktorá je odseknutá zo skaly.

Čarodejka sa počas väčšiny dňa ukrýva v tieni na skale, zahalená pláštom (*obr. 2 na nasledujúcej strane*). V letné dni ožije už okolo 5.30 LČ, keď začne pomaly otáčať hlavu smerom k juhu, akoby sa rozhliadala po okolí (*obr. 3*). Krátko pred deviatou hodinou čarodejka otočí hlavu naspäť k slnku a rozprestrie plášť (*obr.1*). Pod ním sa ukážu magické predmety. Pravou rukou nasmerovanou k slnku s rozťahnutými prstmi mu dáva pokyn. Jej hlava s dlhými vlasmi a vtáčim nosom uprene pozerá priamo vpred. Po 10. hodine začne opäť otáčať hlavu k juhu za postupujúcim slnkom (*obr. 4*). Okolo 12.00 pozerá opäť priamo, no po niekoľkých minútach otočí hlavu k východu, zahalí sa do plášťa a z rúk vypustí skupinu vtákov – poslov duchov, alebo priamo duchov predkov (*obr. 5*).

Táto skupina zvierat od úsvitu slnka, v lete už krátko po štvrtej hodine rannej, prechádza zložitou premenou, pri ktorej sa prvá figúra mení z vlka na antropomorfnú bytosť a nakoniec na dravca s ľudskou tvárou a nčas aj celá skupina na iného tvora.

Čarodejka je obklopená viacerými nadprirodzenými bytosťami v podobe zvierat. Nad hlavou má jeleňa s veľkými parohmi, ktorý je zložený z niekoľkých figúr. Pod ňou je malý strapatý vták a pod ním ďalšie postavy, po ľavej strane má iného veľkého vtáka, ktorý sa pozerá na ňu.

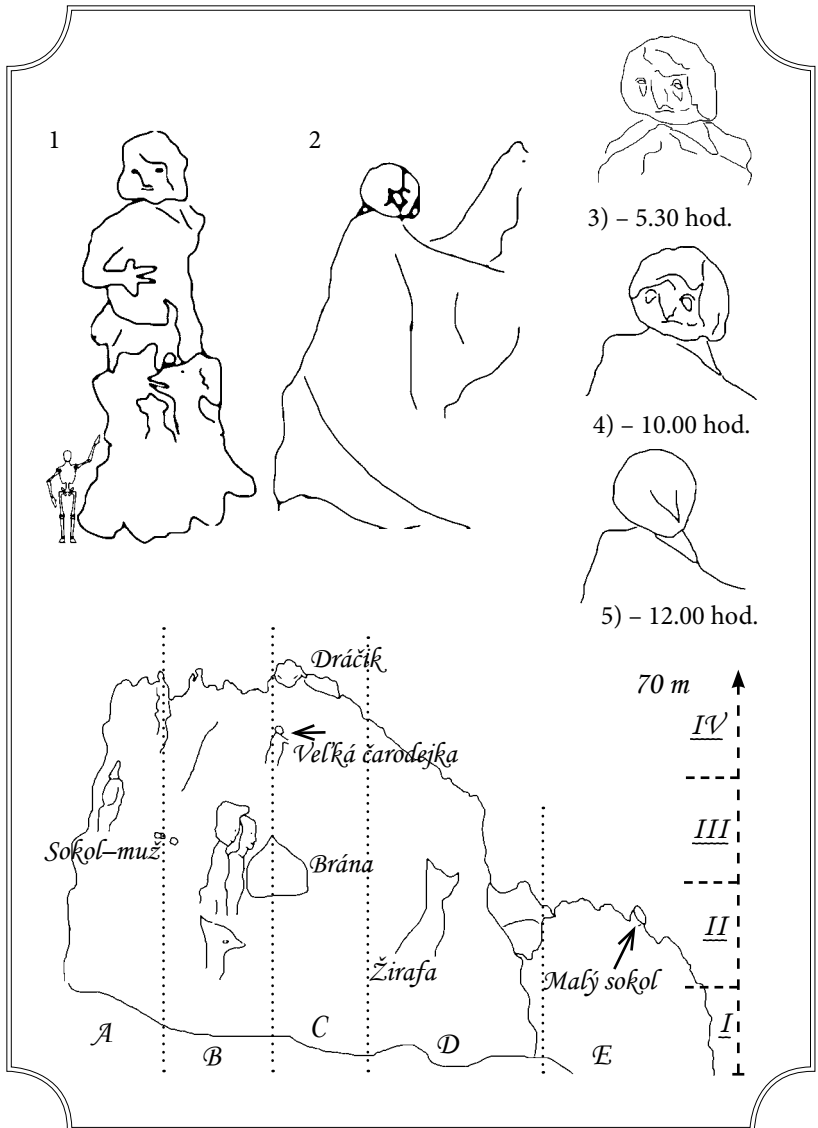
Veľká čarodejka je len jednou zo stoviek figúr a kresieb na skale, ktoré sú viditeľné pri rôznom osvetlení skaly počas dňa, niektoré menia podobu alebo sa premieňajú na iné figúry, iné zostávajú počas dňa stále rovnaké. Čestné postavenie Veľkej čarodejky v hornej časti skaly nad jej Bránou je dokladom o jej dôležitosti v mytológii na nej zobrazenej. Pritom samotná Veľká Čarodejka je len malou figúrkou na pleci približne 50–60 metrov vysokej mužskej postavy, ktorá stojí nad bránou spolu s rovnako vysokou ženskou postavou. Za vtáčou maskou sa možno v skutočnosti ukrýva muž. Čarodejky totiž v iných prípadoch nachádzame bez masky, pýšia sa vlastnou tvárou. Bez masky sú však často zobrazovaní aj čarodejníci.

Čarodejky a čarodeji

Ľudia, zvieratá a démoni tvoria na Sokolích skalách jednu spoločnosť, ktorá je riadená Veľkou čarodejkou, alebo Veľkým čarodejom. Len oni stoja nad všetkým, určujú čo je dôležité, kedy a kto má čo vykonať, aby svet fungoval tak ako má. Nikto nestojí nad nimi. Nie sú démonmi ani bohmi, sú to ľudia, najschopnejší členovia rodu, znalci vecí, ktorí sa natoľko dokázali zbližiť s prírodou, že rozumejú zvieratám, ale aj stromom a skalám, celej prírode, že vedia ovládať jej magické moci.

S čarodejkou alebo čarodejom sa v Čarovnej krajine stretávame na každom kroku. Sú oblečení v obradnom odeve, ktorý siaha až po zem. Na hlave majú zvláštnu čiapku, niekde sú prostovlasí, alebo majú na hlave alebo na čiapke zviera, alebo skupinu zvierat. V rukách a na hrudi držia magické nástroje, často v podobe vtákov, v realite aj skutočných vtákov, ktorí sú poslami do Raja, sídla Veľkej Moci. Pokrývka hlavy a odev označujú rôznu mieru zasvätenia – znalostí čarodejky, resp. čarodeja. Niekedy ukrývajú svoju tvár pod vtáčou maskou, fyzicky sa tým stotožňujú s démonmi, ktorí sa na zemi zjavovali v podobe zvierat.

Čarodejky a čarodeji sú obklopení skupinou zvierat, nie hocijakých, ale takých, ktoré boli osobitnými symbolmi sily a moci. Patria sem čarodejný

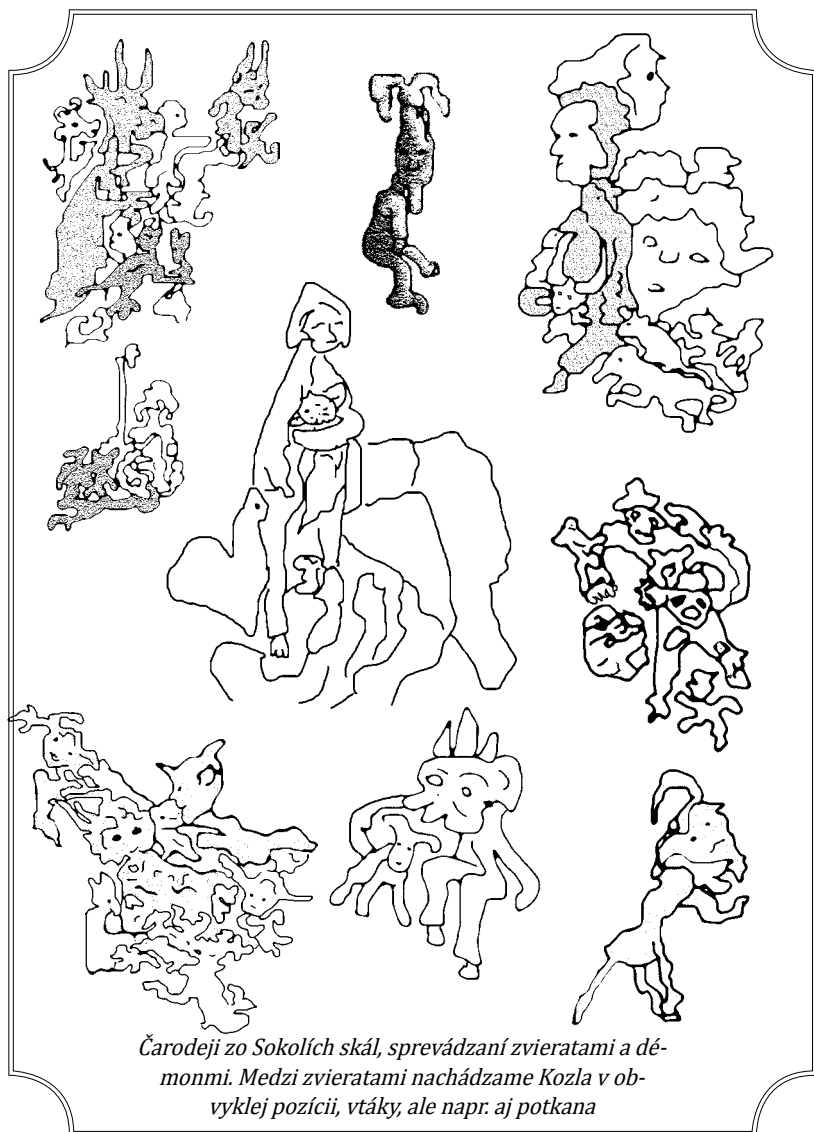

Kozel – cap, sliepka, lastovička, sokol, jeleň, diviak, býk a iné. Mytológia, ktorú zobrazujú sa preto musela sformovať ešte v období, keď sa ľudia pohybovali v prostredí výrazne spojenom s prírodou a jej faunou. Nič nenasvedčuje tomu, že by sa vtedy živilí poľnohospodárstvom, alebo lovom zveri. Celkom chýbajú obrazy zabíjania zvierat alebo ľudí z hocijakých dôvodov. Je možné, že takéto scény chýbajú najmä preto, že nemohli byť súčasťou magického obradu, ktorého účelom bolo oslavovať a ctiť život, aj keď realita mohla byť iná. Deje odohrávajúce sa v kultových skalných galériách nezobrazujú žiadne obete bohom, lebo magický obrad nemal nič spoločné s náboženstvom, jeho vykonávatelia nepoznali bohov, ani náboženské obrady. Deje zobrazujú udalosti zo spoločenského života, ktoré sú úzko spojené s mágiou ako metódou práce s prírodou, s prírodnými javmi a so životom (*pod mágiou si tu nesmieme predstavovať kresťanské stredoveké čarodejníctvo*). Významnými udalosťami tu zobrazovanými je narodenie dieťaťa, alebo obrad spojený so vstupom do života dospelých, či obrad povýšenia na čarodeja.

Stať sa čarodejom bolo významným úspechom v živote jednotlivca. Čarodej (*čarodejka*) bol vzdelaným a spoločnosťou uznávaným človekom, ktorý musel ovládať nielen komunikáciu s prírodnými javmi, ale musel mať aj iné praktické vedomosti. Z čarodejov sa vyberali vodcovia, ktorí riadili ostatných tam, kde to bolo treba (*čarodeji boli znalcami čiar – písma, vzdelaní ľudia*).

Čarodeji neriadili len ľudskú spoločnosť, nekomunikovali len so zvieratami, ale ich pokyny poslúchali a poslúchajú aj nebeské telesá, ako nám to dodnes predvádza Veľká čarodejka na Sokolej skale. Skutočne, nehovoríme o minulosti, ale o súčasnosti, lebo tunajšia Veľká čarodejka tu svoju prácu koná od nepamäti až do dnešných dní.

Čarodeji a čarodejky často nosia na tvári zvieraciu masku. Pokiaľ ich vidíme bez masky, majú celkom prirodzené, pekné črty tváre skôr mladých, než starších ľudí. Vo funkcii čarodejky vystupujú muži aj ženy, avšak muži si občas obliekajú obradný ženský odev, čo súvisí s vierou v materský pôvod

Moci. Práve čarodejky sú zobrazované s vlastnou tvárou, zatiaľ čo čarodeji – muži sa niekedy ukrývajú pod zvieraciú, najčastejšie vtáčiu masku, nachádzame však aj masku koziu, jeleniu a pod. Vtedy nadobúdajú vzhľad čarodejníkov (*čarodejník*). Popri nich sa vyskytujú aj celkom iné iracionálne bytosti.

Čarodejnice a čarodejníci

Z vyobrazení čarodejov – čarodejok a čarodejníkov – čarodejnic je zrejmé, že ide o rozdielne kategórie bytostí. Čarodeji a čarodejky sú bytosti ľudskej podstaty, ktoré často preberajú podobu démonov. Čarodejníci a čarodejnice sú démonické bytosti, majú schopnosť lietať vzduchom, na rozdiel od čarodejov. Čarodejníkov rozoznáme ľahko. Majú veľké nosy, niektorí rohy a kopytá, nepotrebujú nosiť masky. Čarodejníci nepredstierajú iné pohlavie, ako to robia čarodeji, pýšia sa vlastným.

Čarodeji a čarodejníci neskôr v predstave ľudí splynuli do jednej kategórie démonických bytostí, ktoré mali možnosť pohybovať sa medzi obidvo-
ma svetmi – svetom ľudí aj svetom duchov. V závere magicko-démonického obdobia sa časť čarodejov premenila na černokňazníkov a odtiaľ na kňazov, ktorí boli strážcami posvätných hájov a neskôr sa stali kňazmi pohanských chrámov. V Európe boli čarodeji a pohanskí bohovia premenení v rámci náboženstva na rôzne démonické bytosti, na čertov, avšak zachovala sa aj predstava o čarodejníkoch ako o samostatnej kategórii nadprirodzených bytostí, aj ako o ľuďoch spojených s nimi. V samom závere pohanstva sa černokňazníci stávali pomocníkmi kresťanských kňazov, alebo kňazmi. Dávno predtým prišlo k premene čarodejníka s Kozlom na hromovládneho boha (*napr. Perún lietajúci na Kozlovi a iní*), ktorý nahradil po víťaznom spore v hlavnej pozícii Slnko, ktoré sa v staropohanstve nikdy nestalo bohom.

Mladý adept s čarodejnou palicou a čarodejnicou, ktorý je zasväcovaný bozkom - hermanovské Sokolie skaly

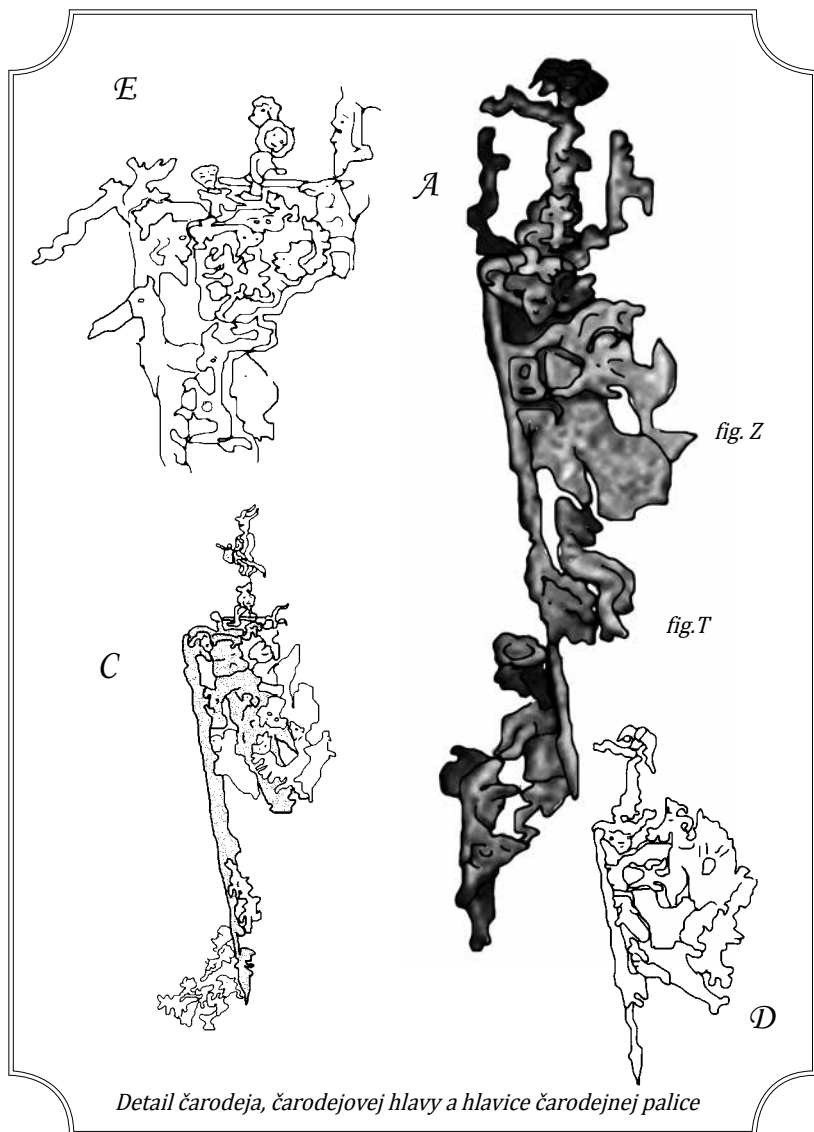
Čarodej s čarodejnou palicou

je časťou zložitej multiplastickej kamennej koláže umiestnenej na pritezanom skalnom reliéfe. Opäť počet a tvar obrazov závisí od smeru pohľadu a osvetlenia a našej schopnosti vnímať detaily, resp. celok. Pri pohľade oprostenom od detailov zbadáme čarodeja s hlavou Kozla, ktorý drží v ruke čarodejnú palicu v tvare dlhej kopije zakončenej hrotom. Telo si chráni štítom, ktoré má podobu zvierat. Čarodej má na hlave parohy. Nielen postava čarodeja, ale aj jeho kopija, štít, všetky časti plastiky sú zložené z figúr zvierat a ľudí, pričom aj tieto figúry sú zložené z menších figúr zvierat, ľudí a ich tvárí. Pri detailnom pohľade sa nám tak základná čarodejova postava rozpadne na neprehľadnú zmes obrazov, pričom každý z nich si zaslúži osobitnú pozornosť.

Pod čarodejom sedí muž oblečený v nohaviciach a v košeli s rukami založenými na hrudi (*fig. Z*). Pri hrote kopije je zamilovaná dvojica, hore žena s dlhšími vlasmi, v šatách a klobúčikom na hlave, pod ňou muž s väčším nosom, ktorý má na hlave čiapku (*fig. T*). S postupujúcim svetlom sa obraz jednotlivých figúr mení.

Čarodeja s čarodejnou palicou môžeme pozorovať za slnečného dňa z Malého Sokola na blízkej protiláhlej stene medzi desiatou a dvanástou hodinou.

Detail čarodeja, čarodejovej hlavy a hlavice čarodejnej palice

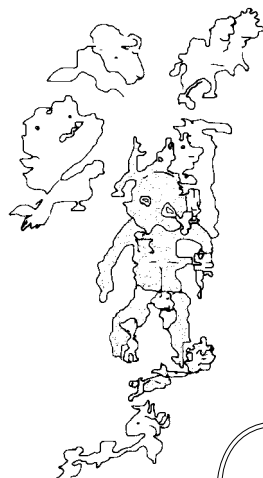

Skupina postáv na východnom krídle Sokolích skál je súčasťou väčšieho obrazu. Najväčšia postava je zahalená v plášti uviazanom okolo krku veľkými stuhami. Muž vedľa nej drží v ruke žezlo alebo zbraň. Klačiaci postava pri jeho nohách sa drží nejakého zvieratá. Za ňou sú menšie mužské a ženské postavy. Nad hlavou postavy v plášti je figúra mýtického zvieratá podobná inej v okolí Sokolích skál, ktorú nazývame Drakoňom (foto v obr. prílohe na s. 46)

Postava z plášta čarodejky z hája pod horou neďaleko Prešova

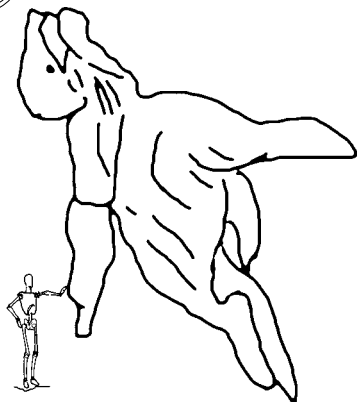
Mužská bytosť - čarodej so zvieracou hlavou alebo šaman s maskou a s parohmi a s magickou palicou (žezlom) v ľavej ruke. Oblečený je v nohaviciach. V rozkroku má koziu hlavu, pri pravej nohe sediaceho psíka

Dráčik

Strážcom celej Sokolej skaly a Veľkej čarodejky je Dráčik, ktorý leží nad ňou na samom vrchole.

Dráčik z vrcholu Sokolej skaly pri pohľade zo severovýchodu, jeho výška je cca 5 metrov

F-D1

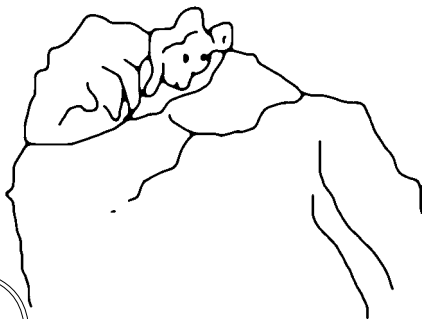

F-D2

Hlava Veľkej čarodejky

Dráčik pri pohľade z juhu. Tu je dominantná len jeho hlava, ku ktorej môžeme síce priradiť iné telo, tak ako na tomto obrázku, v skutočnosti, v porovnaní s pohľadom zo severu je telo ukryté za skalou.

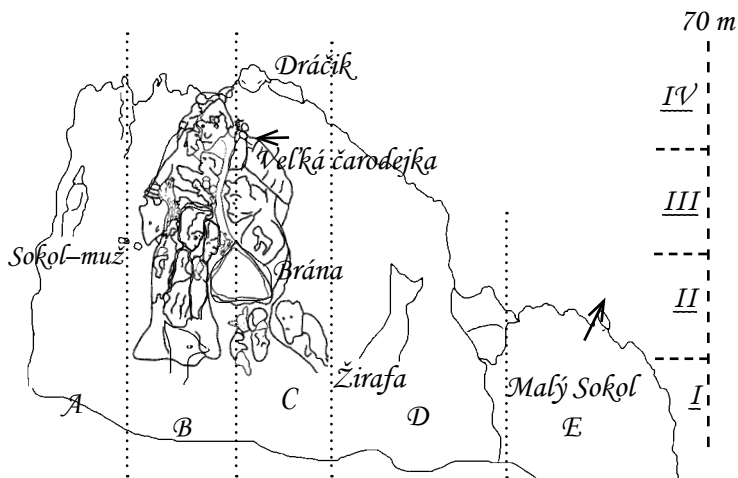
Dráčik teda nazerá do údolia spoza skaly. Na mieste a na fotografiách je vidieť, že napriek svojej veľkosti má v tvári dobrosrdečný výraz. Prítom na vrchole skaly sedí jednoznačne v pozícii jej strážcu

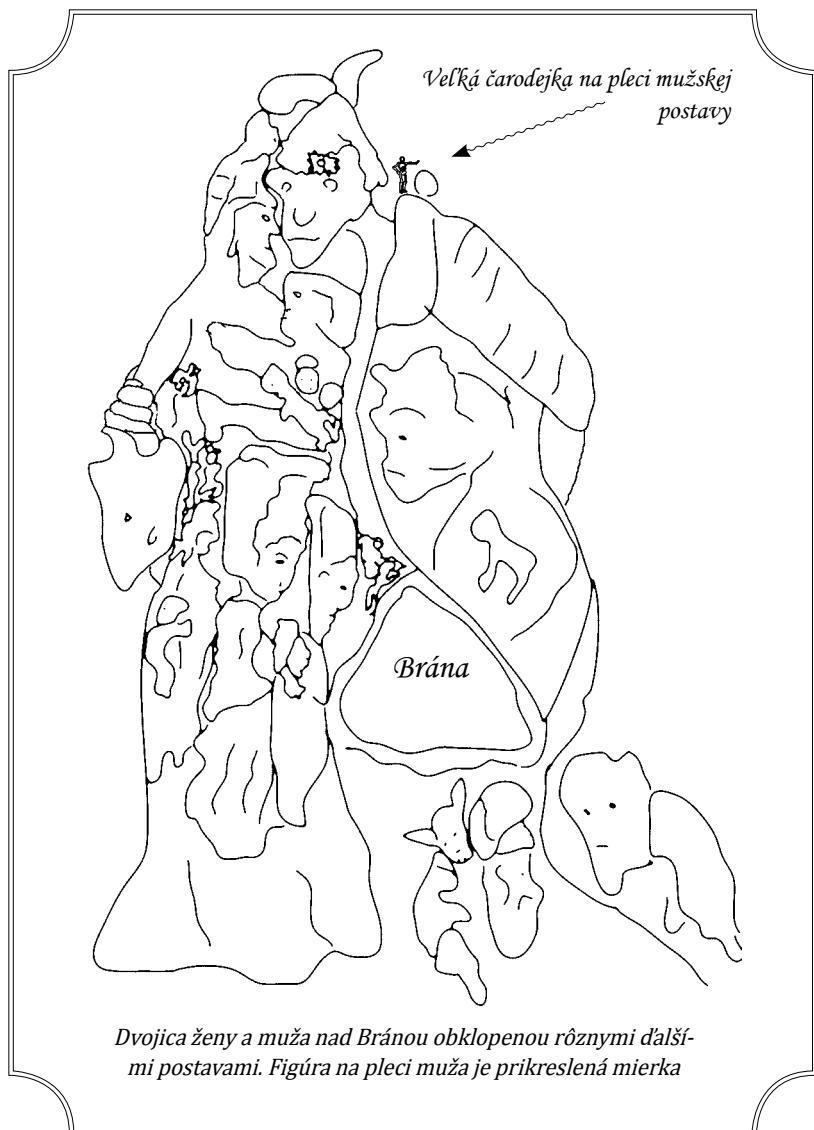

Pri pohľade z veľkej diaľky, alebo v zime vysoko v korunách stromov vidíme Dráčika zo severozápadu, spiaceho na vrchole skaly, otočeného chrbtom k potoku

Veľká Dvojica

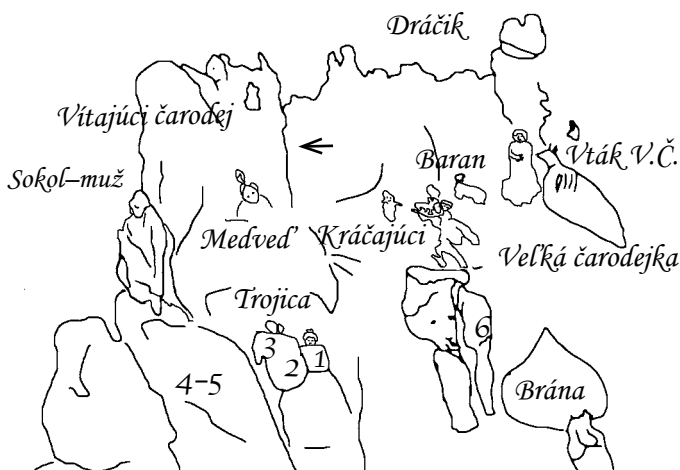
Muž s Veľkou čarodejkou na ľavom pleci je súčasťou skupiny figúr, ktorou ďalšou najdôležitejšou postavou je žena, ktorá stojí po jeho pravici. Muž objíma ženu pravou rukou okolo pliec. Žena drží na rukách malé dieťa, pred ňou, pri Bráne stoja dve deti, väčšie dievča a menší chlapec. Obidve deti pozerajú do Brány, v ktorej sa odohrávajú rôzne scény, ktoré súvisia so zrodením nového života a ktoré sa s postupujúcim svetlom menia na obrazy, ktoré môžeme pozorovať aj my z väčšej diaľky. Deti majú na hlavách vysoké účesy, alebo čiapky. Nejde o celkom obyčajné deti, ale o deti, ktoré, stojace pri Bráne v pozícii čarodejov, budú v tejto role vystupovať aj v dospelosti. Muž a žena majú odlišné pokrývky hlavy. Muž má na hlave špicatú čiapku s dvomi rohmi a žena má vysoký účes zakončený figúrou sediaceho vtáka. Muž je tu zobrazený v pozícii oddaného ochrancu rodiny, žena v pozícii starostlivej matky. Okolo nich je viacero zvieracích postáv. Samotné figúry sú tvorené množstvom postáv, ktoré vyjadrujú samostatné deje zobrazované postupne počas slnečného dňa a v závislosti od výšky slnka na oblohe v rôznych ročných obdobiach.

Trojica medzi Sokolom-mužom a Bránou Raja

Vľavo od Brány sa na čelnej stene v pozícii A-B/II (na kresbe dole označené ako 1, 2 a 3) nachádzajú tri antropomorfné postavy s hlavami z veľkých pritesaných balvanov, ktoré zobrazujú v tunike oblečeného muža a dve ženy s detailne vypracovanou tvárou. Hlavy majú oválne, podlhovasté, sú to takmer skutočné, trojrozmerné hlavy sôch, avšak sú vyhotovené ako plastiky pre niekoľko uhlov pohľadov. Na hlavách zreteľne rozoznáme oči, nos, ústa, bradu, účes, aj výraz tváre. Žena vedľa dvojice má šikmé, takmer mačacie oči, malý trocha nahor zdvihnutý nos a plné, baculaté líca. Vlasy má spredu krátke, siahajú jej len po uši, sú spletené a zviazané. Drdol na hlave je malým zvieratkom. Jej brada je podložená okrúhlym predmetom. Je to jedna z mnohých čarodejek zobrazených na skale. Podľa tváre a účesu je jasné, že ide o inú postavu, než akú predstavuje Veľká čarodejka nad Bránou.

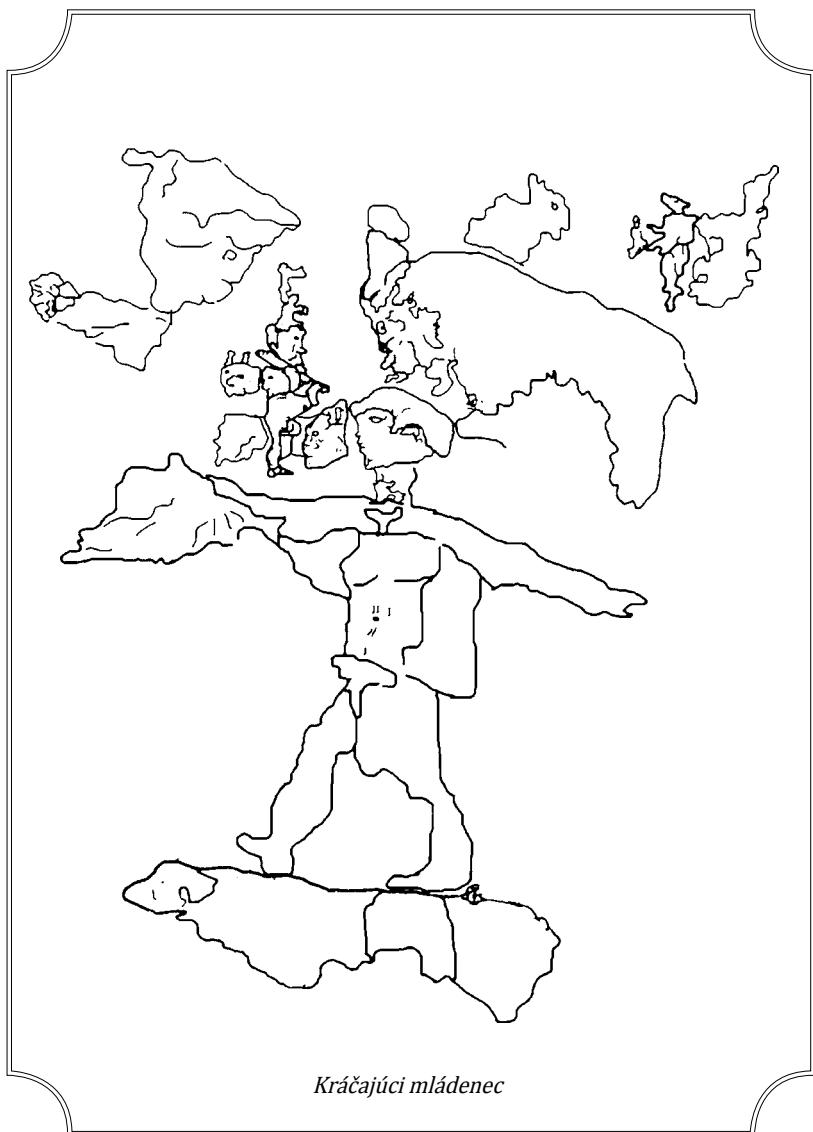

Trojica pri pohľade z boku, z Malej Sokolej skaly- postava vpravo je čarodejka s figúrou zvieratá na hlave

Hlavy Trojice - detail

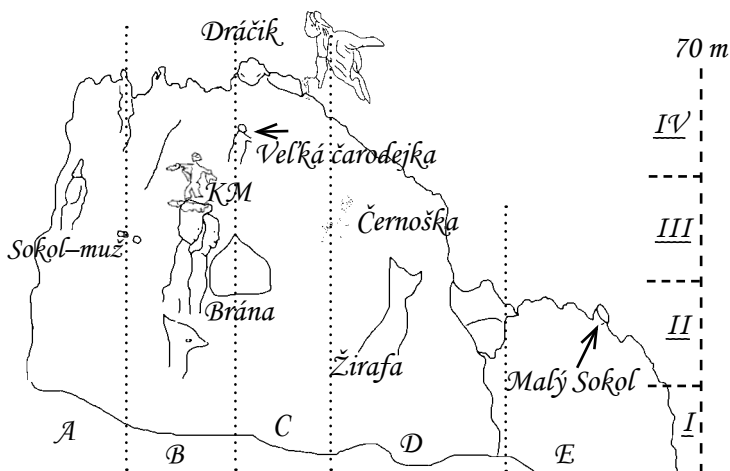

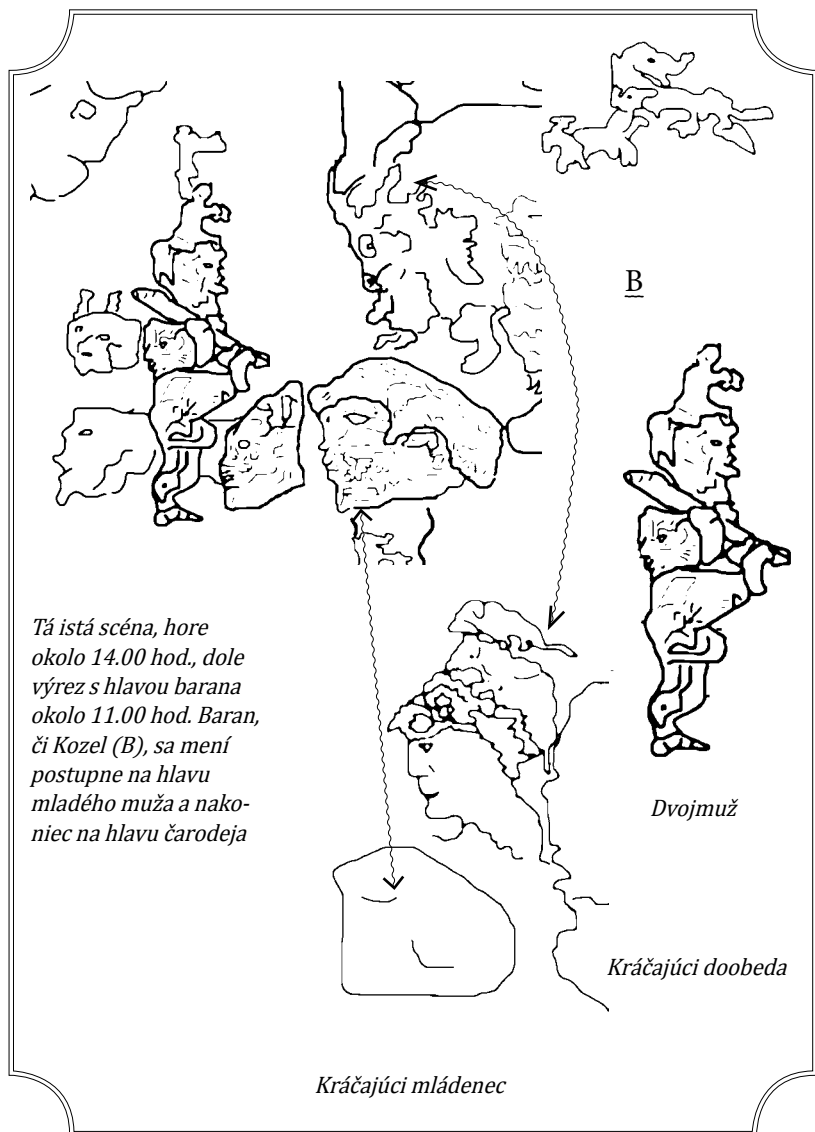

Kráčajúci mládenec

Na hermanovských Sokolích skalách v pozícii označenej KM na prvý pohľad vidíme len hrbolčeky prírodnej skaly. Keď ich však osvieti raňajšie slnko, z tieňa vystúpi „Kráčajúci mládenec“ s hlavou otočenou do údolia. Má trojuholníkovú tvár, veľké oči, hustý účes. Postupne otáča hlavu dopredu, poobede ho už vidíme z profilu. Tu má opäť účes z hustých, stredne dlhých vlasov, nižšie čelo, malý nos, malé ústa a predĺženú bradu. Mládenec je rozkročený na chrbte zvierata, ktoré pripomína nízkeho a dlhého psa. V uchu má veľký prívesok v tvare polmesiaca, tvár má pomaľovanú alebo tetovanú.

Cez plecia má prehodený plášť, ktorý voľne splyva cez napriahnutú pravú ruku. V ľavej ruke nesie veľký vak. Pred tvárou, akoby na paži jeho napriahnutej pravej ruky stojí niekoľko vzájomne do seba zakomponovaných malých ľudských postáv, stojacich proti nemu. Sú to strážcovia toho, za čím mládenec natáhuje ruku.

Mládenec má pred tvárou ďalšiu takmer rovnako veľkú hlavu zvieracej bytosti zobrazenú z profilu. Tá sprevádza Dvojmuža, resp. len Malého Muža. Kráčajúci mládenec, Malý Muž aj táto zvieracia bytosť sa s napätím, ktoré je v scéne zreteľné, pozerajú rovnakým smerom. Oproti mládencovi stojaca malá postava muža opäť zobrazená z profilu s cez plece napriahnutým veľkým mečom, akoby sa zaháňala proti nemu. Hlavu má spočiatku otočenú dopredu, neskôr pozerá dozadu, cez svoje plece. Postavička je súčasťou väčšej figúry (*Dvojmuža*), ktorá stojí v ceste mládencovi a na pleci drží spomínaný meč. Táto väčšia mužská figúra – Veľký Muž – má na hlave veľký klobúk so zložitou výzdobou.

Veľký Muž od skorého rána prechádza zaujímavou premenou. Ešte v tieni krátko po východe slnka má tvár takmer dieťaťa. V priebehu hodiny dospieva, zväčší sa mu brada aj nos. Po niekoľko ďalších hodín sa jeho tvár rozpadá na niekoľko figúr, aby sa poobede opäť spojila do tváre toho istého, tentoraz už starého muža s hrdo vztýčenou hlavou.

Pod krkom mládenca je figúra nezvyčajného zvieratá s veľkým chobotom, ktorá stojí na chrbte inej nadprirodzenej bytosti, zvieratá s ľudskou tvárou, či skôr čarodejnou maskou.

Na ľavej zadnej nohe tejto bytosti je umiestnený oválny štít s jednoramenným krížom. Zviera s chobotom je otočené dozadu, zviera pod ním kráča dopredu.

Pod Dvojmužom a hlavou zvieracej bytosti, ktorá ich sprevádza, je malá skupinka tvorená mužom a démonickými bytosťami v podobe zvierat, kráčajúca vpred po mládencovej paži. Samotná paža je tvorená skupinou démonických zvierat.

Skupina s kompozíciou mužských figúr vyzbrojených mečom, hlavou barana a hlavou mládenca vytvára z veľkej diaľky viditeľný obrazec v tvare býčích rohov.

Scéna je len na tejto malej ploche ešte oveľa zložitejšia, lebo aj za chrbtom malého muža s mečom sú dve hlavy, predstavujúce nadprirodzené moci

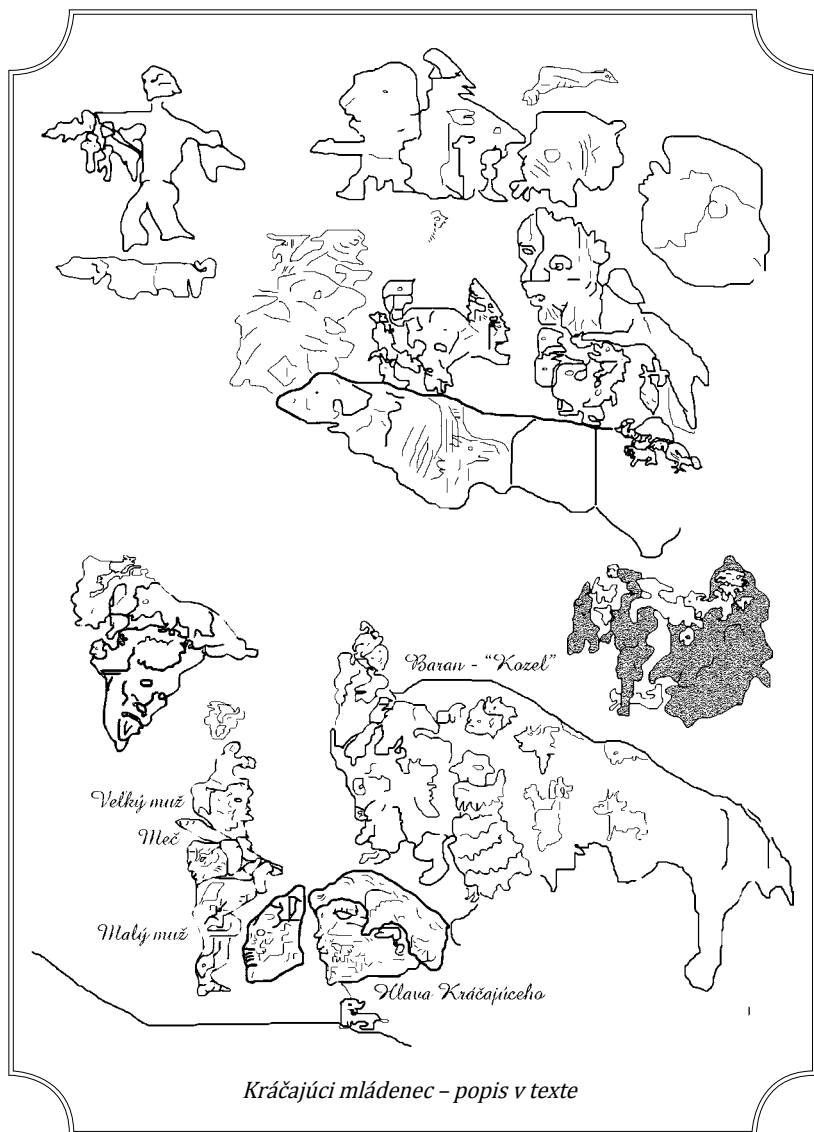
a pod napriahnutou rukou mládenca je po štvornožky kráčajúca napol ľudská a napol zvieracia bytosť, pred ňou je niekoľko stojacich figúr. Hrud' mládenca sa pritom okolo 15.30 nakrátko premení na veľkú tvár, rovnako ako jeho ľavá noha a batoh.

Tu popísaná scéna je len jednou z viacerých a časťou oveľa väčšej scény. Pozorovať ju môžeme po celý deň, najvýraznejšia je jej časť v letných mesiacoch krátko medzi 14.00 a 15.30 hod.

Kam kráča mládenec?

Scéna zobrazuje mladého muža pri plnení dôležitej úlohy. Je oblečený v plášti, v ľavej ruke nesie vak, nie však obyčajný, ale určený na magický obrad. Je sprevádzaný jemu priaznivo naklonenými nadprirodzenými mocami, zastúpených čarodejom a jeho čarovným sprievodom. Proti nemu sú ozbrojení muži, obklopení zasa ich nadprirodzenými silami. Títo stoja mládencovi v ceste za tým, čo sa nachádza za nimi. Tam, na malom podstavci, o niečo vyššie, je veľká figúra, ktorá je skoro ráno mužom s vysokou kužeľovitou čiapkou, zobrazeným s pokrčenými nohami, akoby v nejakej tanečnej póze, k nej sa túli opica. Neskôr sa mužova čiapka zmení na medvediu hlavu, jeho hlava na koziu hlavu, potom na hlavu vtáka s veľkým hrebeňom, z nej onedlho na hlavu srnky, v pozadí je však stále antropomorfná bytosť, ľavou rukou privolávajúca k sebe skupinu zvierat. V poobedňajšom tieni sa zmení na vertikálne situovanú siluetu býka, alebo jemu telom podobného zvieratá, avšak s veľkým parožíom, o chvíľu zasa s akoby kozími rohmi (*vertikálne stojacu postavu býka alebo kravy nachádzame aj na iných skalách*).

Mládenec sa usiluje získať niektoré zo zvierat, ktoré k sebe láka spomínaná figúra. Keď poobede mládenec otočí k nej hlavu, zmizne v tieni, čo zobrazuje mládencov úspech.

Mládencov sprievod

Aj nad hlavou mládenca je skupina figúr vedená čarodejom. Táto skupinka je nasledovaná veľkým baranom, či Kozlom. Ten sa časom premení na mládenca s vysokým účesom a neskôr na čarodeja. Baranovi stojí na chrbte menšia postava (C) v podobe človeka s úzkou vtáčou hlavou a s dlhým zobákom, ktorá v predných vtáčích nohách drží figúru zvierťa alebo za zviera prezlečeného človeka. Tá sa o chvíľu zmení na dievča. Túto dvojicu nesie pred sebou väčšia postava čarodejnej bytosti s tvárou starca či stareny, oblečenej v pod kolená dlhých šatách, na hlave má veľkú, vysokú a hranatú čiapku. Táto čarodejná bytosť vo veľkej čiapke podáva, resp. ponúka pred ňou sa nachádzajúcu dvojicu menšej zvieracej bytosti stojacej nad hlavou veľkého barana – malému diviakovi, ktorý sa pozerá vpred, ale vzadu má masku dravca.

Ochranca je tiež zložený z viacerých figúr a čiastočne je súčasťou väčšej bytosti, ktorá stojí za ním a ktorá má v závere podobu čarodeja. Avšak čarodej sa vynára z tváre Kozla s ľudskými črtami.

Obrad zasvätenia

Scéna je dôležitým prameňom k poznaniu nielen tunajšej mytológie. Dvojmuž a démonické zviera pred nimi stoja Mládencovi v ceste. Za ním sa nachádza jeho čarovný sprievod. Hlavným aktérom je Mládenec, ktorý musí preukázať svoje schopnosti. Strážcami figúry, ktorá má v istom čase aj podobu sokola, sú mečom ozbrojení muži v obradnom odeve strážcov, ktorí sú tiež podporovaní nadprirodzenými silami. Napriek tomu, že „Malý Muž“ sa zaháňa mečom, na jeho tvári je vidieť zretelný úsmev. Nie je to teda boj, ale len obrad. Potvrďuje to aj kompozícia vrchnej časti tejto scény, súčasťou ktorej je mládencova hlava, do podoby božských rohov, čo vyjadruje, že scéna zobrazuje posvätný obrad. Nami popísané časti scén sú len osnou deja, ktorého časti sú zobrazené v stovkách, či tisíckach motívov po celej skale.

Černoška a čarodeji na Kozlovi

V poli č. D/III na hermanovských Sokolích skalách sa dve hodiny poobede letného času vynorí plastika ženy, ktorá stojí na antilope. Už na prvý pohľad sú zreteľné jej černošské črty tváre, ktorú vidíme z profilu. Hodinu predtým to však bola tvár muža s krátkymi fúzikmi a s hlavou naklonenou k pravému plecu, ktorý sa pozeral šikmo na juhovýchod. Zrána je to však muž zobrazený z profilu, s dlhšou špicatou briadkou, ktorý v pravej napriahnutej ruke drží zviera, ktoré je priateľsky naklonené k nemu. Avšak pri východe letného slnka je to muž s veľkou bradou, ktorý drží v pravej ruke veľkú palicu – žezlo – na hlavici ktorého sedí vták (*sokol*).

Žena je oblečená v šatách dlhých až po zem, cez ktoré má prehodený krátky, len plecica zakrývajúci plášť. Vzadu dole, vo výške kolien je na jej sukni skupinka zvierat – jeleň s veľkým parožíom, malý pes a vtáci s veľkými chocholmi. Táto kompozícia zároveň tvorí veľké zviera, ktoré je v strehu oproti inému zvieraťu v podobe jaštera s veľmi dlhým chvostom, ktoré sa plíži k nemu sprava zdola. Ich postoj však nie je zjavne nepriateľský.

Černoška stojí na skupinke, ktorú tvoria dve antilopy s ľudskými tvármi, pod nimi je v predklone, takmer štvornožky idúca ľudská postava s líščou hlavou a zadnú časť ich tela tvorí levia hriva. Pod nimi sú ďalšie figúry. Po boku má malého chlapca.

Žena má úzky driek, opásaný širokým pásom. Pred ňou je postava malého muža, ktorému na hlave sedí zviera, resp. má na hlave čiapku v podobe tohto zvieraťa. Pred jeho v lakťoch zohnutých rukách stoja malí vtáci s dlhými zobákmi. Žena má na krku náhrdelník a jej šaty sú pokryté rôznymi ozdobami. Na pleci má položenú palicu s malou guľatou hlavicou, ako žezlo, ktorú drží v pravej ruke. K nej, vo výške ruky prichádzajú rôzne zvieratá. Pred jej tvár sa nakláňa malá opica, ktorá sedí na štíhlom mužovi sediacom na vtákovi. Za ním ide vlk a množstvo ďalších zvierat. Okolo 15.15 okolo černošky prelietajú na Kozlovi čarodejnica s čarodejníkom. Čarodejnica sedí na Kozlovi obkročmo, so široko rozťahnutými nohami, tvár jej zdobí veľký nos, takmer

10.57

14.51

14.38

5.12

15.15

Černoška v rôzne hodiny dňa

malý chobot. Čarodej má zasa ostrý nos a briadku. Na chrbte čarodejnice, ktorá má pod pazuchou magickú palicu a na jej konci sediace zviera, sedí pár mačiek. Čarodejnica v druhej ruke drží ďalší magický nástroj podobný parohom alebo vtáčej labe. Černoške sa o chvíľu v ruke objaví pohár. O pár minút nato otočí hlavu za zapadajúcim slnkom. Nato sa letiaca skupina čarodejníkov premení na jedného veľkého, ten sa následne rozdelí na niekoľko postáv. Medzi nimi dominuje antropomorfná postava s menšou postavou po pravici. V ruke drží žezlo, ktoré zrejme predtým držala v ruke čarodejka.

Muž sa od rána mení na ženu, jeho sokol na potkana alebo iné zviera, drobné postavy pred hlavou černošky na veľkú tvár a scénu završuje prilietajúca čarodejná skupina, ktorá získava žezlo. V rukách černošky sa miesto neho objavuje pohár. Sled dejov, ktoré sú tu popísané a nakreslené v zjednodušenej verzii je obrazovým vyjadrením mytologického príbehu, ktorý sa možno časom dočká aj písomnej, dnešnému človeku zrozumiteľnejšej podoby.

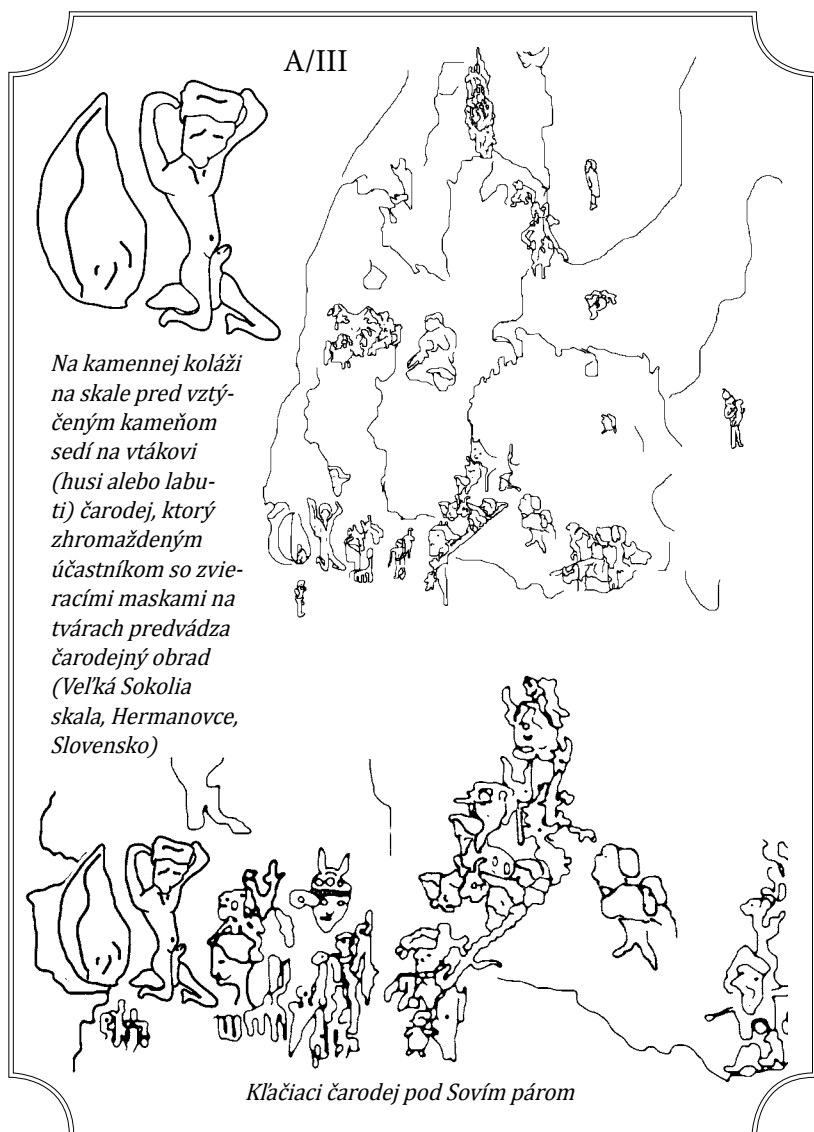
Obrad pod Sovím párom

Na ploche cca 10 m², ktorá je viditeľná počas letného slnovratu krátko po východe slnka, je v strede plastika sovieho páru, ktorí sleduje kľačiaceho muža – čarodeja – so vzpaženými rukami, obráteného k vychádzajúcemu slnku. Za mužom je posvätný kameň – hormen – v tvare vztýčeného balvana. K mužovi prichádza sprievod ľudí, démonických bytostí a zvierat, medzi nimi čarodejník, ktorý na lietajúcej palici nesie skupinu rôznych bytostí. Skupina ľudí je v pozadí. Scéna zobrazuje čarodeja–muža pri obrade, na ktorom sa zúčastňujú ľudia a démoni. Pred čarodejom sedí postavou menšia čarodejka. Za šamanom je dekorovaný kameň. Šaman nepozera na slnko, ale na hlavu čarodejného vtáka, ktorý mu vytýča spomedzi nôh. Čarodej sa neskôr premení na vlka alebo vlkovi podobné zviera a mnohými premenami prejdú počas nasledujúcich hodín aj ostatní účastníci obradu.

Keď o niekoľko hodín sprievod zakryje tieň skaly, postavy sa obrátia k sebe a začínajú sa objímať a zaujímať rôzne polohy. Ich výsledkom je už krátko po obede nová skupina osôb, ktorá je rozdelená na mužov a ženy a ich deti. Poobede, na priamom svetle slnka a neskôr v tieni tu vidíme už len beztvary povrch skaly, z ktorého vyčnieva niekoľko nič nehovoriacich kamienkov.

Aj soví pár sledujúci scénu a okolité figúry sa premenia na skupinu zvierat. Pred nimi z tieňa vystúpi veľká žirafa a nad ňou pár bytostí, žena s vtáčou, husacou alebo labuťou hlavou, ktorú pravou rukou okolo pliec objíma muž s vlčou alebo psou hlavou, ktorí sa premenili zo skupiny zvierat – srnca, srnky a vlka. Vľavo sa na koňa alebo leva mení viachlavý drak. Nakoniec sa celá skupina figúr premení na skupinu ľudí s deťmi.

Lev alebo kôň, resp. bytosť im podobná, vznikajú z tela draka a časti tela čarodeja. Všetky tieto figúry sú zložené s menších figúr, ktoré sú časťami tiel väčších figúr. Premena nastáva pri osvetlení slnkom z rôznych uhlov, ktoré sú dané dennou hodinou a ročným obdobím.

Na obrázku s Kláčiacom čarodejom je znázornený magický obrad, ktorý sa začínal pri východe slnka. Pri mužskom kameni – hormeni – sa stretávajú ľudia, ktorí prichádzajú z celého okolia. Oni samotní nie sú v priamej akcii voči slnku, ani voči démonickým mociam, avšak keď miesto obradu zakryje tieň, keď sa teda ocitne v tme, zavŕšia čarodejom riadený obrad spôsobom, ktorý zabezpečí novú generáciu.

Výtvarný sloh a technika

Osobitnú pozornosť si zaslúži technika vyhotovenia figúr, plastík, kresieb a aj farebných malieb na skale. Niekde boli scény len namalované na plochú skalu, inde boli kolorované celé plastiky a niekde dodnes na nás pozerajú namalované aspoň živé oči mýtických bytostí. Malbou dokázali vytvoriť jemné detaily a farebné kamenné obrazy boli oveľa zreteľnejšie aj z väčšej vzdialenosti ako dnes. Napriek tomu, že väčšina figúr je vytvorená na prvý pohľad v nevhodnej andezitovej skale, ktorá sa pod údermi dlát rozpadala, výsledok práce je mimoriadne precízny. Postavy, vysoké niekoľko centimetrov až niekoľko metrov, majú jemné črty, mračia sa, usmievajú, z ich postoja a výrazu tváre je jasné, či sa tešia, či prejavujú zvedavosť, či ľahostajnosť. Toto všetko trvá len okamih a vyžaduje si to vhodné osvetlenie, aké poskytuje slnko za jasného letného dňa, niekedy však ranný úsvit alebo večerné šero. V zime, pod mrakom sa väčšina obrazov premení alebo stratí. Úžasné zvládnutie svetla tunajšími umelcami dodnes koná na skale skutočné zázraky. Stačí aby uplynulo len niekoľko minút a zreteľná scéna sa premení na inú, figúry sa rozpadajú a znova skladajú. Stačí zmeniť uhol pohľadu, a to, čo sa stalo zjavne viditeľným, naraz vyzerá celkom inak.

Pri sledovaní týchto premien sa vynára otázka, či skutočne niečo tak zložité mohli dávni ľudia na skale vytvoriť a pomocou akej techniky, či to predsa len nie je náhodná hra tieňov a svetla odrazeného od „prirodzeného“ povrchu skaly. Povrch skaly na mnohých miestach však bez najmenej pochybnosti nie je „prirodzený“. Na mnohých iných miestach, hlavne tam,

kde je skala aj keď s väčšou námahou dostupná, vidíme, že skutočne prirodzený povrch skaly je narušený a v dôsledku toho vznikajú niekde celkom jednoznačné figúry a scény. Niektoré sú často viditeľné len pod istým uhlom svetla, ale mnohé sú rovnaké za každých svetelných podmienok. Nedostupnosť skaly nie je pritom prekážkou pri tvorbe plastík. Ak vytvorenie diela v tak náročnom mieste bolo zároveň skúškou odvahy, nedostupnosť skaly a náročnosť práce boli naopak prednosťou toho, čo my dnes považujeme za prekážku. Nemenným problémom pre nás je skutočnosť, že tieto diela sú zväčša viditeľné len pod istým uhlom a z väčšej diaľky, ale to je problém aj mnohých neskorších umeleckých diel. Pre tvorcov tu dokumentovaných plastík a scén to problém nebol. A skutočne úžasné zvládnutie hry svetiel nie je ničím iným, než dôkazom o mimoriadne dobre zvládnutej umeleckej technike, ktorá sa aj dnes občas vo výtvarnom umení a v architektúre používa, ale rozhodne nie na tak vysokej úrovni.

Nie je to teda nedokonalosť zvládnutia zámeru, ani našej fantázie. Je to mimoriadne dokonale prepracovaný výtvarný postup, pri ktorom svetlo oživuje figúry tak, že predvádzajú zmenu deja. A dej ukazuje na konkrétny mýtický príbeh, ktorého účastníkmi sú mýtické bytosti, ale aj konkrétni ľudia, alebo ľudia zobrazení prostredníctvom obrazov svojich duchov. Pre nás má len jednu jedinú chybu – je to pantomíma, ktorú je potrebné usilovať sa pochopiť, ktorej treba rozumieť. Nie je chyba Skaly, ani tvorcov veľkého príbehu na nej, že to nedokáže každý. Ved' každý človek nerozumie ani živému divadelnému predstaveniu a pri pohľade na ľudí tápajúcich na pre zasvätených jasné obrazy na skale sa nevdojak vynára obraz návštevníkov moderných galérií, ktorí obdivujú diela našich súčasných umelcov, pričom sa predhávajú v tom, ako všetko pochopili a ako je im všetko jasné. Aj toto treba mať na pamäti skôr, ako vyslovíme pochybnosť o realite iným celkom zreteľnej.

Niektoré plastiky zaberajú desiatky metrov štvorcových, iné zložité scény majú len niekoľko centimetrov. Nezáleží v akom druhu skaly sú, či je skala vhodná, alebo nevhodná na ich umiestnenie podľa nášho názoru. Dávny umelec takýto problém nemal.

Plastika na susednej strane vľavo hore vyzerá ako hlavolam a do istej miery ním aj dnes je. Keď sa však pozorne pozrieme, zbadáme celkom vpravo veľkú hlavu muža z profilu, pozerajúceho vľavo, ktorému na hlave sedí korytnačka (K). Pred sebou má menšiu hlavu muža v čiapke, vedľa neho je hlava mládenca. Táto skupina tvorí zároveň vysoký účes ženy zobrazenej z profilu, ktorá sa pozerá tiež vľavo (*v strede*). Žena je ozdobená šperkmi v tvare zvierat. Pod sebou má rovnako orientovanú hlavu muža, ktorému priateľsky olizuje nos malý hlodavec. Všetky tieto hlavy sú orientované smerom k postave v nezvyčajnom odeve s kuklou, či kuželovitým klobúkom na hlave (M). Je to len malý a zjednodušený výrez scény, ktorý sa pri malej zmene uhla pohľadu premení a vynoria sa nové figúry. Nieкто zbadá, že všetky postavy sú umiestnené na bytosti v pozícii sediaceho leva, či sfingy, ktorá sa pozerá vpravo (S). Nejde o náhodnú spleť figúr, ale o znázornenie deja v ktorom má každá postava význam. Pre nás hlavolam, pre tvorcov scény otvorená stránka kamennej knihy mýtov.

I.

II.

*Tá istá časť Sokolích skál
z rôznych uhlov a pri
rôznom osvetlení*

III.

IV.

Časť motívov na Sokolích skalách

Vítajúci čarodej

Na južnom okraji hermanovských Sokolích skál obrátenom k vychádzajúcemu slnku dominuje postava v kuželovitom klobúku s pozdvihnutými rukami – Vítajúci čarodej. Okolo neho sú rôzne zvieratá, množstvo plastík a kresieb.

Pri nohách Vítajúceho čarodeja je na vystupujúcom výčnelku skaly, ktorý je hlavou medveďa, Soví pár. Sovy sledujú scénu okolo Klačiaceho čarodeja, zloženú z množstva figúr pri posvätnom obrade.

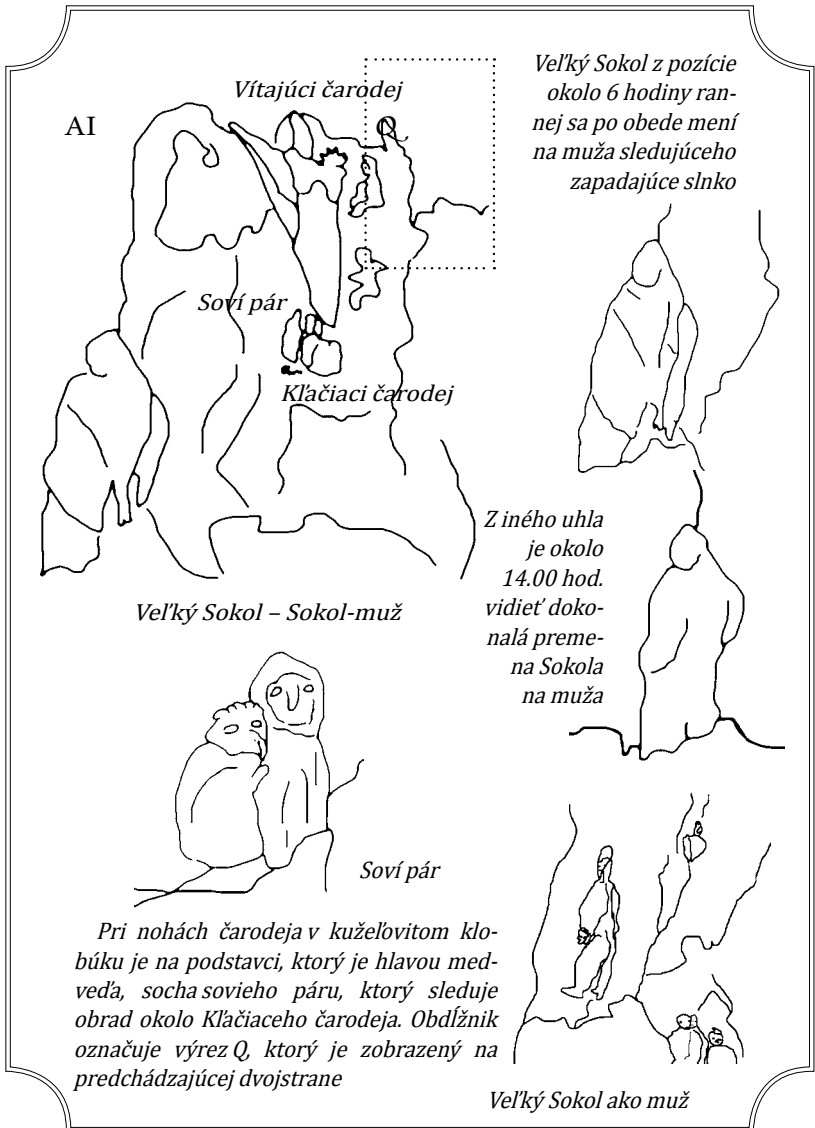
Sokol-Muž

Na ľavej strane skaly s Vítajúcim čarodejom sa nachádza cca 20 metrov vysoký sokol, ktorý sa poobede otočí za slnkom a premení sa na muža. Sokol má pri hlave plastiku mladého vlka, ktorý poobede zostarne a zmizne v tieni.

Premenou postáv je vyjadrený mýtický príbeh. Na jeho počiatku sú démonické moci a božské sily, ktoré majú podobu nadprirodzených bytostí, ku ktorým patria draci a čarodeji. Z nich vznikajú zvieratá, ktoré sa postupne premieňajú na ľudí. Domáci draci a domáce aj exotické zvieratá sú dokladom dávneho pôvodu mýtu a miesta, kde vznikol.

Tunajšia spoločnosť, aj keď mala nesmierne bohatú mytológiu, žila reálnym životom. Jeho zobrazeniu sa na skale síce priveľmi nevenovala, ale už len spôsob, akým sa obliekali a navzájom od seba odlišovali reálni ľudia, ale aj mytologické bytosti, dokazuje, že išlo o kultúrne vyspelú spoločnosť, čo sa prejavilo aj v odievaní, ktoré neskázlo do uniformity poddanských krojov. Veľkosť Skaly, ale aj množstvo pohrebísk v širokom okolí sú dokladom hustého osídlenia. Hory priťahovali mytológiu, a preto sa dá predpokladať, že kultové miesta, pohrebiská a sídliska nemuseli byť vo vzájomnej blízkosti. Hustota osídlenia súvisela s činnosťami, ktoré boli zdrojom prosperity tunajšieho obyvateľstva.

Pri nohách čarodeja v kuželovitom klobúku je na podstavci, ktorý je hlavou medveďa, socha sovieho páru, ktorý sleduje obrad okolo Kláčiaceho čarodeja. Obdĺžnik označuje výrez Q, ktorý je zobrazený na predchádzajúcej dvojstrane

V najstarších časoch môžeme túto prosperitu spojiť s ťažbou soli a obchodom s ňou a neskôr s ťažbou zlata a iných nerastov, ktoré sa tu v hojnej miere vyskytovali. Bohatstvo vždy lákalo nepriateľov, a preto je veľmi pravdepodobné, že vyspelá spoločnosť ľudí spod Sokolích skál žila v opevnenom sídle niekde v ich blízkosti, nie však ukrytá v lesoch a kopcoch, skôr v hradisku s drevenými domami niekde na prilahlej rovine v blízkosti dostatočne veľkého vodného zdroja. Tým sa dá vysvetliť, že sa po ich obydlíach doteraz nenašli žiadne stopy aj keď museli byť súčasťou veľkého a v širokom okolí významného sídla. Je však možné, že krajina v ktorej ľudia žili pod posvätnými horami a skalami bola v tom čase natoľko rozľahlá a bezpečná, aj vďaka ideológii, ktorá je na nich prezentovaná a jej morálke, že hradiská a ozbrojené zložky boli, až do času, než sa objavil nepriateľ riadiaci sa inou ideológiou a morálkou, zbytočné.

Skala bola dielom veľkého počtu ľudí, ktorí ju tvorili po generácie a ktorá, už vzhľadom na svoju veľkosť a podobu, mala veľký ideologický dosah. Samotná skala ako pútne, obradné magické miesto bola zdrojom veľkého bohatstva a výsostného postavenia tých, ktorí ju vlastnili, prevádzkovali a chránili.

Sokolie skaly v Terchovej

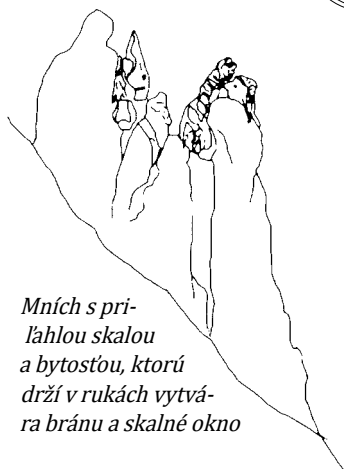
Skaly v okolí Terchovej sa tešia pozornosti návštevníkov oddávna. Najznámejšou z nich je Mních, ktorý tvorí s prilahlou skalou vysokú skalnú bránu a je vidieť z komunikácie, ktorá spája Terchovú s Bielym Potokom. „Mních“ z nášho pohľadu je strážcom Brány. Má podobu mladého, vysokého a štíhleho muža s vrkočmi, oblečeného v „sutane“ a v rukách drží menšiu bytosť. Pred ním stojí niekoľko postáv mýtického zjavu. Jeho tvár spolu s malou bytosťou tvoria ďalšiu malú bránu – skalné okno. Z veľkej vzdialenosti, vzhľadom na neprístupnosť skaly a obmedzené technické vybavenie nie je možné posúdiť, či je „mníchova“ tvár upravená človekom, alebo nie je, ale zjavne má inú štruktúru povrchu ako ostatná skala. Nemožno to preto vylúčiť, lebo zdolať skalú a ani pracovať v takej výške nebol pre dávneho človeka neprekonateľný problém. Pozoruhodné je, že figúry okolo Brán Raja nachádzame na terchovských lepšie dostupných skalách aj na iných miestach.

Za terchovskými Sokolmi skalami sa musíme vydať peši z Terchovej po modrej značke, pričom treba preliezť po značenom chodníku niekoľko náročnejších úsekov cez skaly. Cestou zbadáme viacero pekných skalných útvarov pomenovaných zvieracími menami. Takmer pri konci značenej cesty, na prudko stúpajúcom skalnom chodníku treba na krátkom úseku obzrieť doľava, kde sa vo vzdialenosti niekoľko desiatok metrov týči neprístupná Sokolia skala. Má podobu dvoch postáv, ktorých výšku odhadujem na viac ako 20 metrov, z korún stromov však vyčnievajú len ich hlavy. Veľkosť týchto a iných skál, napriek tomu, že pri menších rozmeroch by sme nepochybovali o tom, že ide o dielo človeka, nás od tejto myšlienky odrádza. Skaly sú nepochybne dielom Prírody a do veľkej miery je jej dielom aj ich tvar. To však nevylučuje možnosť, že k ich tvaru priložil ruku človek a že tak urobil aj v rozsahu, ktorý dnes považujeme za nemožný, aj keď by ani pre nás s našimi možnosťami a schopnosťami nemožný nebol. Bol by len náročný z hľadiska nákladov. Ľudia si veľmi dávno všimli, že liatím hmoty vznikajú rôzne tvary, veľmi podobné úmyselnému výtvoru človeka. Vznikajú tak figúry zvierat, ľudí,

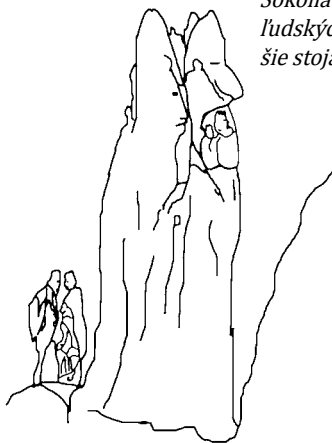
fantastických bytostí. Túto skutočnosť využívali napr. pri veštení. Ak leje me hmotu, ktorá stuhne, podobne ako napr. skala, vznikajú plastické diela. Pôvod tohto javu je zaujímavý, ale z hľadiska používania skalného útvaru na kultové účely nie je dôležitý. Ľudia mu síce dôležitosť v minulosti pripisovali, lebo takto utvorené skalné útvary boli dôkazom o sídle čarovnej moci, nás však dnes viacej zaujíma, či takéto skalné útvary aj ďalej upravovali, či z nich teda tvorili diela nielen duchovné, ale aj materiálne (*duchovným dielom je v tomto prípade spojenie prírodných tvarov – obrazov ľudí a zvierat s konkrétnou mytológiou alebo vytvorenie mytológie na základe toho, čo ponúkla príroda*). Terchovská Sokolia skala, napriek svojej impozantnej veľkosti, rovnako ako iné skaly v okolí, svojimi prírodnými tvarmi sa priamo núkala k dotvoreniu človekom. Stopy po jeho činnosti môžeme hľadať tam, kde je skala zjavne porušená sekaním, odbíjaním, pričom práve vďaka tomu nadobúda tvar rôznych postáv. Môžeme ich však zdôvodňovať ako výsledok erózie, zásahu blesku, všetkého, len nie ľudskej činnosti. Pritom je nemysliteľné, aby takéto nádherný komplex skál dávny človek nevyužíval na kultové účely a nezanechal na nich stopy po svojich zlepšeniach. Jeho schopnosti a nadšenie nie je potrebné bagatelizovať. Okrem iného aj preto, že ideológia, ktorá bola jeho motiváciou, trvala tisícročia, či skôr desaťtisícročia. Tým je vyriešené potrebné množstvo času. Tvary terchovských skál môžeme s úsmevom odbiť ako hračku prírody, postavy a scény na nich ako tvorivý výsledok ľudskej psychiky, ktorá z množstva tvarov vyberá to, čo je jej známe z jej reality, ale to nič nemení na tom, že skaly a postavy na nich mohli vidieť aj ľudia pred tisíckami rokov. To, že ich skutočne videli, dokazujú skaly na mnohých miestach osekané, postavy sústredené okolo skalných brán (*Brán Raja*), hlavy bytostí, ktorým nechýbajú oči a ústa a napodiv aj náhodne vyzerajúca pravá ruka skalného útvaru náhodne pripomínajúceho človeka má presne päť prstov a palec na správnom mieste. Jedinou chybičkou je, že skala vyzerajúca ako ľudská postava je vysoká ako niekoľkokoposchodový dom a prsty ruky sú tiež primerane veľké. Ak sa takto pozrieme na skaly, ľahko pochopí-

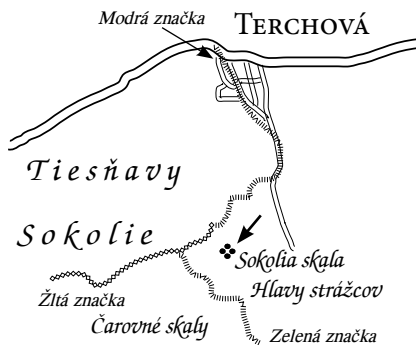
Mních pri pohľade zblízka z mierne inej strany a detail figúry

Mních s prihlou skalou a bytostou, ktorú drží v rukách vytvára bránu a skalné okno

Sokolia skala má, napodiv, podobu dvoch ľudských postáv. Iné, menej nápadné a menšie stoja za ňou v húštine stromov

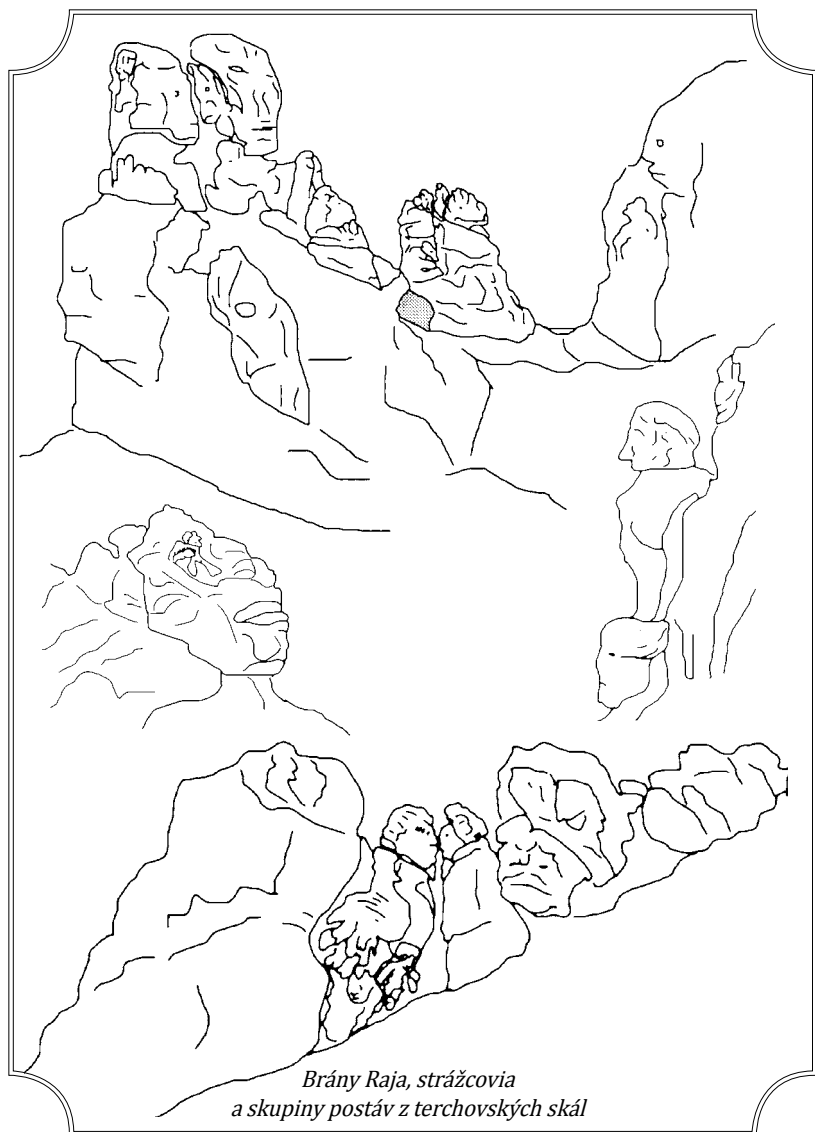
V Tiesňavách a Sokolích skalách tesne nad Terchovou nájdeme množstvo pozoruhodných skalných útvarov nachádzajúcich sa len niekoľko sto metrov od obce

me, že dávni ľudia nielen verili, že sú sídlom duchov ich predkov a rôznych mýtických bytostí, ale že ich tam videli tak ako máme možnosť ich tam vidieť dnes aj my. A od toho bol len krok k tomu, aby svoju odvahu, schopnosť a zručnosť predviedli tam, kde im príroda ponúkla vhodný tvar, ale aj tam, kde príroda na niektorú dôležitú postavu zabudla, alebo tam, kde zabudla vytvoriť skalnú bránu, nevyhnutnú k tomu, aby skala a súbor postáv na nej mohli plniť funkciu dôležitú pre zachovanie poriadku ich reálneho sveta. Časom ľudia prestali skaly dotvárať a užívali ich len v takom stave, ako ich vidíme dnes a nakoniec veľká väčšina na ich dávny význam a tvar zabudla.

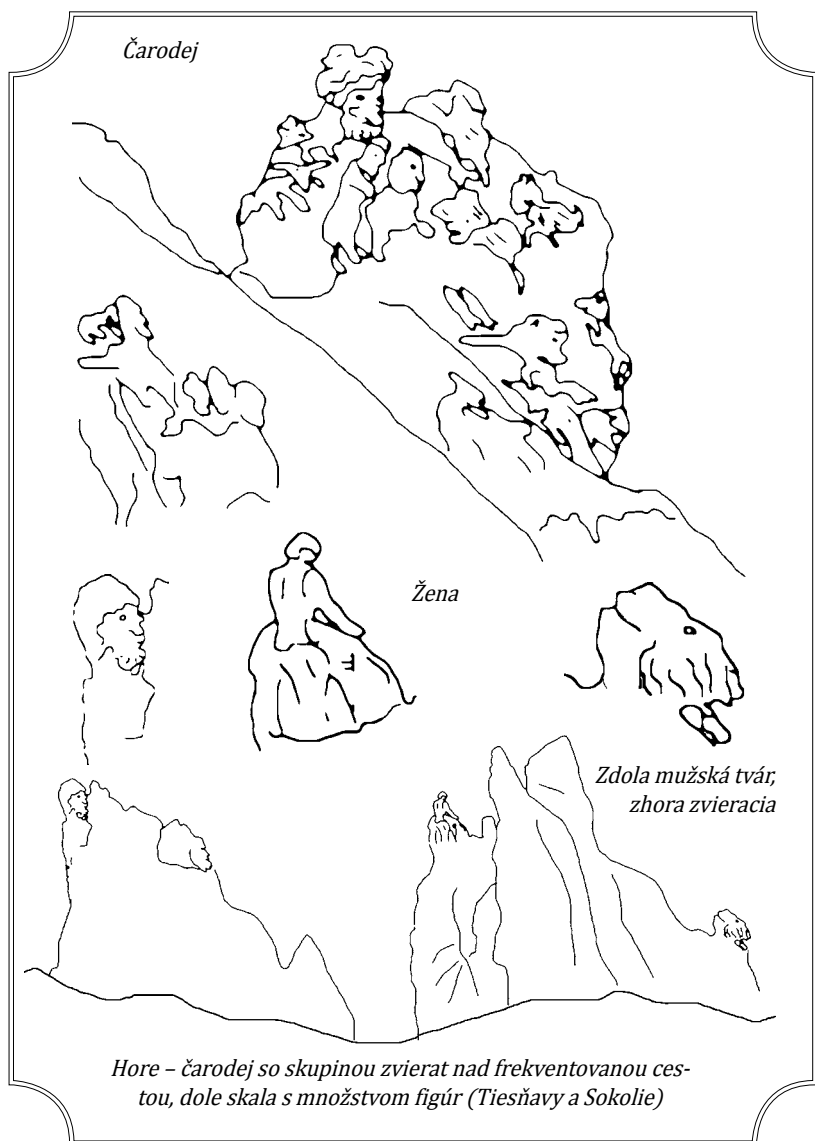
Napriek tomu, že dnes si mnohí pre ohromujúcu veľkosť skál nepripúšťajú možnosť, že by tieto tvary mohli byť čo len čiastočne ľudským dielom, nesmieme zabudnúť, že svojou imponantnou výškou by boli len malým kopčekom pri iných ľudských dielach, napr. pri veľkých egyptských pyramídach. Veľkosť terchovských skalných postáv, tak ako v mnohých iných prípadoch, je daná len malosťou ich dnešných pozorovateľov.

Scéna z terchovských skál

*Brány Raja, strážcovia
a skupiny postáv z terchovských skál*

Ludia od sokolích skál

Sokolie skaly sa javia veľmi dávny, skutočne pradávny dielom a zároveň vyzerajú, akoby ich galérie stvorili nesmierne zruční remeselníci a umelci celkom nedávno. Mýty, príbehy a postavy, ktoré zobrazuje, vyzerajú, akoby boli prevzaté z našich rozprávok. Nielen to, ľudia, ktorých na nich nachádzame, vyzerajú a sú oblečení neskutočne moderne.

Skutočne vieme ako vyzerali a ako sa obliekali. Poznáme ich tváre, hodnoty a idey. Vieme to preto, lebo nám o tom zanechali jasné svedectvo na skalách a kameňoch. Nie je potrebné kopat' v zemi, rozhadzovať ich ostatky a odnášať odtiaľ cennosti do múzeí a galérií, nie je potrebné rabovať v mene "vedy" a zničiť týmto spôsobom to, čo pretrvalo tisícročia. Stačí sa len pozerat'. To je všetko. Nie je k tomu potrebná žiadna moderná technika, žiadne laserové lúče, postačí dobrý zrak a odvaha. Skalu a obrazy nie je treba ani opravovať, oprašovať, zničiť obrazy a plastiky pri rekonštrukcii, aby videli aj tí menej schopní, alebo niekedy len menej trpezliví (*lebo nič iné, ako zničenie toho, čo pretrvalo tisícročia, by sa tým ani dosiahnuť nedalo*). Jediné, čo by si táto úžasná galéria zaslúžila, sú kultivovaní návštevníci, upratané okolie zbavené náletových drevín, zdokumentovanie a rozlúštenie obrazov – ohromujúceho a nečakaného dedičstva po našich predchodcoch či predkoch – a zachovanie toho majestátneho pokoja, ktorý tam panuje. Zaslúži si to nielen pre svoj tvar a výtvarný obsah, ale aj preto, že je zároveň pamätníkom, pre nás nezvyklou galériou duchov svojich tvorcov, ktorý môžeme porovnať s našimi cintorínmi. Akurát tu potreba uchovať pamiatku na svojich predkov a ich činy bola zvládnutá formou, ktorá má schopnosť a nárok pretrvať veky.

Kto boli ľudia, ktorí zhotovili také úžasné galérie? Kedy, ako a kde žili? Ako vyzerali? Boli ich galérie na Slovensku jedinečné, alebo sú súčasťou dávnej veľkej kultúry?

Na poslednú otázku sa odpoveď zdá jednoduchá. Zdá sa, že diela na Sokolích skalách sú celkom výnimočné, lebo nič podobného nebolo doteraz známe nielen na Slovensku, ale ani inde vo svete. Nič také, čo by sa dalo

porovnať s našimi Sokolými skalami veľkosťou a množstvom plastík, figúr, kresieb, obsahom... Zdá sa, že musí ísť skutočne o výnimočný a mimoriadny prejav kultúry, lebo inak by táto kultúra musela byť dávno známa.

Svet je plný sokolích skál!

Aj keď naše kultové skaly a obzvlášť Sokolie skaly pôsobia skutočne ojedinele a majestátne, veľké, ľudskou rukou opracované skalné útvary nie sú ani v iných krajinách sveta celkom neznámym javom. Aj tam sa kultové galérie často nazývajú Sokolými alebo Dračmi skalami, lebo sokol a drak majú v mytológii spoločný pôvod. Tamojšie sú však považované za „hračky prírody“, alebo sú datované do relatívne nedávneho obdobia. No nikto nepochybuje o tom, že ľudia otesávaním skaly vedeli vytvoriť veľké monumentálne diela už v staroveku a možno už v praveku. Známym príkladom je egyptská Sfinga, ktorej vek je často odhadovaný na rovný egyptským pyramídam, na základe jej astronomickej orientácie a stopách po erózii však až do obdobia pred 12.000 rokmi.

Kultúra, ktorá stvorila naše kultové skaly, zanechala podobné diela pri najmenej od Sahary po Ural, naprieč celou Európou. Napriek tomu je neznáma a ignorovaná dotovanými inštitúciami, ktoré by sa mali ich výskumom a ochranou zaoberať a často sídlia len pár kilometrov od nich. Namiesto záujmu sa v nich stretávame s povýšenosťou, výsmechom, nezaujmom. Problémom je však najmä typický ľudský prístup k novým poznatkom, s ktorým sa stretol každý bádateľ v hocijakom odbore a v hocijakej dobe.

Ľudia zobrazení na Sokolích skalách boli iní. Nevystupujú tu v poníženej, ani v nadradenej pozícii voči iným ľuďom, ani voči nadprirodzeným mociam. Obrazy na skalách ukazujú ľudí, ktorí žili v slobodnej spoločnosti. Ich umelci a znalci nemohli predstierať schopnosti, oni ich museli predviesť. Výsledok mohol pozorovať každý a zároveň schopnosť vidieť tento výsledok bola testom pre ostatných. Testom, ktorým dnes prejde úspešne len málokto. Výsledkom je pre dnešného na tzv. „vedu“ spoliehajúceho „mo-

derného“ človeka dielo skutočne tak neuveriteľné, že mu nestačí ani vidieť ho na vlastné oči.

Pri prvom pohľade na Sokoliu skalú z väčšej vzdialenosti nás zaujme najmä jej zvláštny tvar. V minulosti, dávno po tom, čo jej mytológiu ľudia zabudli a do obcí pod ňou prišli bývať iní obyvatelia, práve títo si všimli niektoré figúry na jej vrchole a začali ich pomenúvať podľa svojich reálií. Tie však nemajú s mytológiou skaly, jej postavami nič spoločného. Ľudia tu videli len prírodné útvary, tak ako v mnohých iných prípadoch inde. Napriek tomu nemožno poprieť, že Sokolia skala skutočne učaruje každému, kto sa na ňu pozrie. Pravdou je však, že sa na ňu v skutočnosti pozrie len málokto a vôbec nikto sa na ňu doteraz, po stáročiach či tisícročiach, nepozrel pozorne, lebo ani netuší, že sa na nej dá vidieť niečo viac. Letmý pohľad nepripraveného človeka skutočne neodhalí nič, alebo ak aj zbadá niečo viac, netrúfne si nečakaný obraz vysvetliť inak, len ako omyl svojej predstavivosti, ktorú radšej ukryje pred inými. Vidí len hru svetiel, niečo, čo v skutočnosti nejestvuje a už vôbec nemôže byť dielom človeka, dokladom o dávnej kultúre, o ktorej nikto doteraz nepočul, nehovoril, nepísal. Množstvo obrazov, ich premenlivosť v závislosti od počasia, ale aj potreba technického vybavenia a tiež istých fyzických a duševných schopností sú prekážkou pre ich zvládnutie takmer pre každého návštevníka Skaly. Jednoducho skutočne ten, kto príde ku Skale, nemôže očakávať, že uvidí všetko to, čo o nej nájde na nami uverejnených fotografiách a kresbách a pritom uverejnená je možno menej ako tisícina toho, čo sa na Skale nachádza, lebo ani mne sa doteraz nepodarilo vidieť a zdokumentovať všetko. Nemôže to očakávať najmä vtedy, ak príde len na pár minút a očakáva zázrak. Zázrak skutočne nastane, ale len vo vhodnom okamihu a po dostatočne dlhej dobe. Obrazy na Skale ani v minulosti neboli určené pre každého a mnohé ani neboli určené pre ľudí, lebo sú na takých miestach, kam väčšina ľudí nemala šancu dovidieť. Okrem toho, dnes je skala tak zarastená chráneným lesom, ktorý ju postupne ničí, že veľa ľudí ani netuší, že prechádzajú len niekoľko desiatok metrov okolo nej.

Skutočne, nestačí prísť a pozrieť sa! Jednoducho, znie to neuveriteľne, ale dnešný človek, ktorý žije v modernej bezduchej civilizácii, obklopenej množstvom zbytočných vecí, čím je „vzdelanejší“ a profesionálne obmedzenejší, tým má menšiu schopnosť vidieť desať-dvadsať metrové sochy a plastiky, ktoré provokačne vyčnievajú nad hustý les, nieto ešte stovky, tisíce drobných obrazov na nich.

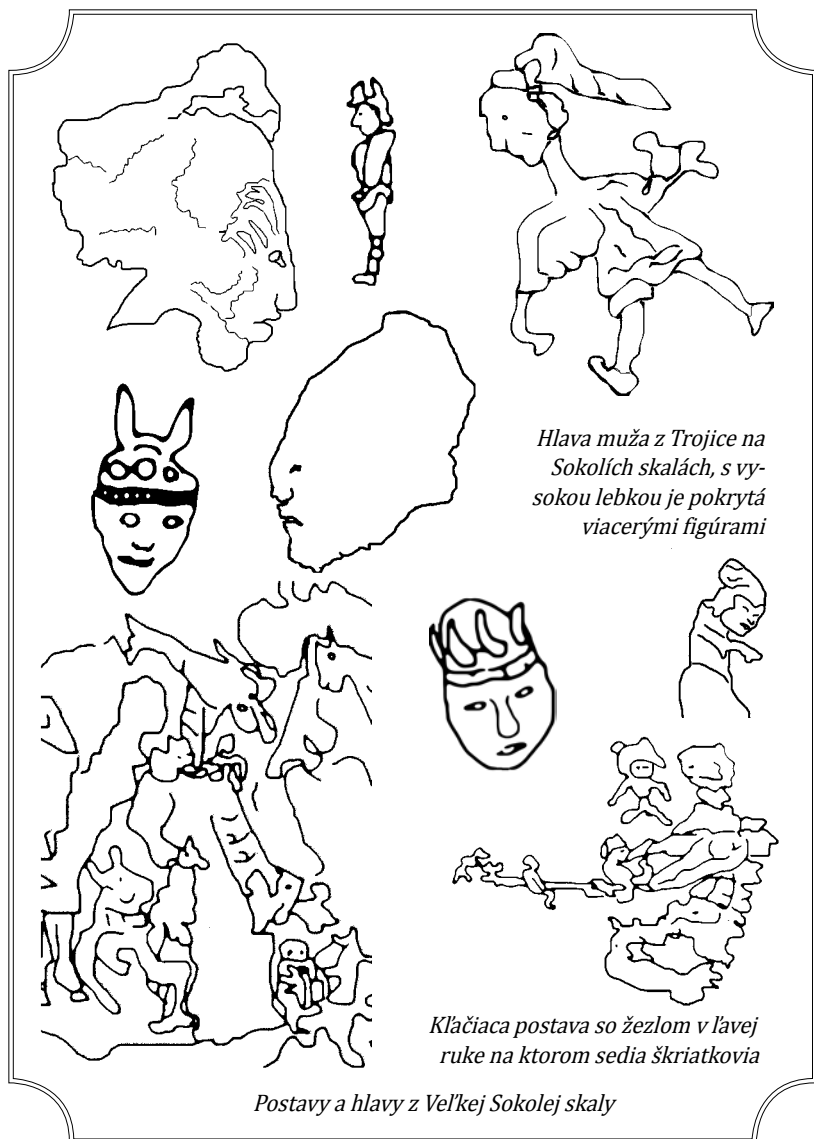
Zostáva preto na každom, či sám dokáže dostatočne dlho pozerat' na sivé skaly vo viere, že sa z nich vynorí Veľká čarodejka, čarodejné sprievody, tisíce kresieb, plastík zvierat, ľudí, scén z dávnych čias, alebo jeho mozog zahľtený neznámymi informáciami odmietne vidieť nielen celkom zjavné veci, ale aj samotnú skalú.

Tu skutočne platí: „Kto uverí, uvidí!“ Lebo bez viery, že to všetko tam je, nedokáže ani odvážne zdvihnúť hlavu od zeme a pozrieť sa, a pozerat' sa dostatočne dlho.

Viera je potrebná len nato, aby sme sa dokázali prinútiť pozerat' dovedy, než sa nám v hlave rozjasní, než dokážeme odlíšiť skalú od skaly tak, ako po čase dokážeme odlíšiť od seba dvoch na prvý pohľad rovnako vyzerajúcich Japoncov. Bez viery, že to ide, by sme to asi nedokázali nikdy. Ani tu, ani tam. Bez rovnakej viery by sme sa nikdy nenaučili ani čítať, či písať. Až človek zbadá, až potom sa dokáže aspoň trochu vžiť do pocitov autora tejto práce, ktorý musí presvedčať iných, aby vôbec boli ochotní zdvihnúť pohľad od zeme a nielen predstierať, že vidia, ale sa o to aj pokúsiať.

Kamenná kniha mýtov

Spoločnosť, ktorá vytvorila galériu na Sokolích skalách, mala bohatú mytológiu, mimoriadne vyspelý výtvarný prejav, poznala kovy a napriek tomu svoju pozornosť obrátila ku skale a kameňom, akoby tušila, že len tam možno uložiť to, čo chcela, aby sa zachovalo na večnosť. Urobila to pritom tak dômyselne, že nepoučení, v tomto slova zmysle nevzdelaní a neosvietení ľudia, po desiatky generácií prechádzajú okolo bez toho, že by to tušili.

Hlava muža z Trojice na Sokolích skalách, s vysokou lebkou je pokrytá viacerými figúrami

Kľáčiaca postava so žezlom v ľavej ruke na ktorom sedia škriatkovia

Postavy a hlavy z Veľkej Sokolej skaly

Spoločnosť ľudí spod Sokolích skál bola súčasťou veľkej kultúry, avšak od svojho okolia sa predsa odlišovala. Nielen tým, že vytvorila Sokolie skaly, ale tým, že aj jej materiálna kultúra a spôsob života boli na vysokej úrovni. Dokladá to ich odev, ozdoby, duchovný život, ideály krásy. Bola to spoločnosť, ktorá netrpela biedou a nedostatkom seberealizácie a preto jej členovia si nepredstavovali blahobyt ako tučnotu a ničnerobenie. Figúry a scény na Sokolej skale sú plné pohybu, deja a radosti zo života.

Ideál krásy

Ženy majú vznešený pohľad, náročné a bohaté účesy a ozdoby. Šaty nosia kratšie, aj dlhé až po zem, sukne sú skladané do faldov a zakončené čipkou, resp. úpletom. Cez plecia nosia pelerínu. Ideálom krásy je úzky driek, veľké poprsie, pevná, štíhla, nie však chudá, či vyziabnutá postava. Nachádzame však ženy oblečené aj výstrednejšie alebo jednoduchšie. Niektoré dokonca nosia krátke nohavice, rovnako ako muži, avšak na rozdiel od nich hornú časť tela, vrátane drieku, majú zahalenú v jednoduchej košeli. Na nohách majú špicaté topánky s opätkom, zakončené rôznymi veľkými ozdobami.

Muži chodia oblečení skromnejšie, možno praktickejšie, ale pokiaľ ide o ozdoby, nie sú o nič menej náročnejší ako ženy. Nosia dlhšie, upravené vlasy, mladí muži majú krátku briadku, alebo chodia oholení, niektorí majú krátke fúziky. Starší muži si holia tvár, alebo chodia so zarastenou, ale upravenou bradou. Bežnou ozdobou sú náušnice a príviesky. Oblečení sú v krátkych priliehavých nohaviciach, ktoré im siahajú buď do pol lýtok, niektorým len nad kolená. Tieto „kratasy“ sú veľmi úzke, priliehajúce, niekedy dole rozšírené do malého zvonu. Spod nich, nie však vždy, vytŕča dlhá časť spodného odevu, ktorá je zároveň súčasťou vrchného odevu. Táto nelogika mala možno celkom hygienické dôvody, lebo čistota spodného odevu podliehala kontrole okolia. Niektoré nohavice sú vodorovne pruhované. Muži, ženy, aj démonické bytosti nosia na nohách topánky, k dlhým nohaviciam široké, ku krátkym špicaté. To však možno vysvetliť ako módnú záležitosť, lebo špica-

té topánky nosia mladí ľudia. Dlhé, trochu neforemné nohavice nosia starší muži. Starší muži chodia oblečení v kabátikoch s dlhými rukávmi, mladí len v krátkych košeliach bez goliera, ktoré im nezakrývajú driek. Malé deti sú zobrazované nahé, dobre živé, v pozíciách aké poznáme z barokových obrazov, dospelí ľudia sú však celkom iní.

Muži sú štíhli, majú pevné svaly. Tuční ľudia sa tu nevyskytujú, s výnimkou kojacich žien.

Nepochybne je na tomto mieste potrebné zdôrazniť, že to čo tu popisujeme, vychádza zo skutočných, existujúcich obrazov na skale, napriek tomu, že to pôsobí neuveriteľne súčasne.

Pokrývky hlavy majú rôzny tvar, čo naznačuje, že spoločnosť bola profesionálne diferencovaná a čiapka, resp. účes a pokrývka hlavy boli označením príslušnosti k stavu alebo profesii. Vysoké kuželovité čiapky patria mágom. Nasvedčujú tomu ich pozície na Skale a analógie zo staroveku. Iní nosia čiapky podobné vysokým klobúkom – cylindrom. Ďalšia skupina osôb nosí trojrohé čiapky, podobné tým, aké dnes vidíme u niektorých mníšskych rádo. Časté sú klobúky ozdobené figúrami zvierat, pričom na vrchu dominuje najväčšia figúra. Muži aj ženy chodia aj prostovlasí, avšak vo vlasoch majú zastoknutú aspoň jednu zvieraciu figúru, zrejme svoje totemové zviera.

Znakom vznešenosti, pôvodne nadprirodzenosti, u žien aj u mužov je vysoká hlava. Tá sa dá dosiahnuť sploštením lebky dieťaťa. Vysoká hlava sa v dospelosti imitovala vysokým účesom, alebo vysokou čiapkou. Je znakom vyššie postavených osôb, a ani to nie všetkých. Vysoké čelo je dodnes znakom múdrosti a vznešenosti aj u európskych populácií.

Antropologické typy

Tunajší ľudia sú rôznych antropologických typov, avšak je potrebné rozlíšiť reálnych ľudí od mytologických bytostí. Obyčajní ľudia majú veľmi malé, alebo stredne veľké, rovné nosy a patria k bielej alebo bielej blízkej rase. Majú nízke, či vysoké čelo. Niektoré postavy jednoznačne patria k čiernej

rase. Vyskytujú sa aj postavy mongoloidného typu (*najmä šikmé oči*), tie však už môžu patriť k démonickým bytostiam u ktorých tieto rysy majú pôvod vo zvieracej ríši. Menej sa v obrazoch vyskytujú deti. Ani starí ľudia nie sú veľmi častí.

Pre démonické bytosti antropomorfného typu je charakteristický veľmi veľký, zahnutý nos (*taký, s akým dodnes kreslíme čarodejnice*), niekde smerujúci až k malému chobotu. Čarodeji majú typicky „čertovské“ črty, nechýbajú malé rožky ani kopytá. Niektorých zdobí riadne parožie. Iné bytosti majú jednoznačne opičie tváre, tieto však už môžeme zaradiť medzi exotické alebo démonické zvieratá.

Zvieratá domáce, exotické a fantastické

Zvieratá predstavujú obzvlášť zaujímavú skupinu figúr. Väčšina zvierat je zobrazená realisticky. Nachádzame tu viacpočetnú vydriu rodinku, ktorá je zobrazená v celkom realistickej póze, diviakov, žirafy, mačky, levov, tigre, korytnačky, opice, dikobrazov, vlkov, psov, netopiere a viacero druhov vtákov, ktoré sú prezentované samostatne alebo v skupinách. Mnohé zvieratá, spolu s ľuďmi a démonickými bytostami, sú súčasťou mytologických scén, ktoré sú zložené z množstva figúr. V týchto scénach nachádzame aj zvieratá fantastické, resp. také, ktoré sa nám javia ako fantastické. Tých však nie je veľa. Môže ísť v skutočnosti o nám neznáme zvieratá.

Do tejto kategórie, samozrejme, nepatria bytosti s ľudským telom a zvieracou hlavou, mačacou, diviačou, býčou alebo kravskou, či vtáčou. Avšak ani tu vždy nemusí ísť o fantastickú bytosť, ale len o človeka – čarodeja – (*čarodejku*) s maskou na tvári. V tejto kategórii sú tak nepochybne zahrnuté ako démonické, resp. božské bytosti s ľudským telom a zvieracou hlavou (*poznáme ich ako bohov-bohyne napr. z Egypta*), tak aj čarodeji. Znalosť najmä afrických zvierat nemusela byť všeobecná, môže súvisieť s funkciou osôb čiernej rasy, ktoré ich mohli uplatňovať ako cudzokrajný export v rámci svojej profesie a mytológie.

Čarodeji a čarodejky sú pri výkone svojej funkcie sprevádzaní rôznymi zvieratami. Tieto majú na sebe a okolo seba v podobe figur. Často držia na hrudi a v rukách vtáky. Sprevádzajú ich mačky, kozy, barany, ovce, diviaky, atď. Popri čarodejoch aj čarodejnici sú sprevádzaní množstvom zvierat s magickou mocou, avšak tieto majú schopnosť lietať spolu s nimi. Sú teda iné zvieratá, démonickéj podstaty, aj keď majú podobu reálnych zvierat.

Dopravné prostriedky, náradie a nástroje

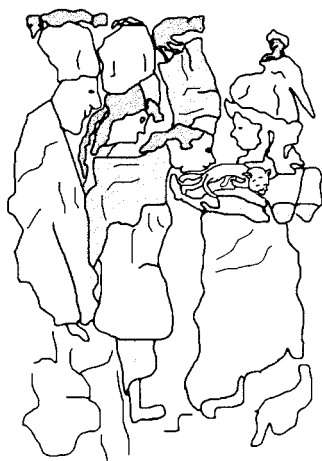
Čarodejnici nelietajú prostredníctvom vlastnej moci, ale pomocou dopravných prostriedkov, medzi ktoré patrí zahnutá palica s rovným koncom, alebo častejšie zakončená trojdielnou vidlicou, ktorá pripomína drevené vidly, parožie, alebo veľkú vtáčiu nohu s tromi prstami. Vidlica je namierená v smere letu. Na jej konci často sedia iné zvieratá, ktoré sú otočené zasa chrbtom k smeru letu, sledujú a strážia chrbát čarodejok.

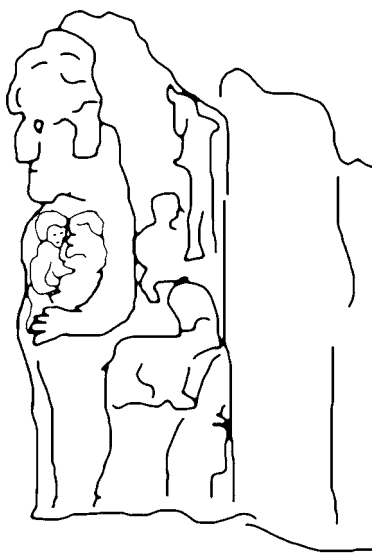
Takúto vidlicu nachádzame zobrazenú aj samostatne. Stojí kolmo, pričom vidlice sú rozvetvené, trochu pripomínajú konáre stromu.

Z nástrojov sú najčastejšie žezlá a magické nástroje. Zo zbraní sú zastúpené veľké meče s rukoväťou a s chráničom ruky.

Svätyne našich predkov

SKALNÉ SVÄTYNE V MALÝCH KARPATOCH

*Pohanská pri Plaveckom Mikuláši
– plastika na jednej zo skál na vrchole*

Kultové skaly

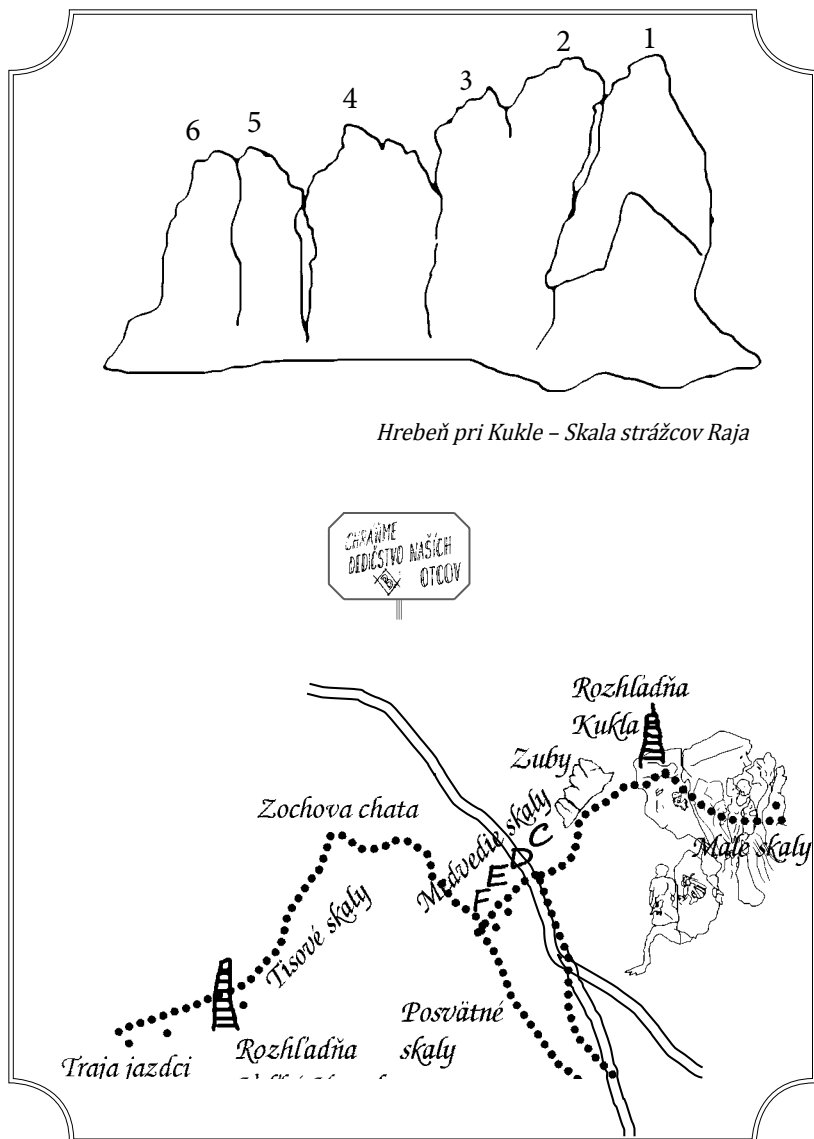
Z územia Slovenska poznáme niekoľko desiatok menších kultových skál, skutočný počet je ich nepochybne mnohonásobne väčší. Keďže okrem nás sa ich výskumu a dokumentácii doteraz nikto nevenoval, známe sú nám skutočne len tie, ktoré sme mali možnosť osobne navštíviť. V realite je skutočnosť taká, že kultové skaly sa nachádzajú takmer všade. Nemusi nás to prekvapovať, kultúra, ktorá ich pretvárala a používala, existovala po tisícročia a ľudia žili aj vtedy na rozľahlom území v množstve sídiel. A každá skupina ľudí mala potrebu svojho kultového miesta. Ľudia v tom čase nepoužívali kameň na stavebné účely a tak skaly pretrvali neporušené po neobmedzene dlhú dobu. Vtedajší ľudia nepociťovali ani potrebu nejako zvlášť kultové miesta náročne prerábať. V prvom rade sa ich usilovali pochopiť v takom stave, v akom ich našli. To ale neznamená, že by sa s tým uspokojili. Len svoje úsilie zamerali na zdokonalenie toho, čo videli, nie na jeho zmenu. S premiestňovaním kameňov sa stretávame buď výnimočne, alebo sú premiestnené v tom štýle, aký použila aj príroda. Keďže impulzom bol najčastejšie práve prírodný výtvar, zmeny nemusia byť vôbec výrazné, aby sa dosiahol účel. Preto, ak k tomu prirátame dnešný divoko rastúci les a kríky a v dôsledku toho skaly zarastené machom, nie je žiadny div, že ľudia väčšinou nie sú schopní zbadat', že sa nachádzajú na mieste prírodného chrámu dotvoreného ľudskou rukou. A keďže ani nemajú tušenie, že také miesta existujú, odmietajú si tú možnosť pripustiť a pokiaľ niečo zbadajú, za najbližším stromom to pustia z hlavy. Iné jaskyne sú síce desaťročia skúmané, ale výskumníci, ani nikto iný v nich skalnú svätyňu nezbadali - ako napr. v známej Dzeravej skale pri Plaveckom Mikuláši.

Nie je tomu však tak v Malých Karpatoch neďaleko Bratislavy, v priestore medzi Modrou-Harmóniou a Zochovou chatou, kde sa nachádza niekoľko pozoruhodných skál rôzneho geologického zloženia, ktoré budia pozornosť svojim vzhľadom natoľko, že niektorí aj v súčasnosti na nich vidia „skamenelých duchov“, vytvárajú pri nich provizórne kultové miesta, kresťan-

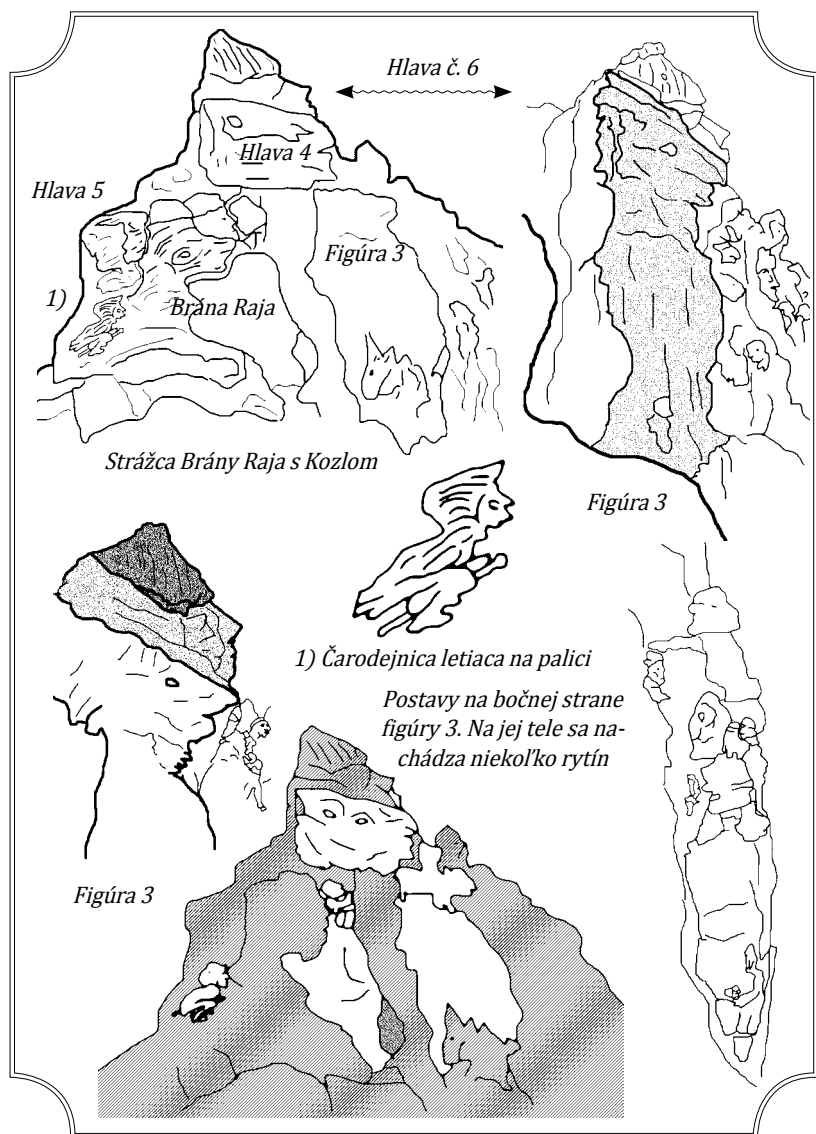
ské aj iné a sú vyhľadávaným miestom odpočinku v prírode, aj skalolezcov. Podľa mojich skúseností však práve skalolezci, ktorí majú ku skalám najbližšie, nevnímajú tvar toho, po čom lezú, ich skoby sú zatĺčené priamo do hláv mýtických bytostí. Pritom tvorcami plastík v prípade väčších skál boli práve ľudia prinajmenej rovnako zdatní a odvážni ako oni. Je však pravda, že všetky tvary, plastiky a mytologické scény je možné zbadat' len z väčšej vzdialenosti, rovnako ako pri mnohých umeleckých dielach. Skala je z blízka len drsná, alebo hladká plocha, žiadny tvar, ktorý by mal tvár.

Hrebeň pri Kukle – Skala strážcov Raja

Najvyššou skalou v tomto priestore, vzorne vyznačenom turistickými značkami je skalný útvar, ktorý má rôzne mená. Domáci ho vraj nazývajú Hrebeňom, turisti Čertovými zubami. Skalný útvar je tvorený skutočne ako by šiestimi kamennými zubami, ktoré vytrčajú spoza lesa, ktorý ich pohlcuje natoľko, že z niekoľko desiatok vzdialeného turistického chodníka nie sú v lete vôbec vidieť. Ak by okolo nebol les, zbadali by sme iný obraz skalného útvaru, ktorý by bol prekvapením pre každého, kto skaly niekedy navštívil. Nie sú to zuby, ani hrebeň. Nad krajinou sa tu vypína sprievod šiestich okolo 25 metrov vysokých skál v podobe mýtických bytostí, každá s niekoľkými tvármi, vedený najmohutnejšou postavou, ktorá z jednej strany vyzerá takmer ako orangutan, ktorý nesie v rukách dieťa, z druhej strany je to skôr muž. Možno je to postava Veľkej Matky, čomu nasvedčuje aj jaskyňa – Brána Raja pod šiestou postavou, obrátená na juh, na slnko. Lenže tú zásadne strážia muži, nie ženy. Veľkých postáv je tu však v skutočnosti viacero. Napr. na šiestej skale je povedľa jaskyne na boku skaly veľká postava s vtáčou hlavou, ktorá dosahuje výšku okolo 15 metrov. Nie je to samostatná skala, ale len plastika na jej boku (*figúra č. 3*). Nevieme ako toto posvätné miesto ľudia nazývali v dávnej minulosti, ale množstvo postáv a scén tu súvisí s tvorením nového života a jeho ochranou, čo je najčastejším motívom na posvätných skalách. Tu sú výrazným prvkom, popri Bráne Raja, jeho strážcovia.

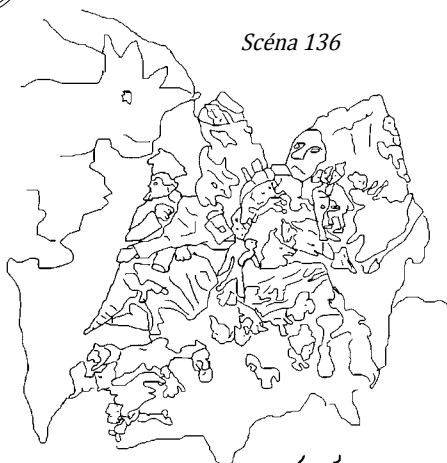

Hrebeň pri Kukle – Skala strážcov Raja

Scéna 136

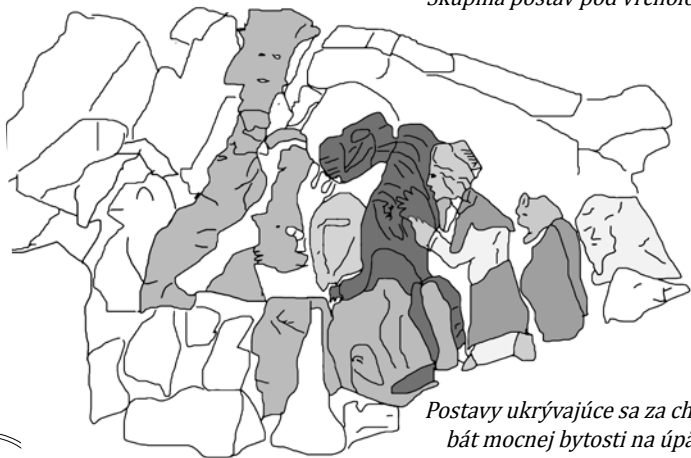
Muž so zvieratôm a strážcami

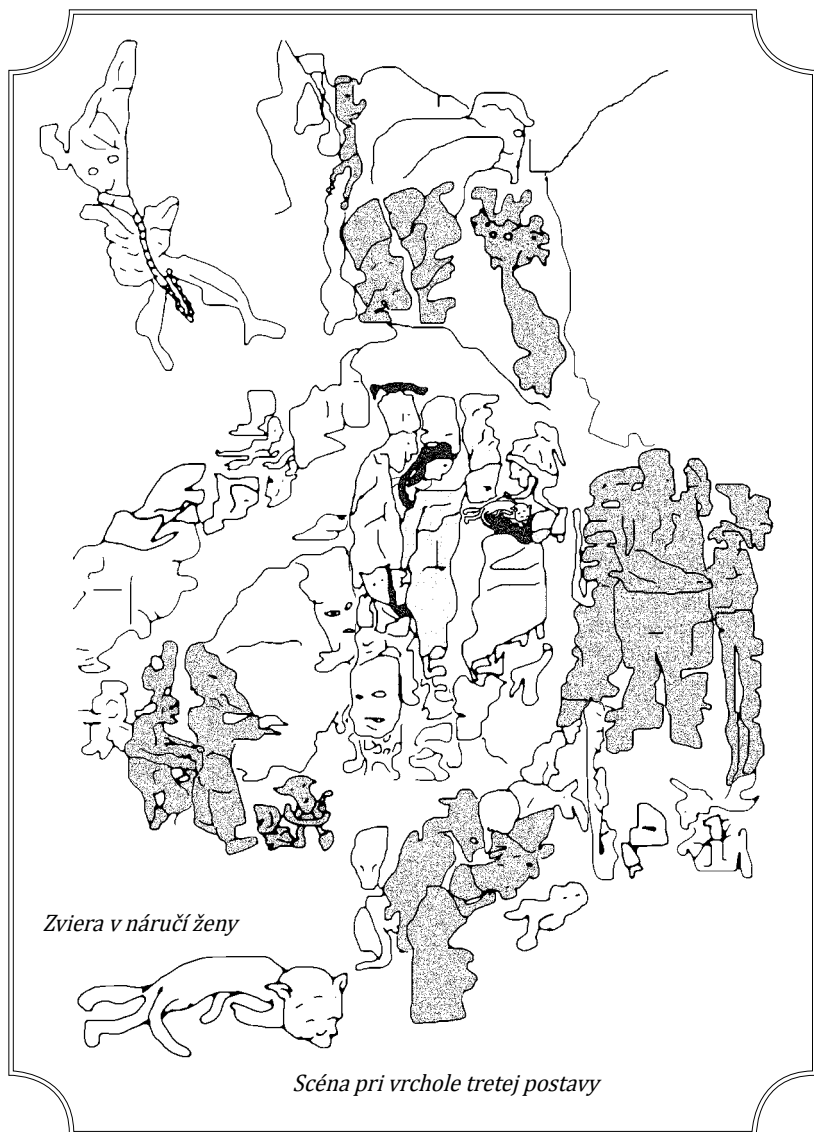
Postavy v Bráne Raja sú síce zretelné, ale zároveň pre veľkú časť ľudí neviditeľné

Skupina postáv pod vrcholom č. 1

Postavy ukrývajúce sa za chrbát mocnej bytosti na úpäť skaly č. 1, výška cca 1 m

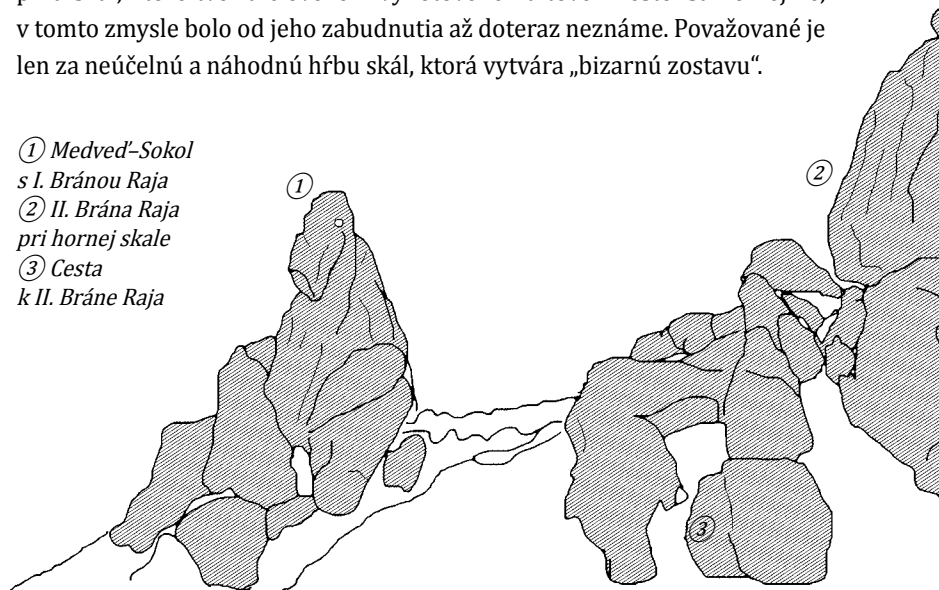
HORNÁ MEDVEDIA SKALA

V historických správach nachádzame viacero zmienok o existencii „pohanských modiel“, avšak márne by sme hľadali aspoň jednu z nich zobrazenú v odbornej práci, či v turistickom sprievodcovi. V druhom prípade nie je výnimočné nájsť upozornenie na existenciu nejakej „bizarnej skaly“, ktorá má zväčša novodobé meno (*spájané s kresťanstvom, zbojníkmi a pod.*). Pritom naše hory sú plné dávnych pohanských, ale ešte aj predpohanských kamenných „modiel“.

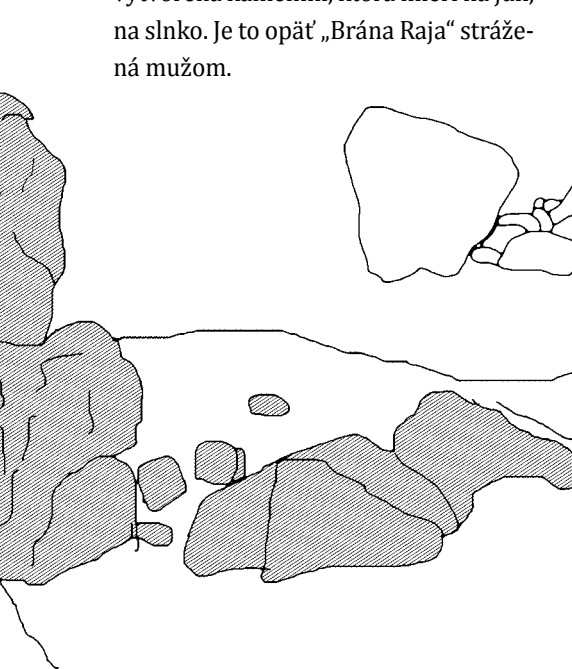
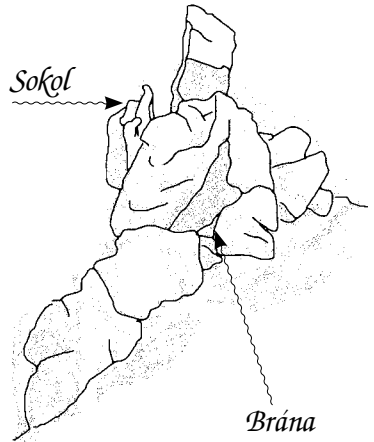
Slovo „modla“ sa tu nie vždy hodí, lebo v predpohanskom období nešlo o zobrazenia bohov, ale o magické objekty, ktoré zobrazovali ľudí alebo zvieratá obdarené magickou mocou.

Nad Modrou, na frekventovanej turistickej trase, so značkou priamo na skalnom brale nazývanom Medvedia skala (*týmto menom je tu označovaných niekoľko lokalít, táto je tiež nazývaná Horná Medvedia skala*), nachádzame skupinu skál, ktoré tvoria človekom vyhotovené kultové miesto. Samozrejme, v tomto zmysle bolo od jeho zabudnutia až doteraz neznáme. Považované je len za neúčelnú a náhodnú hľbu skál, ktorá vytvára „bizarnú zostavu“.

- ① *Medveď-Sokol*
s I. Bránou Raja
- ② *II. Brána Raja*
pri hornej skale
- ③ *Cesta*
k II. Bráne Raja

S menom Medvedia skala sa môžeme stotožniť. Skutočne až z troch pohľadov väčšia skala – časť malého skalného brala pripomína medveďa. Na kresbe dole vľavo je „medveď“ obklopený hrbou balvanov, ktorá vytvára kompozíciu, v ktorej pri pohľade zdola medveď objíma inú figúru. Ak však zostúpime kúsok bokom do svahu, zbadáme, že kompozícia sa premenila na sediaceho muža, ktorému na pravej ruke sedí vták – sokol. Cez telo muža vedie jaskyňa vytvorená kameňmi, ktorá mieri na juh, na slnko. Je to opäť „Brána Raja“ strážná mužom.

Takto vyzerajú pohanské kultové miesta a ich bohovia. Sú veľmi starobylé, preto márne hľadáme modly z ranného stredoveku v podobe remeselne opracovaných sôch, preto sa tak dokonale dokázali ukryť pred svojimi nepriateľmi.

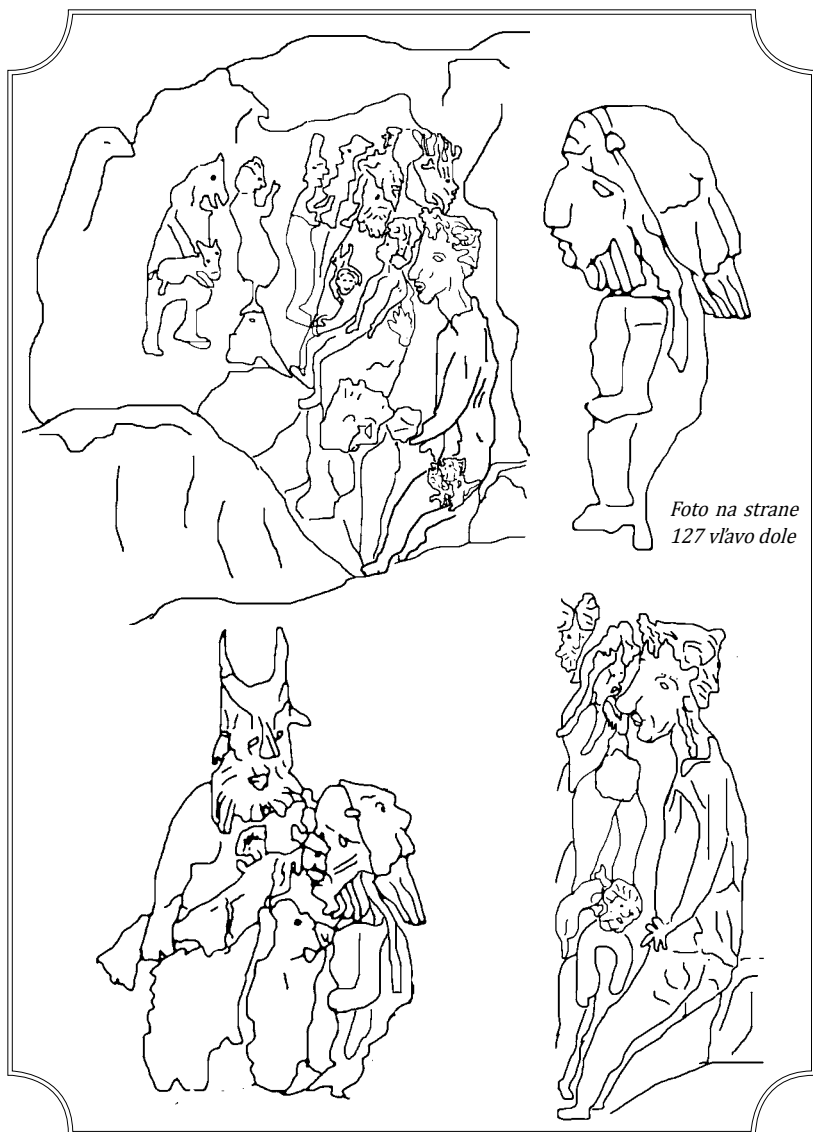
Časť figúr pri pohľade z rôznych smerov z jediného kultového kameňa na Medvedej skale (str. 112–115)

Kultový kameň na Medvedej skale

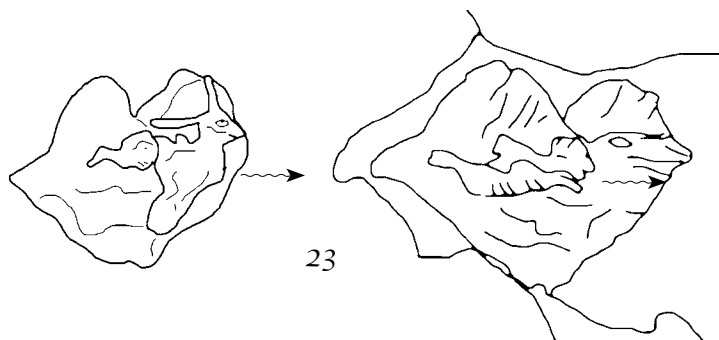

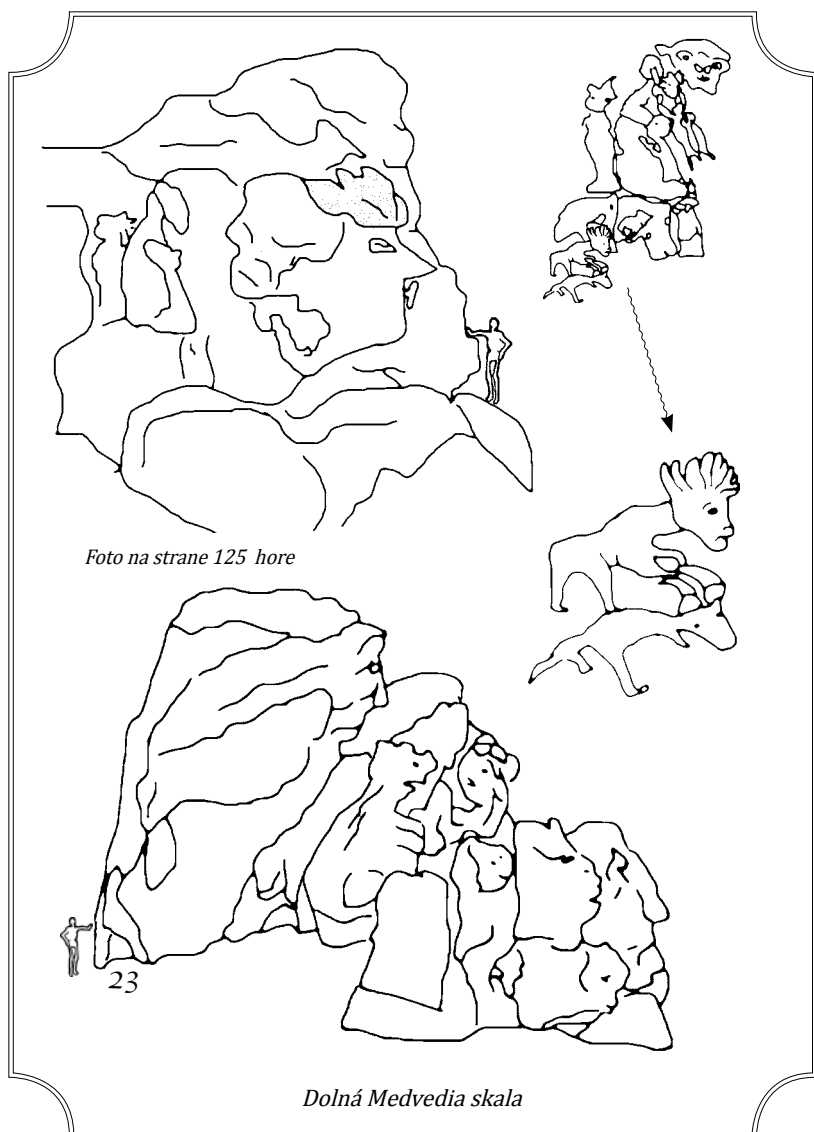
*Foto na strane
127 vľavo dole*

DOLNÁ MEDVEDIA SKALA

Na obr. vpravo je iná, asi 15 m. vysoká skupina skál v Malých Karpatoch nad Modrou. Je zarastená stromami, ktoré ju postupne ničia a najmä v lete zakrývajú desiatky plastík. Skala má previs, pod ktorým je kus asi 1,5 metra vysokej odlomenej skaly, dotvorenej do podoby vtáka – draka (*obr. dole*). Okolo tejto ústrednej plastiky je viacero skalných výčnelkov opracovaných do hláv rôznych zvierat. Z opačnej, severovýchodnej strany je vyše tri metre vysoká plastika hlavy mladého muža s výrazným rovným a špicatým nosom, hustým a upraveným účesom, ktorý drží v ústach nejaký predmet. Muža bozkáva na tvár malá čarodejnica. Pod mladým mužom sú skaly dotvorené do podôb rôznych zvierat, okolo sú značne zvetrané plastiky bytostí v antropomorfnnej podobe, ale s výraznými zvieracími prvkami (*obr. vpravo hore a vo fotografickej prílohe*). Na dolnom nákrese je skala pri pohľade z juhu. Previs s drakom-vtákom je naznačený v ľavom dolnom rohu obrázku. Pred hlavnou skalou je skupina menších skál, ktorá bola upravená do podoby dvoch väčších bytostí, mužskej a ženskej, pričom obidve majú aj zvieraciu podobu. Mužská je možno inšpirovaná vzhľadom medveďa. Pred nimi je skupina niekoľkých skál, ktorá má podobu rôznych zvierat.

Pre pozorovanie a identifikovanie jednotlivých postáv sú potrebné dobré svetelné podmienky v čase mimo vegetačné obdobie.

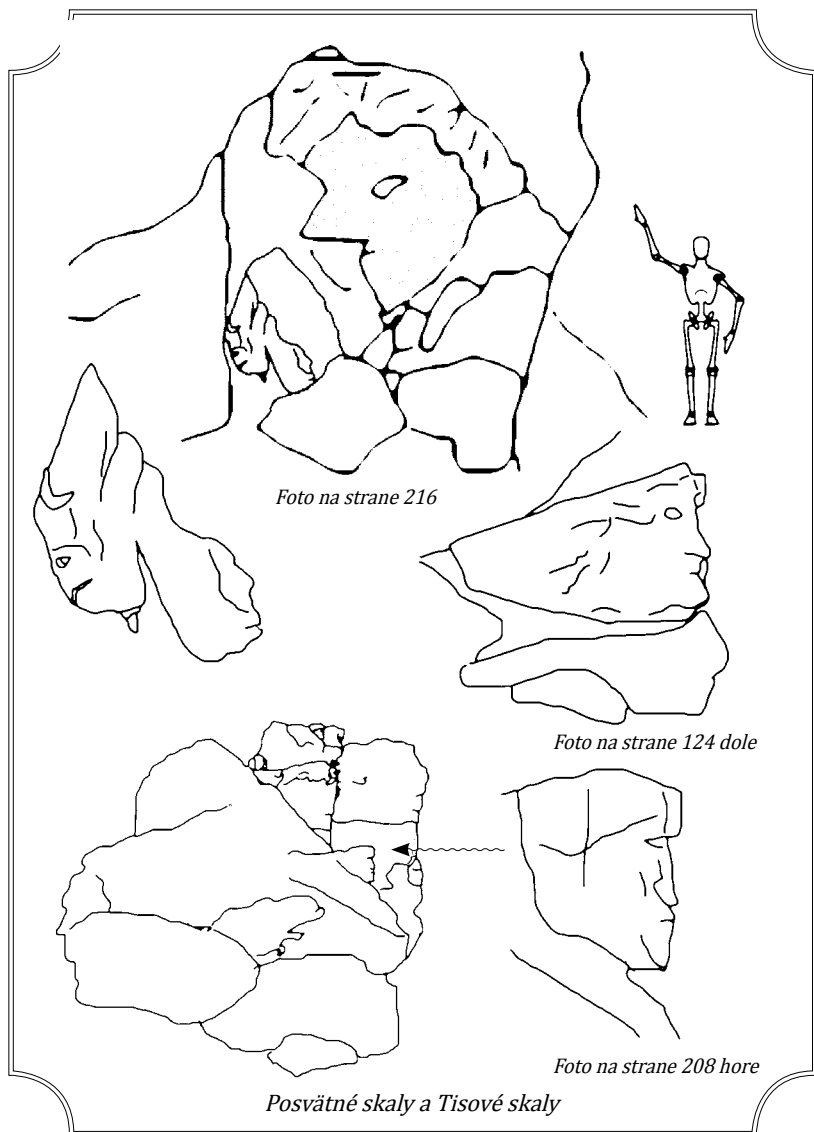

Okolo skaly tečú dva potoky. Vďaka hustej vegetácii je však dokonale ukrytá pred inými a tak je v skutočnosti známa len malému počtu turistov, ktorí len prechádzajú okolo nej na cca 50 metrov vzdialenú cestu.

Ako na každom kultovom objekte tohto typu, obrazy a plastiky na skale majú v dávnej mytológii svoj význam. Pod previsom v jaskyni na hniezde stráženom mytologickými bytosťami v hadej podobe nachádzame draka – dračicu vo vtáčej podobe. Na opačnej strane skaly je veľká, realisticky stvárnená hlava mladého muža, bozkávajúceho sa s malou čarodejnicou, obrátená k vychádzajúcemu slnku, ktorého ústa sú uzamknuté nejakým predmetom, pričom má len naznačené pery. Nemý, či mlčiaci mladý muž predstavuje čarodeja alebo čarodejnú bytosť, lebo vieme, že istá kategória nadprirodzených bytostí sa vyznačovala práve mlčanlivosťou. Skupina bytostí pred skalou z juhu je rodinou zvierat stvorenou magickou silou prírody, ktorú tu symbolizuje a zastupuje skala ako magický kultový objekt.

TISOVÉ SKALY

Ďalšie, asi 2 km vzdialené kultové miesto tvorí zaujímavá skupina kremencových skál, ktorých tvary vyžadovali len minimálne zásahy, aby sa vytvorila podoba ľudí a zvierat. Veľmi zreteľná je tu však malá skala, ktorá bola opracovaná do portréту muža, ktorý poznáme aj z iného tunajšieho kultového miesta. Nad ním sa bozkáva dvojica muža a ženy (*obrázok na vedľajšej strane dole a fotografia v prilohe*).

POSVÄTNÉ SKALY

Kultové skaly v priestore Posvätných skál v Malých Karpatoch nad Modrou majú všetky potrebné atribúty kultového miesta. Pod veľkou skalou je skalný previs, okolo neho sa nachádza viacero plastík. Na najjužnejšej časti skaly je veľká galéria postáv v rôznych pozíciách. Vpravo od nej je skala zvláštneho tvaru, možno celkom prírodného vzhľadu, avšak pod ňou je trojuholníková skala upravená do podoby tváre staršieho muža s čiapkou. Nad nimi sa vypína skala s tvárou mladého muža so špicatým nosom. Pod ním je veľmi zreteľná plastika mytologickej bytosti zvieracej podoby. V tejto pozícii najčastejšie nachádzame malú čarodejnicu, ktorá bozkáva mládenca. Táto bytosť je síce k nemu otočená chrbtom, ale zreteľne sa spokojne usmieva (*obr. na predchádzajúcej strane vľavo v strede*).

Nad skalou z predchádzajúcej strany je skupina skál a balvanov zreteľne opracovaných a dekorovaných pre nás už typickými mytologickými scénami. Na 3 metre vysokej skale (*obr. vpravo hore*), ktorá je hlavou ženskej bytosti s vejúcimi vlasmi, je zreteľných niekoľko tvári. Vpravo je tvár pozerajúca sa na skalú s inou figúrou, ktorá je pred ňou. Jej vlasy tvorí tvár dvoch mužov. Mladšieho muža znova bozkáva menšia ženská postava.

Bozkávajúce dvojice sú na kultových skalách veľmi častým motívom. Umiestnenie ženy je vpravo alebo vľavo od muža, rozdiel býva vo veľkosti ženskej postavy. Muž je v tejto dvojici vždy zásadne mladý. Malé ženské postavy sú čarodejnice, pokiaľ ide o ženské postavy primerané veľkosti mužskej postavy, alebo aj väčšie, ide zrejme o partnerské dvojice. V prvom prípade skala, či obraz na nej znázorňuje zasvätenie mladého muža buď za čarodeja, alebo do dospelosti, v druhom prípade kultové miesto možno slúžilo obradu, ktorým sa uzatváral vzťah medzi mužom a ženou. Druhý muž v pozadí pri pohľade z mierne iného uhla, alebo na ostrom slnku zo skaly celkom zmizne.

Za touto skalou na južnej strane je skupina skál v podobe dračích hláv (*obr. vo fotografickej prílohe*), ležiaceho muža a iných.

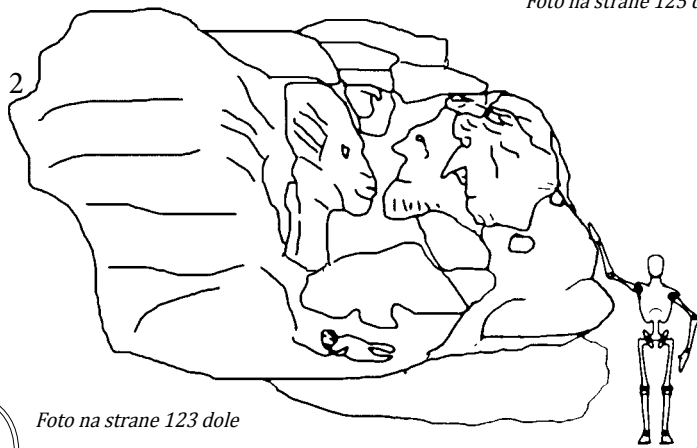
Posvätné skaly

1

Foto na strane 125 dole

Foto na strane 123 dole

Na vedľajšej strane obrázok 1 - hlava bytosti, 2- detail vlasov muža zo skaly, 4, hlava mládenca, 5- skala v podobe ženy s vlajúcimi vlasmi (kresba č. 1 na strane 121), foto č. 3 - detail scény na jednej z Posvätných skál - kresba dole

Scéna z Posvätných skál

Veľká ženská postava oblečená v zložitom odevu má pred sebou menšiu postavu muža v plášti, ktorý má nad hlavou letiaceho sokola. Žena sa však venuje zvieratám pri svojich nohách

1-2
3-4
5

*Kultové miesto pod previsom s drakom vo vtáčej podobe – Medvedie skaly
Skala v podobe hlavy staršieho muža – Posvätné skaly*

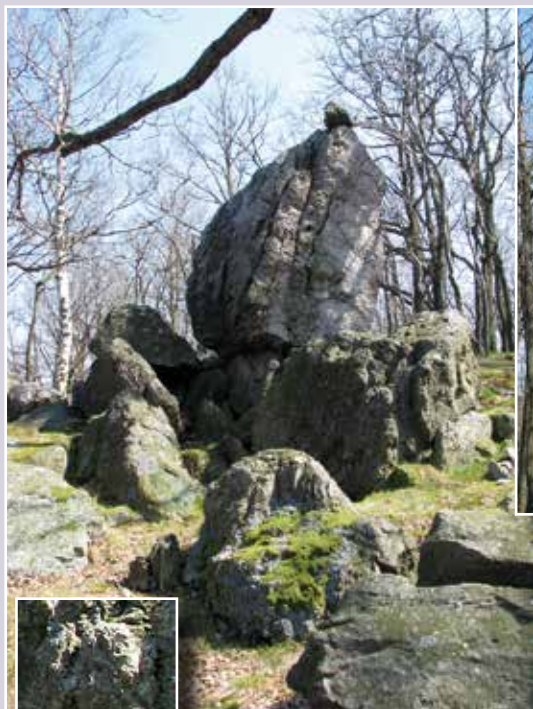

*Profil tváře mládence na Medvedích skalách
Velká hlava nad Posvátnými skalami*

*Kultové miesto Horná med-
vedia skala. Nechýba Brána
Raja a kamene s mýtic-
kými scénami*

*Hlava šiestej (hore) a tretej (vpravo dole) skalnej figúry na Strážcoch Brány Raja
Vľavo dole Postava mládenca z kultového kameňa pri Hornej medvedej skale*

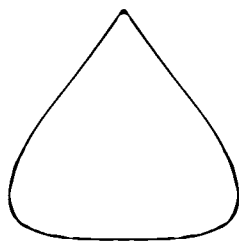

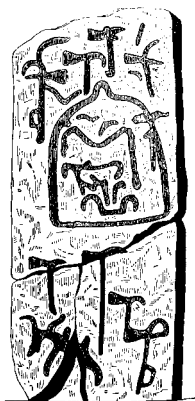
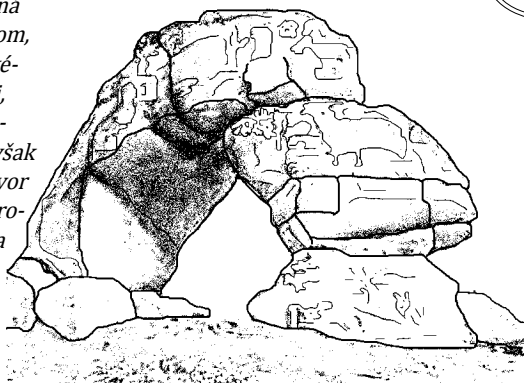
*Strážci - hlava muža č. 6 (vľavo),
1. postava vynárajúca sa z lesa
(vpravo), skala s Bránou Raja (dole)*

BRÁNY RAJA

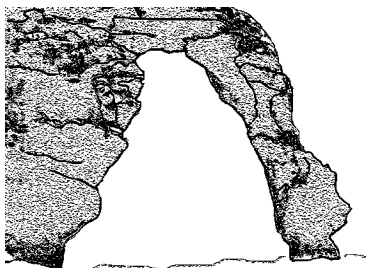
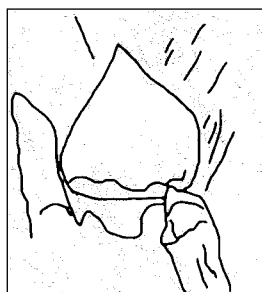

Skalná brána pritesaná a dekorovaná človekom, Čechy, slúžila magickému obradu plodnosti, oplodneniu zeme slnkom. Považovaná je však za výtvor prírody. Otvor má typický profil staropohanskej brány Raja

Brána na hormone (záp. Európa) má rovnaký tvar ako naše brány. Obklopená je magickými symbolmi, nástrojmi a figúrami. Vľavo hore aj dole sú postavy čarodejného Kozla, v bráne sú zasa symboly ženskej Moci - napr. had a žezlá čarodejov s hlavou v podobe kožej hlavy

Brána na Sokolích skalách, Hermanovce, Slovensko. V strede skaly je výklenok v tvare akoby gotického výklenku - „brány“ pre vstup magickej sily. V strede brány sú stopy po kresbách

Skalná brána, Tassili, severná Afrika

Brána

Brána je na prvý pohľad celkom bežný, praktický stavebný prvok, ktorý oddeľuje vonkajší priestor od vnútorného. Bránu dnes vnímame skôr ako prekážku, bariéru a pôvod slova brána odvodzujeme od slovesa brániť, ale je to naopak.

Brána je v ideológii magicko-démonického obdobia nadzemným útvarom, ktorým bola usmerňovaná magická sila Slnka. Na tento účel mohla slúžiť aj brána, ktorá vznikla prirodzeným spôsobom, avšak oveľa účinnejšia bola brána, ktorú človek vytvoril v požadovanom smere a na preňho vhodnom mieste. Spočiatku nedbal na formu, dôležitý bol účel. Neskôr jeho tvory nadobudli impozantný vzhľad, na ktorom dokázal odprezentovať aj svoju zručnosť. Popri symbolických bránach, vŕšených z rôznych balvanov, od ktorých vývoj smeroval k stavbám brán a k bránam chrámov, resp. ešte pred budovaním takýchto brán, vytváral svoje magické zariadenie vyberaním skál z brál, rozširovaním otvorov a nakoniec aj opracovaním skalných útvarov do požadovanej podoby. Tak vznikli skalné brány. Niektoré sú tak mohutné, že nás ani nenapadne uvažovať o tom, že by mohli byť dielom človeka, alebo sú v tradícii považované za diela obrov. Iné majú „ľudské“ rozmery alebo sú celkom miniatúrne, vysoké len niekoľko centimetrov, resp. niekoľko desiatok centimetrov.

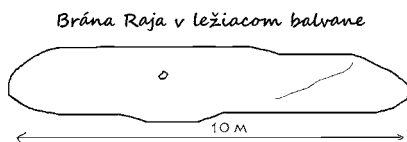
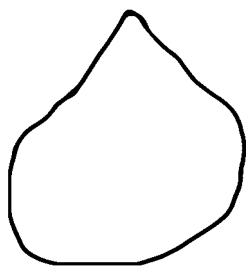
V myslení človeka žijúceho v magicko-démonickom období bola veľmi dôležitá symbolika. Preto niekde k dosiahnutiu požadovaného účinku nemusel brány sekať alebo stavať ako trojrozmerné diela, stačilo mu ich naznačiť, nakresliť, alebo vysekať do skaly ako reliéf a obklopiť ich symbolmi a kresbami démonov, ľudí a zvierat.

Viera v magickú silu brán sa preniesla aj do našich tradícií. Na jednej strane stoja brány chrámov bohov a „slávobrány“, ktorými sa oslavovalo víťazstvo, nimi vstupoval ten, kto symbolizoval, vlastnil moc. Na druhej strane sú brány obyčajných príbytkov, ktoré mali nielen praktickú, ale aj magickú ochrannú úlohu. Dodnes ich neprekračujeme bez pozvania, na ne sa kres-

lili a a niekde stále kreslia magické znaky a vešajú predmety s ochrannou funkciou.

Skalné brány na rozdiel od brán v stavbách boli zásadne otvorené, tak ako ich vidíme otvorené dodnes. Nevieme však ako ich ľudia v dávnom magicko-démonickom období nazývali. Predpokladáme však, že ich nazývali inak, aj keď aj slovo brána by celkom zapadlo do magického systému, do ktorého Brány patria, lebo v ich mene sa ukrýva dávne meno ženskej moci („bor“).

Pri pátraní po pôvodnom mene Brány Raja máme k dispozícii viacero iných výrazov, ktorými sa označujú vstupy. Ak si pozrieme slová týkajúce sa ľudského tela, objavíme ich hneď niekoľko – sú to napr. ústa, alebo slovo ktorým sa označuje ženský orgán a podľa ktorého je pomenovaná aj pec. V iných jazykoch máme pre ústa, Mesiac, ženský orgán a svet slovo s rovnakým základom (napr. v germ. jazykoch – Mund – Mond, v iných Mind, Minč, atď.). S rovnakým základom slova sa v európskych jazykoch tiež nazýva hora, čo je dôkazom, že hora bola v Európe, v dávnom magicko-démonickom období považovaná za symbol Matky Zeme (*nie nebeského boha, ako v náboženských systémoch*). Brána Raja bola otvorom do Matky Zeme a preto sa musela nazývať rovnakým základom slova ako tento otvor. V náboženskom období, sprevádzanom nástupom súkromného majetku, ľudia nazvali vstup bránou, lebo úlohou brány bolo ochraňovať majetok (*brániť*), nie spájať

Brána v desať metrom dlhom a meter vysokom kameni na svahu pod Oblíkom má rovnaký tvar, ako Brána Raja na Sokolích skalách. Tu však tvorí tunel – malú jaskyňu

vonkajší svet s vnútorným. Slová v iných európskych a indoeurópskych jazykoch so základom „M–N–D“ zrejme súvisia s pohanskou terminológiou. V slovenskej slovnej zásobe máme totiž iné slovo, oveľa staršie, ktoré súvisí s rodením a ktoré sa zachovalo napr. v slove „pec“ alebo v slovách „pučať“, „púčik“ a podobne. Sú to slová, ktoré rodenie spájajú s puklinou. Z prírodných útvarov majú najvýraznejšie pukliny skaly, niektoré pokračujú do skaly v podobe jaskýň. Jaskyňa je dierou v skale a ako puklina môže byť v tejto súvislosti vnímaná preto každá diera do zeme.

Tieto pukliny – diery – však neboli bránami v neskoršom slova zmysle, oni neoddeľovali dva svety, oni ich spájali. Vhodnejšie slovo pre ne je dnes slovo „tunel“ – lebo úlohou tunela nie je oddelovať, brániť, ale naopak, spájať.

Pukliny, ktoré sme sa tu rozhodli nazývať Bránami (Raja) boli nástrojom na spojenie reálneho a iracionálneho sveta, čiže sveta ľudí a sveta duchov a démonov. Z toho vyplýva aj ich funkcia, prostredníctvom ktorej bola Zem oplodňovaná magickou silou, ktorá pochádzala z nebeských výšin – zo Slnka.

V dávnych časoch boli jaskyne považované za orgány Matky Zeme a Zem bola považovaná za samorodiacu. Preto ľudia upriamili svoju pozornosť na jaskyne a zriaďovali tam svoje kultové miesta.

Po tom, čo človek objavil význam Sily (*stelesnenej najmä v slnečnej energii*), bolo potrebné, aby do jaskýň – rodidiel Zeme – v určitý čas vstúpil slnečný lúč. To sa dalo zabezpečiť niekoľkými spôsobmi. Vyhlbením otvoru do jaskyne v požadovanom smere, zostavením umelej jaskyne z voľne navŕšených balvanov tak, aby jej vchod mieril na slnko v určitom období, vysekaním otvoru do skaly tak, aby vznikla „brána“, alebo zložením brány z balvanov. Jeho najstaršie úsilie má veľmi blízko k prírodným výtvorom, a preto je často považované len za dielo prírody. Neskôr jeho stavby nadobudli podobu architektúry. Na stavbu týchto kultových zariadení sa však naďalej používali veľké balvany, alebo kamene a balvany z rozpadnutých skalných útvarov. Budovali z nich umelé jaskyne na ktoré boli navŕšené veľké kopce hliny, pričom vstup do jaskýň bol opäť orientovaný na slnko.

Brány Raja majú typický tvar, ktorý môžeme znázorniť spojením ukazovákov a palcov ruky. V teréne sa stretávame aj s menej dokonalými tvarmi, podobnosť s „typizovanou“ Bránou je však častá.

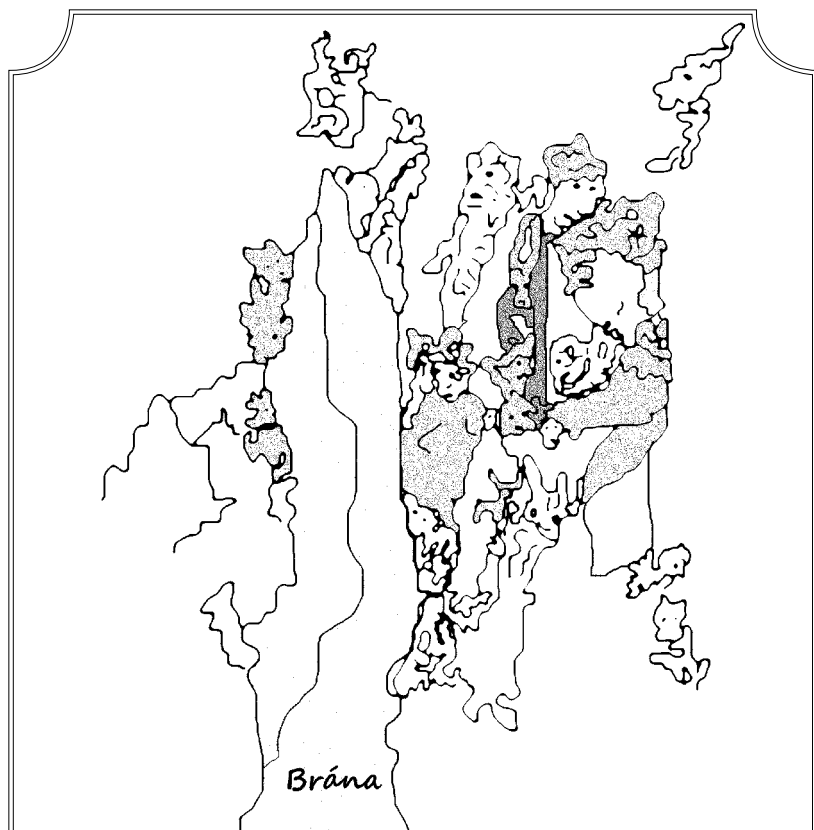
Keď človek začal kameň ťažiť a opracovávať, vznikli diela, ktoré nás dnes udivujú tým, ako ich mnohostranné bloky precízne zapadajú do seba. Tento typ megalitických stavieb poznáme zo Stredomoria (napr. Baalbek), z Južnej Ameriky (napr. Tihuanaco – Tíwanaco). Umelé stavby sa začali meniť na chrámy, opevnenia, domy a paláce. Tu všade bol kameň veľmi dôležitým stavebným prvkom, ktorý bol navonok prezentovaný, dekorovaný, jeho tvar mal symbolický význam. Kameň bol sídlom Moci.

Keď sa ideológia zmenila, človek neprestal kameň používať, premenil ho však už len na mŕtvy stavebný materiál, ktorý často zakrýval omietkou. Len umelci dokázali vidieť jeho krásu a naďalej ho používali na výrobu architektonických prvkov a dekorácií, pomocou ktorých ho naďalej aspoň týmto spôsobom oživovali.

Ľudia dnes, až na výnimky, dokážu identifikovať kultové objekty len v dielach, ktoré majú architektonickú podobu a len sporadicky tam, kde ide o stavby zo staršieho obdobia.

Skalná brána, Súľovské skaly. Dnes málo zreteľné mytologické kresby v jej okolí sú dokladom o jej magickej funkcii

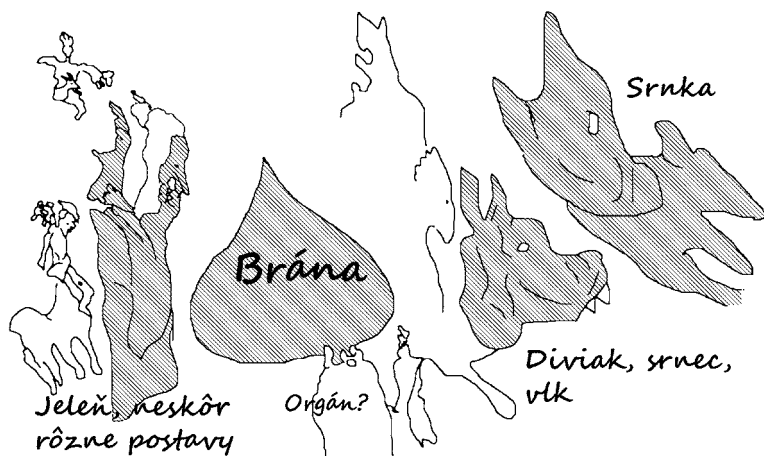

Bytosti pri bráne do Raja, ktorú tu predstavuje puklina v skale. Rovnako ako iné brány je hore zakončená „lomeným oblúkom“. Ústrednou postavou je mužská postava, otočená bokom k Bráne, pred sebou má menšiu postavu démona s ľudským telom a zvieracou hlavou a tá zasa vedie pred sebou ďalšie postavy. Zhora ich priateľsky pozoruje veľká ľudská bytosť s detskými proporciami. Duchovia – démoni vychádzajú z podzemného Raja na svet. Z ich pozícií je zrejmä neistota, takmer strach. Avšak detská bytosť ich prijíma priateľsky, s veľkou mierou zvedavosti

Svätyne našich predkov

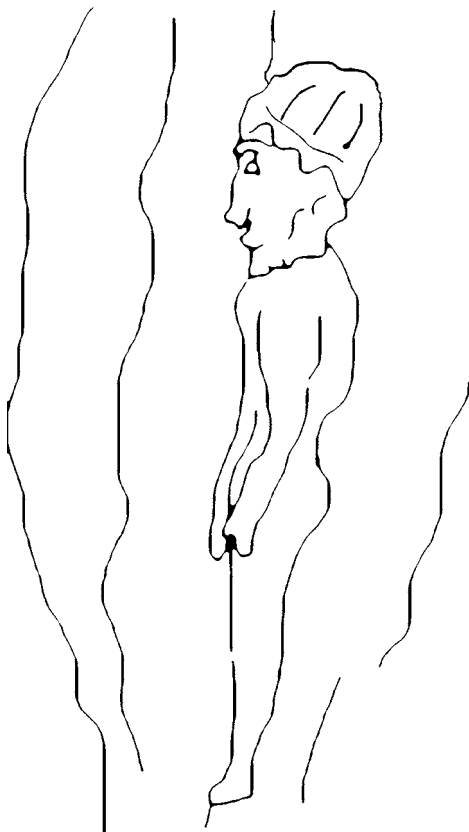
V strede hermanovskej Veľkej Sokolej skaly sa nachádza „brána“ Veľkej Matky. Vpravo od brány (z nášho pohľadu vľavo) je plastika jeleňa vysoká cca 9 metrov (na kresbe dole síce vyzerá inak, ale okolo piatej hodiny rannej je podoba zjavná. Neskôr sa hlava jeleňa premení na figúry detí stojacich pri nohách Veľkej dvojice). Na opačnej strane je plastika zvieratá, ktorá je zrána diviakom so zreteľnými očnými zubami, ktorá sa neskôr zmení na srnca. Jeleň a diviak sú dávny symbolom plodnosti. K diviakovi, neskoršiemu mladému srncovi sa prikláňa nad ním sa nachádzajúca veľká srnka. Na vrchole zvláštneho útvaru, možno orgánu plodnosti, mieriacemu do Brány, je scéna, ktorá pozostáva z viacerých figúr. Dominuje tu zviera pripomínajúce leva s veľkým kruhom s ostňami okolo hlavy. Figúry sú otočené k postave na protilahlom výbežku skaly. Časom sa figúry premieňajú na iné, ich premena zo zdanlivo neforemných výčnelkov je dielom človeka a tieňov slnka, ktoré modeluje obraz podľa jeho dávneho zámeru a našej predstavy.

Postavy okolo Brány Raja na Veľkej Sokolej skale

Muž pri Bráne Raja

Plastika muža pri skalnej pukline na Sokolích skalách ťažko môže vzbudiť pochybnosti o tom, že je vytvorená ľudskou rukou, aj keď sa nachádza na veľmi neprístupnom mieste. Napriek tomu, že je približne meter vysoká, nie je ju možné v podstate zo žiadneho miesta Sokolích skál zbadat' voľným okom. Zobrazuje starého muža, odetého len v čiapke, ktorý stojí pri skalenej pukline celkom sám. Je to taktiež brána raja, ale je to brána, ktorou sa v tomto prípade na svet neprichádza, ale ktorou sa zrejme do Raja odchádza. V pukline sa rysuje niekoľko ďalších démonických bytostí, nepochybne strážcov vchodu, ale okolo samotného muža nie je nikto. Postoj muža vyjadruje pokoj, až rezignáciu na to, čo sa bude diať. Nie je tu vidieť žiadna akcia, žiadne úsilie niečo meniť, len pasívne očakávanie. Zobrazená je tu buď postava mýtu, alebo konkrétna osoba (foto na str. 48).

Muži a ženy pri Bránach Raja

Na inej Sokolej skale, v Čergove – niekoľko desiatok kilometrov severnejšie od hermanovských Sokolích skál – nachádzame zaujímavú plastiku, ktorá rieši vzťah mužov a žien v mágii a v spoločnosti (*foto na s. 145*). Podľa umiestnenia skupiny figúr pri Bráne Raja na tejto skale môžeme usudzovať, že ide opäť o čarodeja. Avšak je možné, že pri Bráne Raja nie sú zobrazovaní len čarodeji, ale nachádzajú sa tu aj obyčajní ľudia, ktorí v istom období a za konkrétnym účelom prichádzajú k nej ako rodina, obklopení zvieratami a duchmi predkov.

Na skalnej plastike vysokej cca 30 cm, pri skalnom okne, ktoré sa týči vo výške desiatok metrov nad hlbokým údolím, vidíme čupiaceho muža, ku ktorého nohám sa túli niekoľko zvierat. Podľa toho môžeme usudzovať, že ide o čarodeja. Za chrbtom mu stojí oveľa menšia postava ženy, ktorá má na rukách a okolo seba viacero rôznych figúr, zrejme detí, zvierat, ale aj čarodejných bytostí. To je znak na základe ktorého môžeme zobrazenú ženu považovať tiež za čarodejku, ale nemusí tomu tak byť a podľa pozície ženy za mužovým chrbtom tomu tak ani nie je a ani muž možno preto nie je čarodejom, ale len účastníkom slávnosti, na ktorú prišiel so všetkými atribútmi. Muž má pred sebou „žezlo“ zakončené hlavou muža, ktorý v ruke drží kohúta alebo iného vtáka. Nad nimi je iná, oveľa väčšia postava s veľkou mužskou hlavou, ktorá v ochrannej pozícii objíma skupinku ženy, muža a ich zvieracieho sprievodu (*foto a kresby na strane 143–145*).

Zo scény, ktorá je súčasťou ešte väčšej kompozície, vyplýva niekoľko dôležitých poznatkov. Ak vnímame menšiu postavu muža a ženy ako súčasť rodiny, je zřejmé, že dominantnou postavou je tu väčšia postava čupiaceho muža, ktorý sleduje vchod do Brány Raja. Je to teda muž, ktorý je tu aktívnejším účastníkom magického obradu. Žena za jeho chrbtom je síce obklopená čarodejnými bytostami, ale je chránená mužom. Ich spoločným ochrancom je veľká mužská postava za nimi. To, že ide o ochrancu, vyplýva z toho, že skupinku drží v objatí. Ide teda jednoznačne o patróna rodu, v tejto súvislos-

ti o ducha rodu, ducha významného predka. Žezlo s čarodejom a kohútom je rodovým magickým predmetom. Vták – kohút tu má nepochybne rovnakú funkciu akú si uchoval dodnes. Z tejto scény môžeme spoľahlivo rekonštruovať, že z hľadiska ideového bol v čase vzniku tejto scény hlavou rodiny muž a ochrancom bol mužský patrón. Nikde tu nenachádzame žiadne zobrazenie bohov.

Medzi touto scénou a scénami na hermanovských Sokolích skalách nie je žiadny ideový rozpor. Aj tam vystupuje muž v dominantnej role ochranca ženy, napriek tomu, že celá tamojšia Skala je principiálne materská, má v strede ženskú Bránu Raja. Preto tu najdôležitejšiu pozíciu majú čarodejky, najmä Veľká čarodejka pod Dráčikom, nad Bránou Raja. Tieto scény priamo popierajú obraz matriarchátu a patriarchátu zostrojený bádateľmi v devätnástom storočí. Nepochybujeme, že táto skala pochádza z magicko-démonického obdobia a zároveň nepochybujeme, že nezobrazuje matriarchálne usporiadanie spoločnosti podľa tejto všeobecne rozšírenej predstavy. Priam potvrdzuje, že aj v tzv. matriarcháte bola úloha muža a ženy v spoločnosti rovnocenná, nikto nikomu nevládol na základe príslušnosti k pohlaviu. Scény dokonca ani neuprednostňujú ženy či mužov pokiaľ ide o ich komunikáciu s iracionálnym svetom. Na základe podobných poznatkov zisťujeme, že ženy ako čarodejky komunikovali nielen s Veľkou matkou, ale aj s Veľkým Otcom, ktorého predstavovalo Slnko a muži vystupovali ako čarodeji, ktorí nadväzovali kontakty s duchmi predkov prostredníctvom zvierat, vtákov, najmä sokola. Ich ďalšou významnou úlohou bolo ochraňovať rodinu, čo konalí fyzicky v reálnom svete a aj ako duchovia predkov z iracionálneho sveta. V praktickom živote to však mohlo mať taký dôsledok, že hlavná spoločenská úloha – úloha duchovného alebo svetského vodcu – mohla pripadnúť žene alebo mužovi, lebo to nemalo žiadny vplyv na usporiadanie spoločnosti, na jej reálny život ani žiadny vplyv na jej duchovný život. V konkrétnych prípadoch tomu, samozrejme, mohlo byť celkom inak. Zdokumentované prípady, keď sa čarodej maskuje pri magickom obrade za ženu, sa týkajú

jeho komunikácie s Veľkou Matkou a sú dôkazom toho, že muži sa v obradoch sa objavili dodatočne, až v čase, keď si uvedomili podiel mužského princípu na tvorbe života, alebo sú dôkazom toho, že v čase nastupujúceho náboženského tlaku a vytlačania ženy z duchovného a spoločenského života to víťazná mužská strana vyriešila jednoducho tak, že fyzicky nahradili ženy v obradoch muži prezlečení za ženy aj tam, kde táto pozícia prináležala ženám. Z hľadiska symboliky mágie to postačovalo. Zaujímavé však je, že v skalných galériách nachádzame často ženy aj mužov s odokrytou tvárou aj tam, kde ich pozícia čarodejky či čarodeja je jasná, alebo majú tváre zakryté maskou, pričom ženy majú často vtáčie masky a muži masky iných zvierat, napr. čarodejného kozla. Pri Bránach Raja nachádzame len postavy s odokrytou tvárou.

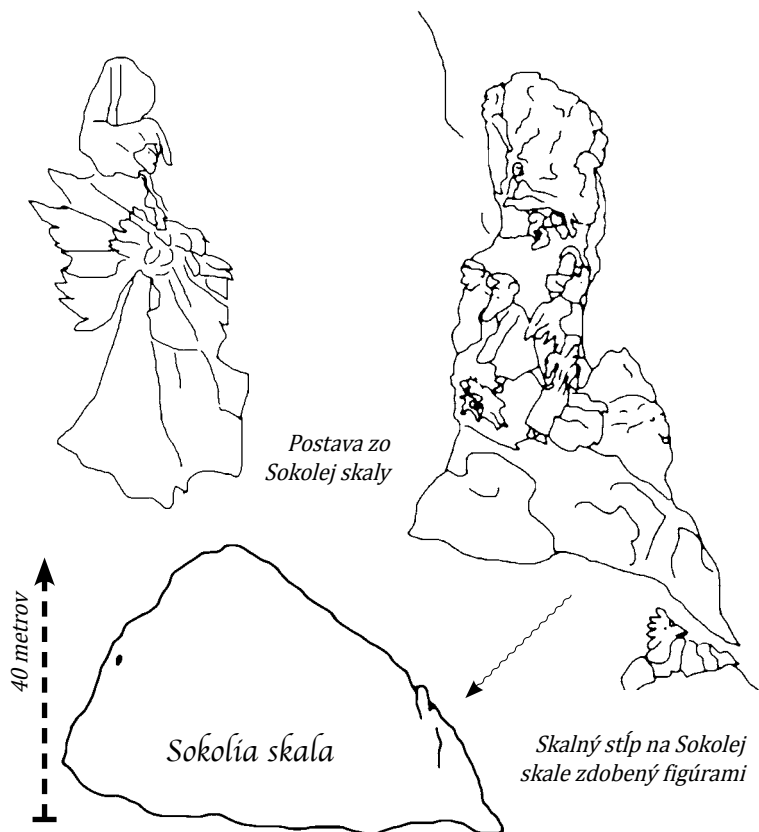
Význam postáv v skalných galériách je magický. Najdôležitejšie postavy nezobrazujú konkrétnych ľudí, zobrazujú konkrétne postavy mýtu. Niektoré iné postavy sú možno viazané na konkrétnych ľudí a plnia tak funkciu akýchsi schránok pre ich duchov, ako je tomu v prípade kultových kameňov na pohrebiskách.

Nami popísaná scéna pri skalnom okne na Sokolej skale zobrazuje čakanie na snečný lúč alebo na prelet Sokola cez skalné okno. V iných prípadoch vidíme opäť to isté, skupiny ľudí a zvierat alebo jednotlivcov, vyčkávajúcich pri skalných bránach a oknách a niekde aj ľudské postavy vynárajúce sa z brán. Scény sú pokojné, aj keď v nich zbadáme napätie. Postavy vychádzajúce z brán sú zasa neisté, v ich postojoch je vidieť očakávanie, zvedavosť.

Nikde nie sú prezentované žiadne obete, žiadne zabíjanie ľudí, či zvierat, ako si dnes predstavujú vtedajšie obrady súčasní či nedávni odborníci na túto tému. Ich názor je celkom chybný. Je jasné, že takéto obete sa prinášali v celkom inom, protichodnom ideovom, to je v náboženskom systéme. Naše postavy v nám známych galériách v tomto smere nič nekonajú.

Na kultových kameňoch často nachádzame misky a okolo nich siluety vtákov, ktoré pijú z misiek obetný nápoj. Kľačiaci čarodej na hermanovských

Sokolích skalách má za sebou vztýčený menhir (*hormen*), čo dokladá ideovú súvislosť medzi skalnými galériami a kultovými kameňmi, ktoré sa nachádzajú okolo nich.

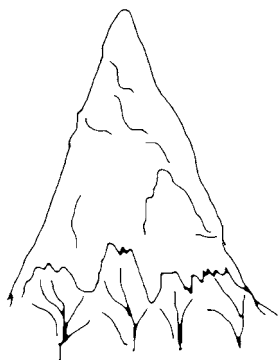

Postava zo Sokolej skaly

Sokolía skala

Skalný stĺp na Sokolej skale zdobený figúrami

Sokolia skala v Čergovskej pahorkatine

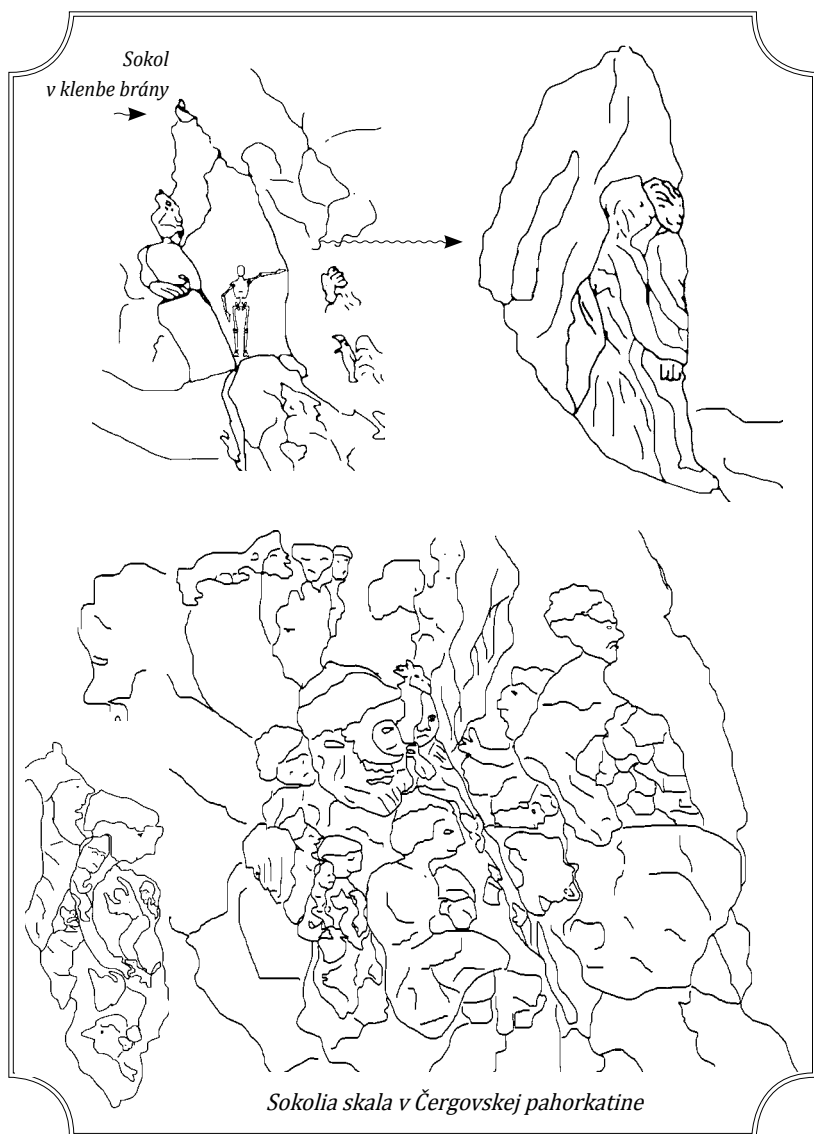

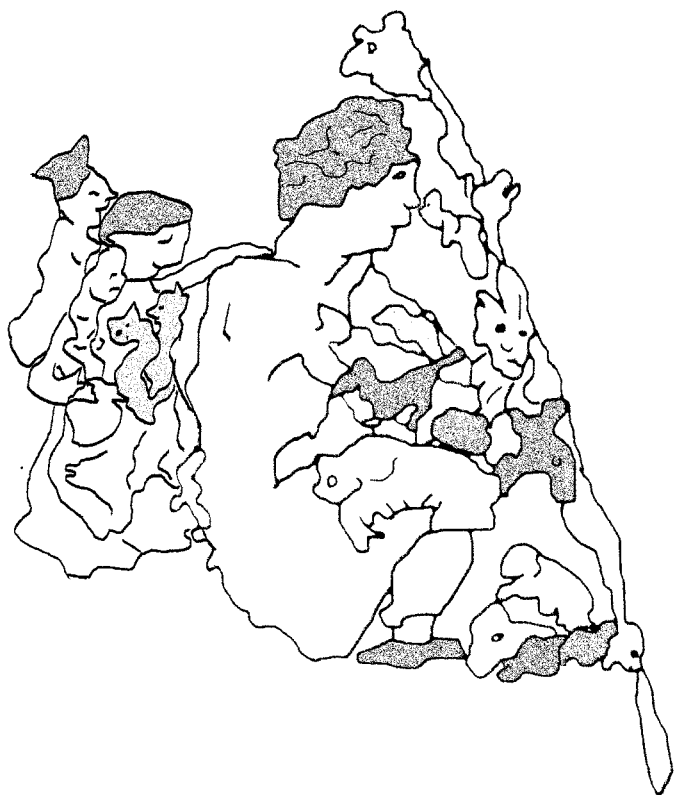
Sokolíá skála

Brána Raja na Sokolej skale v Čergove

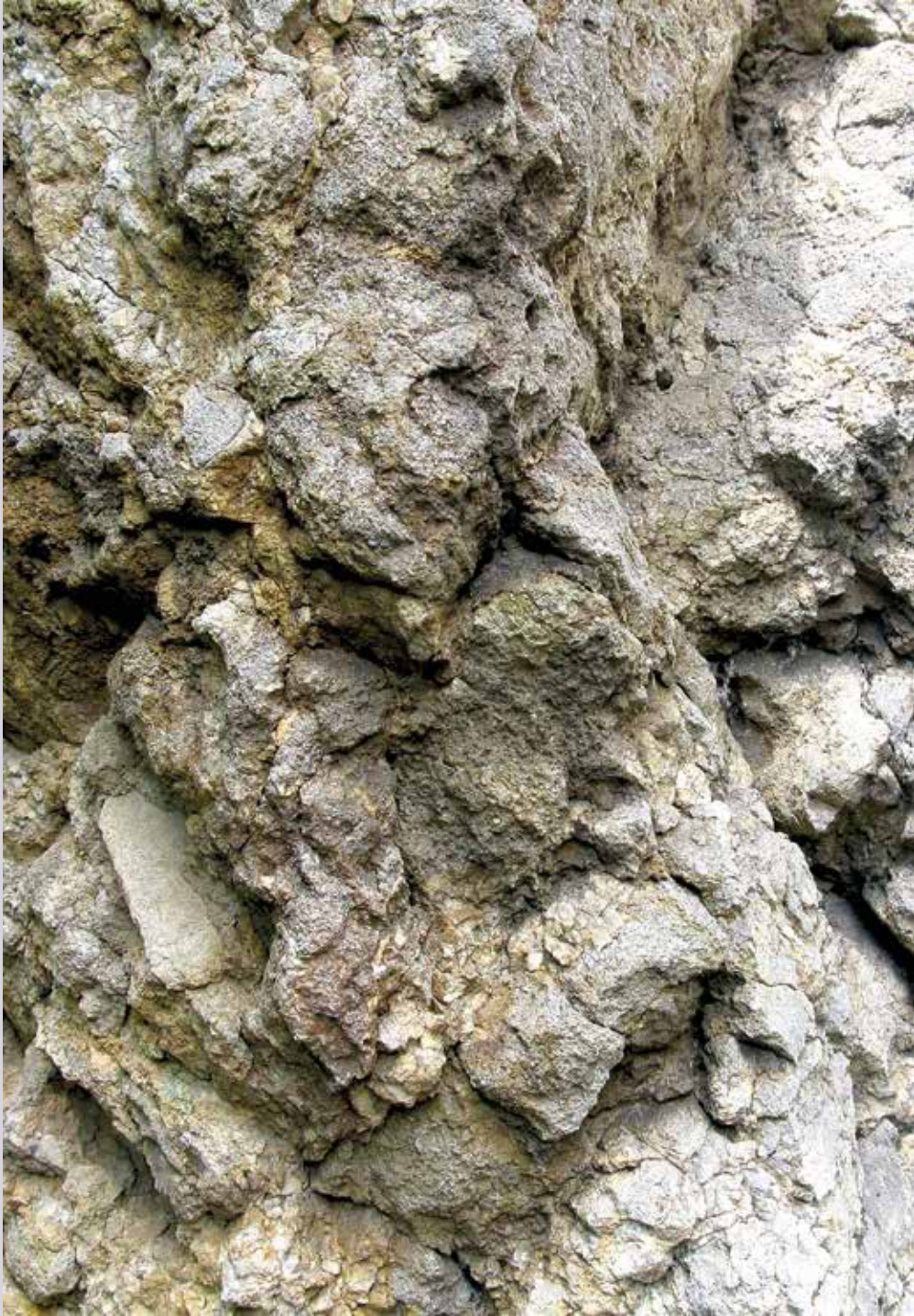
Skalná brána (*okno*) sa nachádza v hornej časti skaly, ktorej vrchol sa vypína nad údolím vo výške 80 metrov. Napriek tomu nájsť skalú v lese nie je vôbec jednoduché. Skala nielen mení podobu z každej strany, ale pri priblížení k nej sa ukryje na úbočí veľkého kopca, z ktorého v húštine stromov nie je viditeľná. Ku skale nevedie značená cesta. Nepoučený návštevník, ak aj zdolá prekážky, nezbadá na skale nič zvláštne, ani tie dve postavy na skale na obrázku na nasledujúcej strane.

Štyri metre vysoká brána na Sokolej skale v Čergovskej pahorkatine vznikla presekaním alebo rozšírením otvoru v skale. Na jej dávnvy pôvod ukazuje tvar brány v podobe vysokej a úzkej štrbiny, ktorá až neskôr v iných prípadoch nadobúdala tvar „gotickej“ brány, t. j. brány s lomeným oblúkom. Magickú funkciu brány dokladá množstvo figúr na skale, aj priamo okolo brány, pri ktorej sedí mladý čarodej s magickou palicou v ruke, ktorá je zakončená hlavou muža. Nad nimi je veľká hlava iného muža, ktorý celú skupinku drží v objatí. Obklopený je množstvom rôznych zvierat, medzi ktorými nechýba čarodejný Kozel. Čarodej je tak len menšou súčasťou väčšej scény, jednou z mnohých postáv. Samotný sedí pri hlave medveďa, ktorý sa pozerá na slnko. Na medvedej hlave je kompozícia z niekoľkých figúr, ktoré spolu utvárajú veľkú postavu ženy pripomínajúcej medvedicu a vedľa nej stojaceho štíhleho a vysokého staršieho muža, ktorý sa pozerá do brány. Medvedova hlava je pritom časťou tela oveľa väčšej čupiacej postavy ďalšieho muža. Bezpochyby, všetci očakávajú na zázrak v podobe slnečného lúča alebo prelietajúceho sokola – draka (na kresbe vpravo).

Scénka s čupiacim mužom a ženou pri skalnej bráne a postáv okolo nich zaznamenáva najdôležitejší okamih Slávnosti – jej začiatok signalizovaný očakávanou udalosťou (pohľad z mierne iného uhla ako na fotografii na vedľajšej strane)

Muž obklopený zvieratami a rôznymi postavami, sediaci pri vchode do malej jaskyne na juhovýchodnej strane Malých Karpát neďaleko Bratislavy

Muž pri skalnej bráne v Malých Karpatoch

Muž obklopený zvieratami a rôznymi postavami, sedí aj pri vchode do malej jaskyne v skale na juhovýchodnej strane Malých Karpát neďaleko Bratislavy. Opäť rovnaká pozícia, akú poznáme zo skalných galérií v Slanských horách na východnom Slovensku, avšak scéna sa predsa od nich odlišuje. Postavy nesústredujú svoju pozornosť na vchod do jaskyne, ale na muža, ktorý sa venuje postavičke, ktorú drží v lone. Nenápadná kompozícia postáv vyzerá na prvý pohľad ako zlepenec úlomkov poodrážanej kremencevej skaly. Pritom postava muža má do detailu vypracovanú tvár s bradou, účesom a okom. Ak o nej vieme, zbadáme ju aj v tieni skaly, ale tvar scény s jemne vypracovanými detailmi nadobudne až na slnečné poludnie, keď svetlo vykreslí pomocou tieňov obraz plastiky, ktorý je do veľkej miery ilúziou vytvorenou práve pomocou tieňov vrhaných výstupkami skaly. Táto ilúzia však samotnú plastikú nevytvára, len ju dotvára tak, že z primeranej vzdialenosti a z uhla pohľadu, pre ktorý je utvorená, s postupujúcim slnkom na oblohe v priebehu krátkej chvíle doplní ústrednú postavu ďalšími postavami, ktoré sa vynárajú zo skalnej steny a otáčajú sa k nej. Nepochybne ide o zámer tvorcu tejto skalnej plastiky, ktorý bez technických vymožeností dokázal celkom iným spôsobom, než ako to vieme urobiť dnes, uskutočniť projekciu slnečného svetla na skalu tak, aby slnečné svetlo vytváralo na nej meniaci sa dej, krátku epizódu z mýtu, ktorý touto zvláštnou remeselnou, či skôr umeleckou technikou dokázal predviesť.

Obraz je reálnejší než napr. projekcia na filmovom plátne, či na televíznej obrazovke a hlavne je oveľa trvanlivejší a nezávislý na obsluhu a zariadeniach. Namiesto súčiastok prístroja sú použité len kúsky skaly a slnečné, prípadne mesačné svetlo. Samozrejme, scénu možno oživiť a zrýchliť aj pomocou umelého zdroja osvetlenia. Vtedy sa premení na pohyblivý obraz deja.

Táto scénka je len jednou z mnohých, ktoré obklopujú vchod do jaskyne a ďalšie sa nachádzajú priamo v nej. Deje sa tu odohrávajú naraz v niekoľkých líniách, pričom záleží hlavne na pozorovateli, na ktoré v ktorom oka-

*Scéna pred Bránou
Raja v tvare skalnej
pukliny, ktorá je roz-
šírená na jaskyňu*

*Na obr. 4 je zjednodušený nákres hla-
vy muža z predchádzajúcej scény
tak ako sa javí v tieni. s postupujúcim
slnečným svetlom sa hlava muža otá-
ča z pozície 1 do pozície 2 a 3*

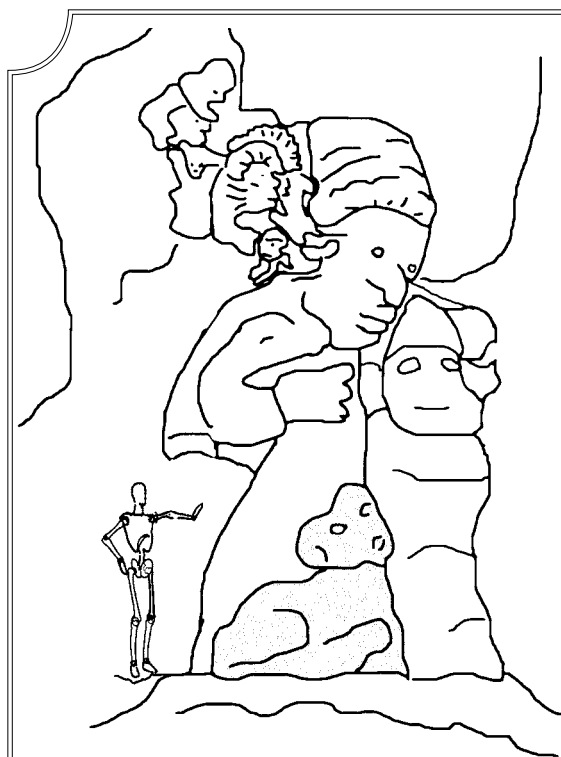

mihu sústredí svoju pozornosť. V tomto sa odlišuje sledovanie tohto deja od sledovania napr. filmovej projekcie, kde je divákovi určené kam má sústrediť svoj pohľad, pričom má k dispozícii len ohraničený priestor, na ktorý sú mu vkladané scény rôznej veľkosti na určenú dobu. V našom prípade všetky deje bežia naraz a divák je tvorcom vlastného výberu scén, ktorým venuje svoju pozornosť. Ak pozná príbeh, ktorý skala zobrazuje, ak mu najmä bol už niekým prezentovaný, dá sa sledovanie scén prirovnať k sledovaniu filmového príbehu, avšak s veľkou dávkou slobody pre pozorovateľa, ktorý sám rozhoduje, limitovaný len časom po ktorý svetlo dopadá na skalú pod vhodným uhlom, čomu a ako dlho bude venovať pozornosť. V istom slova zmysle môžeme obrazy na skale prirovnať ku kamennému Betlehemu (*ako súboru pohyblivých mýtických scén*).

Pozoruhodné je, že pri všetkých nám známych Bránach Raja stoja výhradne alebo v popredí zásadne mužské postavy!

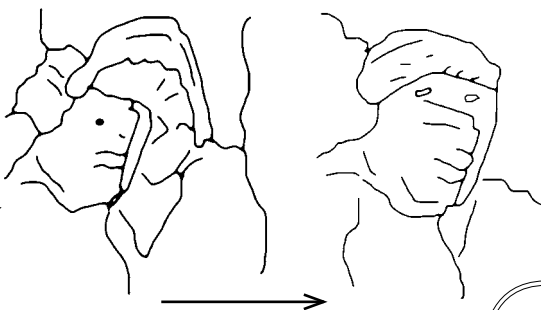
Muž so ženou a zvieratom

Päť metrov vysoká plastika muža a nižšej a menej zreteľnej postavy ženy je opäť umiestnená pri styku dvoch skál, ktoré na tomto mieste vytvárajú dojem brány. Toto nespochybniteľné dielo ľudských rúk, z diaľky pripomínajúce skutočné súsošie, je plastikou, ktorá je vidieť len z úzkeho úseku a pod malým uhlom. Stačí prejsť len pár metrov a plastika sa rozpadne na beztvárú skalú. Pokiaľ ide o ženu, plastika nie je celkom jednoznačná, môže ísť aj o inú postavu. Z blízka pripomína skôr mužskú postavu v kuželovitej čiapke, s veľkým golierom okolo krku a na prsiach a s vypuklým bruchom, veľmi podobnú dnešným sadrovým trpaslíkom. Muž túto postavu drží ľavou rukou okolo hlavy, pravú má pokrčenú v lakti. Pri pohľade z diaľky je vidieť vztýčený palec. Na kresbe je vynechaná veľká hlava vtáka, ktorý sa mu opiera hlavou o plece. Okolo týchto veľkých figúr je množstvo ďalších postáv rôznej veľkosti.

*Päť metrov
vysoká plasti-
ka muža v čiapke
a s výraznými
mäsitými perami
a nižšej, menej
zreteľnej postavy
v skalnej rozsad-
line – Bráne Raja
– v Slanských
horách
(fotografia
na 3 strane
knihy)*

*Hlava muža sa zloží
z rôznych kusov skál
až pri tom správnom
uhle pohľadu. Tvár
je vytvorená dvomi
kusmi oddelenej skaly,
ktorých pozícia sa mení
s pozíciou pozorovateľa*

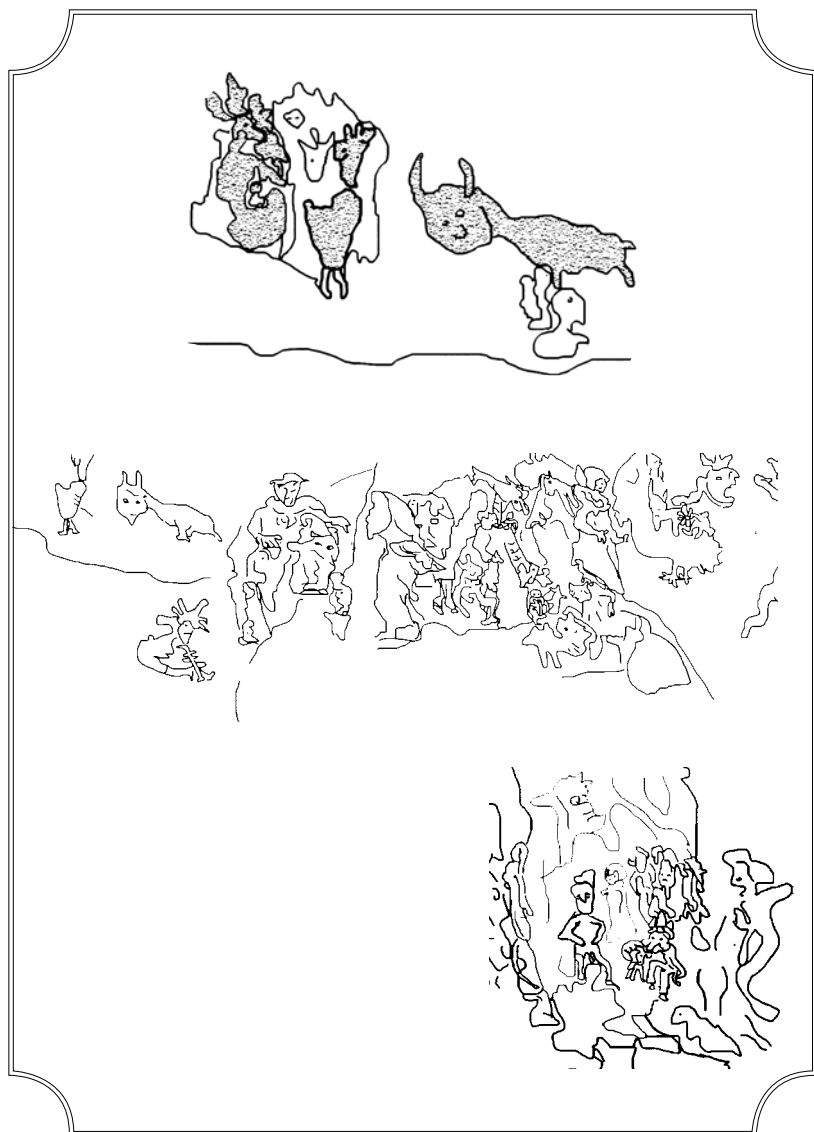

Scénky v Bráne Raja

V malej jaskyni v Bráne Raja na hermanovských Sokolích skalách sedí postava s ľudským telom, ale zvieracou – líščou hlavou, pri sebe má palicu s rukoväťou z parožia, na rukách drží dieťa, ktorého tvár opiera o svoju, avšak jednoznačne ho ukazuje ostatným. Pred nimi stojí postava, ktorá má na hlave vysoký klobúk s cípmi, oblečená je v plášti a v krátkych nohaviciach nad kolená. Obuté má špicaté topánky. V rukách prináša dar. Tvár má trojuholníkovú, hlavu zdvihnutú nahor. Vedľa je postava muža so širokou tvárou, špicatou, výraznou, dopredu vysunutou bradou, väčším nosom, v čiapke s rohmi. Sú to zástupcovia čarodejného sveta. Nad nimi je hlava líšky a ďalšieho zvierata s veľkými ušami, démoni živej prírody. Za chrbtom postavy s darom je na skale nakreslená veľká postava zvierata s ľudskou hlavou, veľkou kozou bradou a rovnými rohmi. Pri nej kľáči menšia ľudská postava. Chrbtom je k nim otočená veľká postava s akoby myšacou hlavou, ktorá v rukách drží predmet zdobený krížom.

Okolo tejto základnej scény je viacero ďalších figúr. V meniacich sa svetelných podmienkach sa postava s líščou hlavou mení na parohaté zviera a v závere na ľudskú bytosť. Premenu prechádza aj mláďa – dieťa. Postavu s čiapkou s rohmi nachádzame na mnohých ďalších miestach na Skale a v jej okolí.

Ústrednou postavou je tu Matka s dieťaťom vo zvieracích podobách, aj v ľudskej podobe, ktorú obklopujú spomínané postavy. Mytologická scéna umiestnená v „Bráne“ zobrazuje vítanie novorodenca rôznymi zástupcami racionálneho a iracionálneho sveta. Dávny mýtus je akoby predlohou oveľa neskoršieho biblického príbehu, v ktorom sú čarodeji – mágovia pretvorení na „Troch kráľov“.

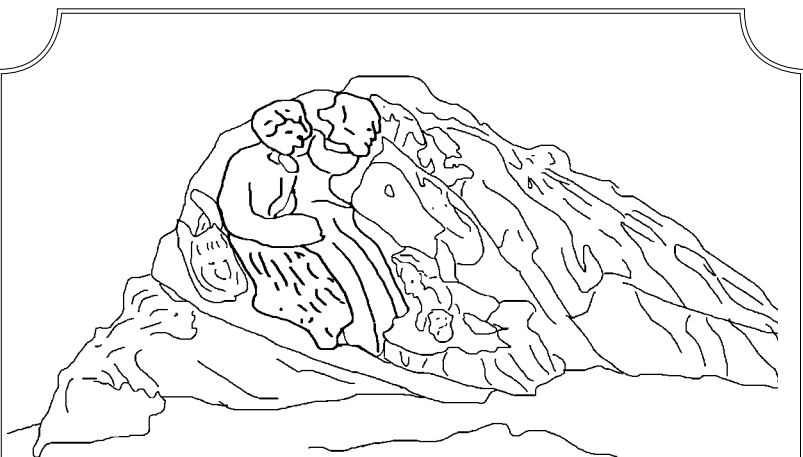
Spiaci obor s Bránou Raja v Kamenici

Skaly v Kamenici nie sú zarastené lesom a tak sú viditeľné v celej svojej kráse. V nedávnej minulosti však jedna z nich slúžila ako kameňolom a bola zničená. Miestni nazývajú skaly Spiacim obrom. Na celú výšku skaly, to je na výšku odhadom asi 25-30 metrov, pri pohľade z boku zbadáme niekoľko veľkých postáv. Nad Bránou Raja je mužská postava v póze jej ochrancu. Jedinú veľkú spiacu postavu vidíme po pravej strane brány. Spiacu, či skôr ležiacu mužskú postavu sme zbadali aj vo veľkej skale pred „Spiacim obrom“ (na obr. vpravo dole). Aj ona svojím telom chráni inú, symbolickú Bránu Raja s figúrami ľudí a zvierat v nej a okolo nej.

Brána Raja vo veľkej skale tvorí priechodnú jaskyňu vysokú asi štyri metre. Prístupná je z oboch strán. Vo vnútri jaskyne je viacero figúr, ktoré sú v súlade s funkciou Brány Raja ako brány života. V samotnej Bráne Raja je na ľavej strane skala v podobe ľudskej hlavy s veľkým nosom, čarodejníka strážiaceho vstup.

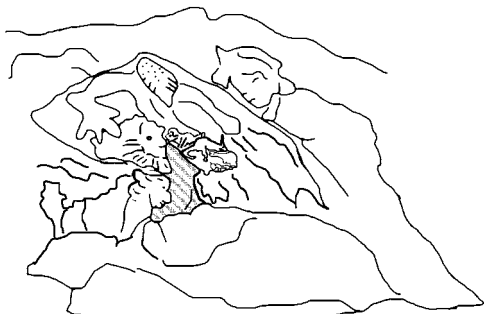
Na malom priestore nie je možné opísať celé bohatstvo obrazov všetkých skál, ktoré z rôznych strán poskytujú zaujímavé kompozície, ktorým môžeme priradiť mytologický význam. Na kameňoch a menších skalách okolo Spiaceho obra je množstvo obrazov a figúr, ktoré sú opäť sústredené okolo otvorov do skál. Zdá sa, že pomocou umelej priekopy cez jednu z nich sa ľudia usilovali vytvoriť zo skál dojem niekoľkých zvierat, pričom jedno z nich pripomína myš, iné sokola. Rovnako ako na hermanovskej Sokolej skale, aj tu je Brána Raja symetricky uprostred skaly, v tomto prípade však v podobe umelo prehĺbenej jaskyne. V oboch prípadoch sú nad Bránou dve veľké ľudské postavy - po ľavej strane žena a po pravej strane muž. Všetky postavy sú pritom tvorené z prirodzených tvarov skaly, pričom niektoré časti postáv sú sekané tak, aby vznikol pri vhodnom osvetlení plastický obraz, iné časti sú sekané v celkom inom smere, alebo sú hladké.

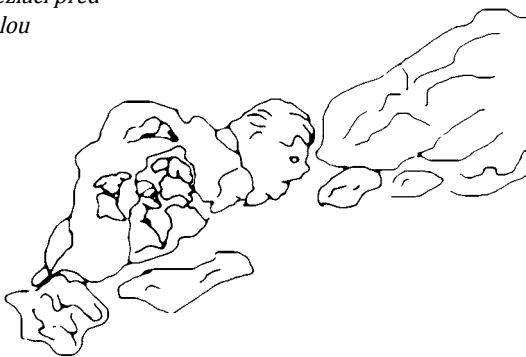

Spiaci obor

*Na pravej strane skaly
sedí nad bránou veľká
dvojica ženy a muža*

*V strede vpravo sú
postavy okolo Brány
so spiacou figúrou,
dole muž ležiaci pred
veľkou skalou*

Dvojice pri Bráne Raja

Brána raja v súbore skál okolo sokola Parjaka, ktorý leží na žltó značenej značke vychádzajúcej z Juskovej Vole do Slanských hôr má na prvý pohľad odlišný tvar ako ostatné brány raja, avšak veľmi symbolický vzhľadom na figúry, ktoré ju tvoria. Tvar srdca, pri správnom uhle pohľadu dokonalý, je vertikálne prevrátenou rajskou bránou. Na prvý pohľad je neisté aj pohlavie obidvoch hláv, lebo z jednej strany sa javí ako ženská hlava väčšia z nich, z inej strany, najmä z dolnej časti prudkého svahu, na ktorom sa skaly nachádzajú, však naopak. Rozhodnúť sa, či je to zámer tvorcu kompozície nemôžeme bez znalosti toho, čo tým chcel vyjadriť. Po posúdení v teréne sme prišli k záveru, že s najväčšou pravdepodobnosťou veľká hlava patrí mladému mužovi, ktorého hlavu zdobí bohatý účes a menšia hlava s vlajúcimi vlasmi patrí žene, ktorá, ako dokumentuje bohatá zbierka fotografií vyhotovená pri rôznom osvetlení, je od muža podstatne staršia. Avšak tak ako postupujeme dole svahom, situácia sa mení, muž starne a premieňa sa na ženu a žena mladne a premieňa sa na muža, resp. V opačnom smere naopak. Aj keď srdce a bozkávajúca dvojica nám podsúvajú predstavu milencov, ide opäť o nám často známy motív zobrazujúci čarodejnicu, ktorá bozkáva mládenca. Oko čarodejnice je v tomto prípade nezvyčajné, akoby zložené z množstva figúr. Steny skaly sú pokryté dnes už málo zreteľnými kresbami svätyňa nepochybne slúžila k zasväcovaniu mládencov do dospelosti, alebo do čarodejného umenia.

Poniže tejto skaly je skala so sokolom Parjakom. Chrbát sokola Parjaka je z opačnej strany tvárou jednej z dvoch veľkých postáv. Sokol je obrátený na západ, muž so ženou, ktorí tvoria túto dvojicu, sa pozerajú na juh. Nemajú však hlavy obrátené na slnko, ale pozorujú svah a cestu pred sebou. Zatiaľ čo sokol Parjak je v okolí známy a dočkal sa aj informačnej tabule (*vnímaný je však ako prírodný výtvor, čím nie je*), ostatné pozoruhodné skaly unikajú pozornosti v húštine stromov okolo nich.

Sokol Parjak a skaly okolo neho

Motív dvojíc je na kultových skalách veľmi častý. Zásadne ide vždy o dvojicu ženy a muža, avšak v rôznom vzťahu voči sebe. Základný pár tvorí muž so ženou, často doplnený deťmi, ktorý nachádzame na rôznych miestach, vrátane miesta pri Bráne Raja, kde sú zobrazení v rovnocennej pozícii, alebo sa žena ukrýva za mužovým chrbtom. Z tejto pozície jasne vyplýva úloha muža ako ochrancu ženy a rodiny. Časté sú bozkávajúce sa dvojice, kde časť z nich považujem za milenecké páry a časť za zobrazenie iniciácie mládenca čarodejnicou, čo je symbolicky vyjadrené bozkom. Veľmi často je čarodejnica zobrazená ako výrazne staršia od mládenca. Poslednú skupinu dvojíc muža a ženy tvorí muž so ženou v pozícii vedľa seba, sledujúci priestor pred sebou, ako napr. v prípade južnej strany sokola Parjaka, ale aj inde. Tu sú zobrazované badateľne staršie a vekovo vyvážené páry.

Dve tu stručne zmienené skaly z okolia sokola Parjaka nás upútajú najmä pre svoju vhodnú polohu. Veľa iných plastík a rytín je na ďalších dvoch desiatkach skál okolo nich, bez ktorých nie je možné spoznať význam tohto miesta v minulosti. Ak slúžilo zároveň ako posvätný háj, miesto kultových kameňov jeho účelu slúžili motívy na skalách a v dávnej minulosti zrejme aj mohutné stromy. Z podobných prípadov usudzujem, že háje tvorené kultovými kameňmi vznikali pri kultových skalách a celkom inde až oveľa neskôr. Pritom aspoň niektoré motívy, ktoré nachádzame na kultových skalách, nachádzame aj na kultových kameňoch. To nasvedčuje aspoň na ideovú kontinuitu medzi samostatne ležiacimi hájmi a kultovými skalami.

Málo známy pohľad na inú skalú neďaleko sokola Parjaka, ktorá z inej strany pripomína hlavu a krk sfingy. Z tejto strany je to torzo ženského tela na podstavci, ktorý má podobu ležiaceho torza ľudského tela s hlavou, z inej strany podobu dravého vtáka. Pri kolene ženy je hlava sediaceho muža. Skala je vysoká cca 12 metrov

*Vlavo hore Sokol
pod Veľkou
Sokolou skalou
– Hermanovce,
vpravo hore sokol
Parjak (Juskova
Voľa), vlavo
v strede skala
pri Parjakovi*

*Zamutovské skaly
– detail s hlavou muža*

Posvätný stolec (Slanské vrchy)

Skala so srdcom nad sokolom Parjakom, pod nimi vľavo skalná bytosť zvedavo sledujúca Marianu pri fotografovaní pod Veľkou sokolou, Hermanovce n.T.

*Rodinka pri Bráne Raja
– kyjovská Sokolia skala*

*Velká Matka s Bránou Raja zo severu
a z juhu*

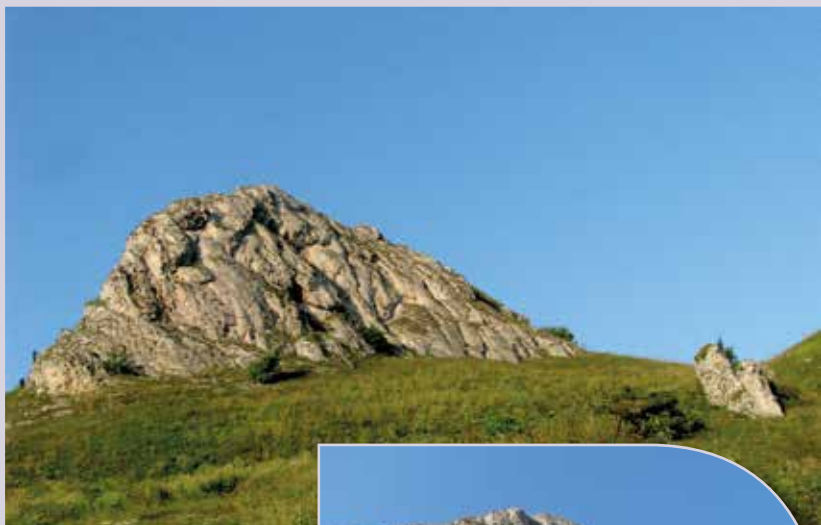

Drak na Dračích skalách

*Plastika vtáka vysekaného do skaly
vysokej cca 5 metrov*

Spiaci obor

Sokolia skala s bránou, Kyjov

Brány Raja vytvorené kameňom medzi dvomi skalami (Traja jazdci a Skaly strážcov Brány Raja pri Modre)

Vták strážiaci cestu k Medvedej skale pod Oblíkom

*Vľavo autor pri kameni s tro-
mi zásekmi, vpravo veľký
kameň s miskami na mohyle
Holubica, dole holubica na
mohyle v lese nad Račou*

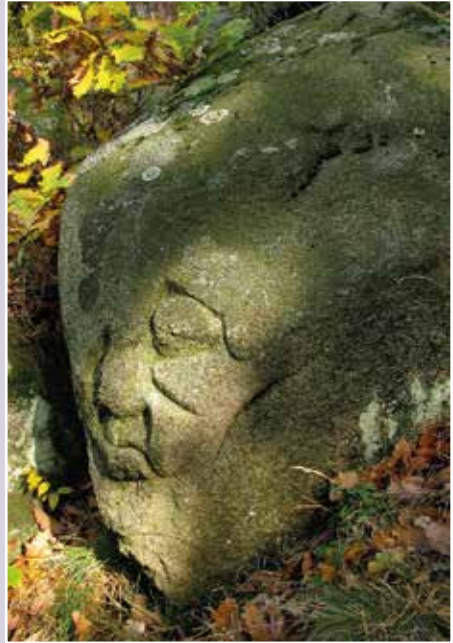

Krasanove Vajce – kultové miesto medzi Krasňanami a Račou. Vľavo pohľad na hlavnú skalu, vpravo plastika jednookého muža, v strede obetná miska so siluetami vtákov na Vajci, dole jedna z mnohých plastík

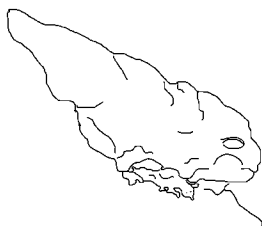

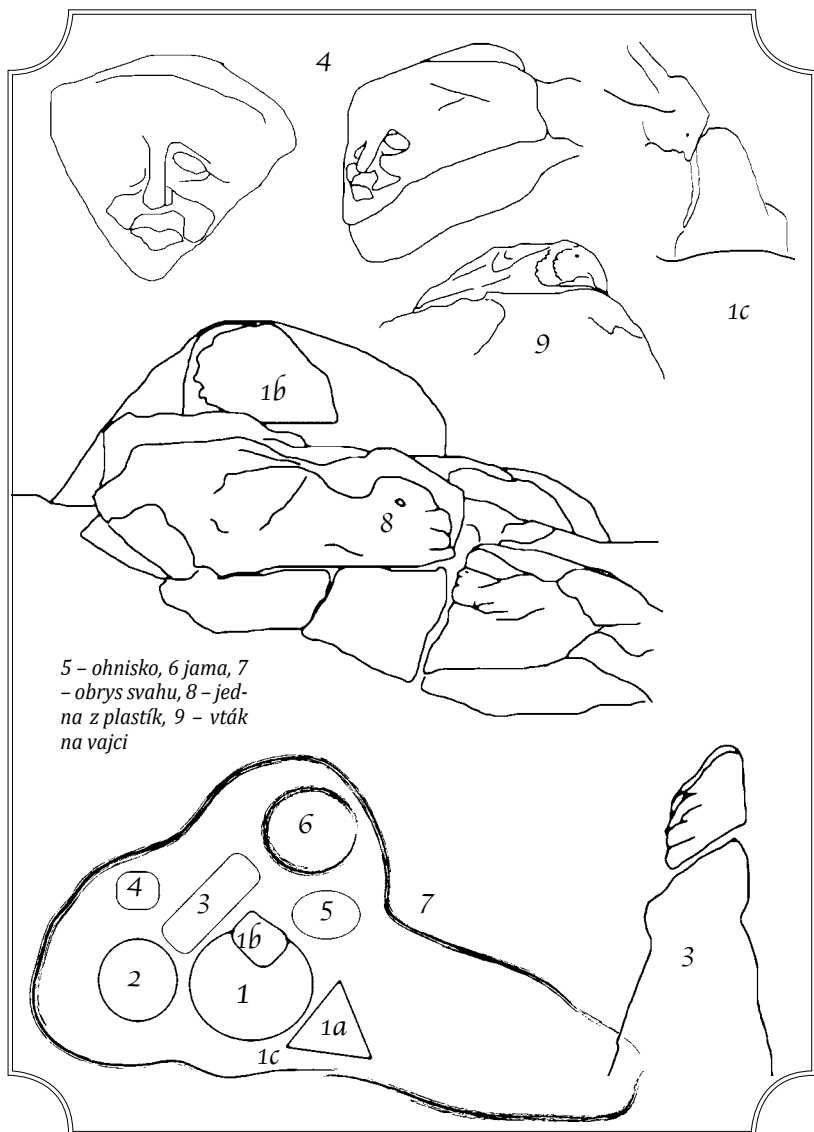

*Dráčik v podobe jaštera meniaci sa na hlavu
jednookého muža, mohyla Holubica nad Račou*

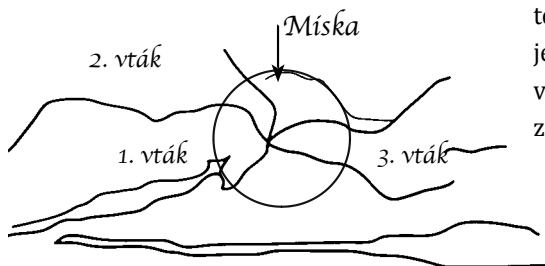
**MOHYLY
HÁJE
A KULTOVÉ KAMENE**

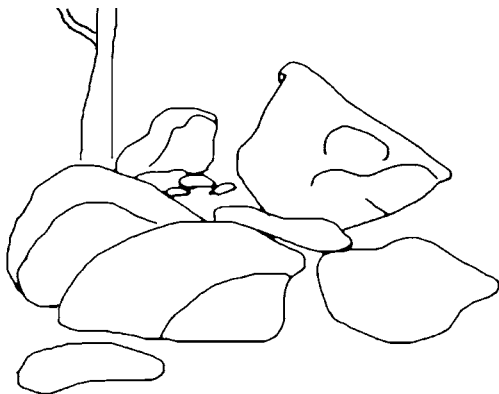

VAJCE

Lokalita nad bratislavskými Krasňanmi je na niektorých mapách mylne označovaná iným názvom z územia Rače. Kultový objekt sa nachádza na prirodzenom kopci, z ktorého vyrastá skala a ktorý pre svoj tvar mohol slúžiť zároveň ako mohyla. Najdominantnejší na nej je guľatý balvan alebo skala na vrchole, naše Vajce (1). Pred balvanom leží malý trojuholníkový kameň (1a), ktorý kompozíciou „vajca“ a kameňa dáva podobu ležiaceho zvierata, najskôr býka alebo kravy. Na „vajci“ je z druhej strany zaujímavý útvar, plochá „pamätná doska“ (1b), žiaľ bez nápisu. Jej tvar trocha pripomína profil ľudskej tváre. Zo severnej strany kameňa sú stopy po dekorácii v podobe veľkého vtáka, ktorý sa nakláňa na vrchol vajca. Dekorované boli aj iné kamene v objekte, väčšina dekorácií však nie je už spoľahlivo čitateľná. Povedľa Vajca leží podlhovastý kameň s telom a tvárou muža v kuželovitej čiapke – čarodeja Krasana (3). Jeho tvár, alebo tvár inej postavy, je vysekaná aj v kameni vo svahu trocha nižšie (4). Aj keď tvári chýba jedno oko, nejde o nedokončenú prácu (*a vôbec nejde o „hračku prírody“*). Tvár muža s výraznými, upravenými fúzmi, s mäsitými perami, ktoré majú siluetu vtáčka a s jedným okom zobrazuje jednookú mytologickú bytosť, ktorú z neskoršieho obdobia poznáme napr. zo škandinávskej mytológie, ale takáto bytosť sa vyskytovala v celom staroeurópskom priestore a nebola viazaná len na jedno etnikum. Do podoby ľudských a zvieracích tvári je upravených viacero ďalších, na prvý pohľad menej výrazných kameňov. Celkom neoddiskutovateľným dielom ľudskej ruky je obetná miska vysekaná v ďalšom veľkom balvane, z ktorej pijú siluetu vtákov.

HOLUBICA

Na prirodzenom pahorku alebo na veľkej mohyle v kopcoch niekoľko km nad Bratislavou, asi kilometer západne od Vajca sa nachádza Holubica – súbor kameňov na mohyle, rôznej veľkosti. Väčšina kameňov tu má zaujímavý prírodný tvar, ktorý bol využitý pri budovaní tohto kultového miesta a bola do svojich súčasných pozícií umiestnená človekom. Niektoré kamene boli remeselne opracované do viacstranných multiplastík. Na jednej opäť nachádzame tvár staršieho muža s jedným okom, ktorá spája túto mohylu s mohylou pod Vajcom.

Dominantným kameňom na vrchole mohyly je veľký ležiaci balvan s tromi veľkými miskami. Misky mali funkciu obetných misiek na mohyle. Jeho prírodné umiestnenie na tomto mieste by muselo byť skutočne mimoriadne náhodné, lebo sa nachádza presne tam, kde z hľadiska kultového miesta treba a má aj vhodný tvar. Datovanie tohto objektu podľa prípadného obsahu mohyly nie je známe. Avšak samotné kamene, pokiaľ ide o počiatok ich používania, môžu byť o tisícročia staršie ako pohrebisko, na ktorom sa nachádzajú.

HÁJE

Háje boli miestom posledného odpočinku zomrelých. Dnes ich vnímame ako pradávne cintoríny s kameňmi – pomníky. Ak píšeme, že ich tak vnímame, nemyslíme tým, že by takto boli vnímané vo všeobecnosti. Naopak, pravdou je, že okrem autora tejto práce a niekoľkých jednotlivcov ich takto nevníma v podstate nikto, najmä nikto zo zamestnancov našich odborných inštitúcií a príslušných škôl. Tam je to ešte nielen „terra inkognita“ – zem neznáma, ale najmä zem zakázaná a kamene na mieste archeologických výskumov nie sú považované za objekt výskumu, ale za jeho prekážku.

O existencii hájov v minulosti sa z písomných prameňov vie, ale nikto pred nami žiadny ešte nenašiel a nezdokumentoval. Našťastie, niektoré háje ležia v lesoch, kde zatiaľ nemá nikto záujem vyzbierať kamene na stavebné účely, niektoré sú v chránených prírodných lokalitách.

Väčšina hájov bola zničená práve v súvislosti s priemyselnou výstavbou a potom najmä po roku 1945, keď sa začalo s väčšou výstavbou rodinných domov a následne po kolektivizácii poľnohospodárstva, keď bol v dôsledku neho dostatok mechanizmov na ich zber a kamene začali prekážať pri sceľovaní pozemkov.

Ak som sa zmienil, že dnes považujeme háje najmä za cintoríny, tak len preto, aby som aspoň trochu priblížil význam hájov nášmu dnešnému vnímaniu. Problematika hájov je však v samej podstate odlišná od našich cintorínov. Primárnou funkciou hája nebolo uchovávať telo človeka a označiť miesto dočasného uloženia jeho ostatkov kameňom – pomníkom (*a vyberať za to poplatok*), ale primárnou funkciou hája bolo poskytnúť miesto pre ducha, alebo pre dušu človeka (*čo nie je to isté, aj keď už v dávnej minulosti tieto dva pojmy ľuďom splývali – o tom podrobnejšie v knihe Klúč od brány Raja*).

V mnohých hájoch sa pochovávalo žiarovým spôsobom a popol sa uchovával neskôr v keramickej nádobe, ale predtým len v drevenej, slamenej nádobe, alebo sa nasypal do jamky v zemi, kam sa dali aj predmety, ktoré mal mŕtvy pri sebe a ktoré boli zväčša zničené ohňom. Popol sa však mohol vy-

sypať aj do vody, do potoka či rieky, alebo do prameňa. V hájoch alebo v ich blízkosti nachádzame často práve rôzne vodné zdroje. Niekde sypali popol do spoločnej „obetnej“ jamy, najmä ak bol háj na kopci, ďaleko od vodného toku.

Kameň na hrobe zosnulého mal v našom slova zmysle vnímania pohrebiska väčší význam pri pochovávaní nespáleného tela do zeme. Ani v tomto prípade kameň nemal význam pomníka, tak ako to vnímame dnes. Kameň bol totiž tou najdôležitejšou súčasťou hája, lebo konkrétny kameň bol sídlom ducha konkrétneho človeka.

Spoločnosť, ktorá budovala háje, nepatrila len k jednému typu kultúry a spoločnosti. Tak ako sa menila spoločnosť, menili sa aj háje. Nachádzame v nich kamene rôzne opracované, aj celkom neopracované, kamene rôznej veľkosti a v rôzne významných polohách. To považujeme za doklad o spoločenskej diferenciacii medzi jej členmi. Predpokladám, že malé kamene patrili k ľuďom menšieho spoločenského významu, napr. deťom a naopak, veľké kamene dospelým. Celkom najväčšie kamene môžeme priradiť k významným členom rodu, mužom aj ženám. Pritom význam sa tu dá merať napríklad aj počtom potomkov, nielen spoločenskou funkciou. Matka alebo otec s početnou rodinou, či čarodej – kňaz, resp. náčelník – vodca rodu či kmeňa celkom určite dostal na usídlenie svojho veľkého ducha oveľa väčší kameň ako malé dieťa.

Najviac kultových kameňov sa nachádza v Hájoch, kde ich počet môže dosiahnuť aj niekoľko tisíc kusov. Nachádzame však aj menšie skupiny kameňov so stovkami, desiatkami kusov, alebo len väčší kameň so skupinou menších kameňov. Tieto malé skupiny sú zachované najmä v lesoch osamotene, alebo sú také osamotené skupiny rozptýlené na väčšej ploche, avšak bez vzťahu medzi sebou. Háje musíme odlišovať od kamenných lavín na svahoch najmä bývalých sopiek. Je však možné aj na takomto mieste nájsť kamene, ktoré boli používané na kultové účely. Samozrejme, v kamennej lavíne sa dnes orientuje veľmi ťažko.

V historických správach o pohanských hájoch sú zmieňované pohanské kamene a stromy. Stromy boli neoddeliteľnou súčasťou hájov a mnohé z nich boli tiež poverené funkciou sídla ducha predka. Veľké, mohutné, starobylé stromy mali v úcte ešte aj pohanskí Slovania, preto sa mohutné, starobylé stromy stali obeťou ideologického boja, následkom ktorého sú dnes stáročné stromy u nás raritou.

Strom v pohanskom období poslužil pre sídlo ducha predka rovnako dobre ako kameň. Treba si totiž uvedomiť, že niekoľkostoročný dub, buk, alebo iný mohutný strom prežil generácie tých, ktorí si pamätali obrad, v rámci ktorého sa strom stal sídlom ich ducha predka. Stromy mali najväčšiu šancu slúžiť tomu účelu najmä tam, kde bol kameň vzácnosťou, teda na veľkých rovinách. Dodnes nachádzame pomenovanie „Háj“, alebo miestne názvy spojené s postavami z pohanskej mytológie aj tam, kde by sme márne hľadali kamene a zrejme tam neboli ani v minulosti, alebo len v malom množstve a dávno v krajine, kde je kameň vzácnosťou, poslužili inému účelu.

Samotné meno „Háj“ nás dnes odkazuje na toto miesto ako na skupinu stromov. Aspoň takto tomu rozumieme dnes. Nevylučuje to však, že pod hájom sa mohla myslieť aj len skupina kameňov. Nepochybne však stromy boli súčasťou každého hája, či sa tam kamene nachádzali, alebo nie. Samotné slovo nás neodkazuje ani na kamene, ani na stromy. Hájiti' znamená ochraňovať, háj bolo chránené miesto a ako poznáme z dávných prameňov, bolo to zároveň miesto s právom ochrany – azylu. To prevzali neskôr do svojej agendy aj chrámy rôznych náboženstiev.

Stromy majú síce možnosť dožiť sa stáročia, kamene však prirodzenou cestou schopné prežiť nie sú. Preto fyzicky prežili len kamenné háje, ostatné len v správach, povestiach a menách.

Kamene v hájoch, ktoré sa dožili dneška, sú tak v zmysle viery v ktorej boli budované, sídlom, schránkou pre duchov našich dávných predkov. V tomto zmysle budú zrejme sídlom dávneho ducha aj v prípade, že sú zamurované v základoch garáží, či domov a je len vecou názoru, či tu plnia negatívnu,

pozitívnu funkciu, alebo žiadnu. Určite na základe tohto poznatku by sa dalo nájsť veľa príkladov podporujúcich jedno, či druhé. V tradícii bola však neúcta k predkom zásadne trestaná a úcta odmeňovaná. Rozbíjanie kultových kameňov a ich použitie na stavebné účely zrejme nebude prejavom úcty k tradíciám, k tomu, čo tu zostalo po našich predkoch. Keď pôjdeme dom od domu po dedine, ktorá použila kamene z hája pri ich výstavbe, nepochybne nazberáme dostatok tragických príbehov, ktoré môžeme považovať práve za prejav toho trestu.

Cieľavedomé ničenie posvätných hájov u nás začalo, keď sa upevnil feudalizmus a jeho ideová opora, kresťanstvo. V Čechách začal programovo ničieť pohanské zvyky knieža Břetislav II., preto prikázal posekať a spáliť posvätné pohanské háje. V roku 1092 boli nariadené kresťanské pohreby len na cintorínoch pri kostole. Spaľovanie bolo zakázané. Ľud vraj dovtedy podľa českého kronikára Kosmasa tajne obetoval besom, modlil sa ku domácim bohom, pochovával v hájoch a slávil hody pri pohreboch a veril čarodejom. Podobný vývoj situácie nastával všade tam, kde sa kresťanstvo ako opora štátnej moci upevnilo natol'ko, že si mohlo dovoliť zaútočiť proti domácim tradíciám. V Polabí, kde sa viedol otvorený boj proti tamojším Slovanom pod zámienkou šírenia novej viery, boli pohanské háje a chrámy ničené ako súčasť vojnových operácií. Napriek tomu, že sa kresťanstvo stalo štátnou ideológiou, ktorá bola povinná pre každého a za pochybnosti vo viere sa často trestalo aj smrťou, pohanské tradície boli natol'ko silné, že nakoniec cirkev sama prevzala toľko prvkov z nich, že kresťanstvo si bez nich dnes ani nevieme predstaviť. Vzniklo tak v skutočnosti nové kresťansko-pohanské náboženstvo a tomuto kresťansko-pohanskému náboženstvu sa ľudia podvolili. Perún sa stal Hospodinom, iní bohovia svätcami, na kresťanských kňazov prešli funkcie a aj úcta pohanských kňazov – čarodejov. Iné prvky pohanskej kultúry však boli dôsledne potierané a to najmä pochovávanie v posvätných hájoch. Hroby sa začali označovať nie kameňom, ale dreveným krížom, potom kamenným krížom a nakoniec remeselne zho-

toveným pomníkom. Na cintorínoch opäť vyrástli stromy a ľudia naďalej uctievali duchov svojich predkov v termíne dávneho pohanského sviatku. Pohrebiská z lesov, lúk a hôr boli však stiahnuté doprostred sídiel. Hlavný dôvod bol ideologický, lebo cirkev nemala dohľad nad tým, čo sa dialo v pohanských hájoch, kde stále mali veľkú vážnosť pohanskí kňazi. Siahnutie na dávne tradície sa však neobišli bez trestu. Zákaz pochovávať v hájoch a prenesenie cintorínov ku kostolom uprostred sídiel sa stalo trvalou hrozbou a zdrojom nákazy a epidémie, pri ktorých nie raz vymrela v priebehu krátkej doby väčšina obyvateľov. Neúcta k tradíciám, ktoré mali zmysel, o ktorom ich prenasledovatelia ani netušili, sa vypomstila.

Zdá sa, že na základe historických správ máme pomerne dobré informácie odkedy sa háje prestali používať. Lenže zákazy sa opakujú ešte po stáročiach a nariadením Márie Terézie sú pohanské háje vyrubované ešte v osemnástom storočí. Aj keď sa teda v hájoch prestalo pochovávať, na mnohých miestach si ich ľudia naďalej udržali. Háje zostali miestom, kde sa stretávali v termínoch dávnych pohanských sviatkov a tu ich tajne oslavovali. Mnohé háje prežili práve vďaka tomu, že sa nachádzali vo väčšej vzdialenosti od dedín, na prírodne vhodných miestach, ukryté v lesoch, kde unikli zničeniu. V lesoch, nepochybne aj priamo v dávnych hájoch, sa pochovávalo občas ešte v osemnástom storočí. O tom, že žiarové pochovávanie a pochovávanie mimo cintoríny v hájoch pretrvalo stáročia po pokresťančení krajiny, svedčia nálezy popolnic s neskorostredovekými mincami a pri kostrových hroboch tiež nálezy z oveľa mladšieho obdobia. Situácia bola v rôznych oblastiach odlišná, avšak treba mať toto na pamäti, lebo najmä osamelé skupiny kameňov v lese, ktoré tu plnia rovnakú funkciu, ako kamene v dávnych hájoch, môžu pochádzať z relatívne nedávneho obdobia. Nepochybne, aj keď cirkevná a feudálna vrchnosť pochovávanie mimo cintorín zakázala, nemohla potlačiť tradíciu, ktorú ľudia mali hlboko zakorenenú vo svojom vedomí. Telo síce podľa nariadenia pochovali, ale zároveň na odláhlom mieste vykonali aj svoj pohanský obrad. Miesto celého tela spálili jeho časť,

napr. vlasy, časti odevu a veci, ktoré zosnulý používal. Pre jeho ducha pri-niesli do hája nový kameň a pridali ho na miesto, ktoré mu v rámci hája pat-rilo. Popol zo symbolického pohrebu nasypali podľa starobylého zvyku ku kameňu, vhodili do vody alebo do spoločnej obetnej jamy. Niekde však po tom, čo sa pochovávanie do zeme stalo samozrejším, napriek zákazu mimo cintorín v posvätných hájoch pochovali aj celé telo. Na tieto miesta sa vracali počas svojich sviatkov a konali tu svoje slávnosti a zároveň sa ako kresťa-nia zúčastňovali kresťanských slávností. Lebo to čo cirkev vnímala ako boj protikladov, to ľudia vnímali ako symbiózu. Pre nich sa podstata nezmenila, naďalej uctievali a uctievať svojich pohanských bohov v postavách kresťan-ských svätcov a kresťanských svätcov zároveň uctievať ako pohanských bo-hov. Len sa zmenila forma tohto uctievania, obraz postáv a obrad. Ak aj háj bol predtým zničený, stromy vyrúbané, netrvalo dlho a narástli nové stro-my, dôležitá bola tradícia, ktorá sa k tomuto miestu viazala. Preto mohli do dnešných dní pretrvať nielen miestne názvy, ale aj úcta k viacerým skalám a kultovým kameňom. Ak by používanie hájov zaniklo ich zákazom v 11–12. storočí a ľudia by sa skutočne zriekli pohanstva, nebolo by čo zakazovať o stáročia neskôr a kresťanstvo by dnes vyzeralo podstatne inak. Rozhodne by do dnešných dní neprežili rôzne magické úkony, ktoré sa pri magických kameňoch aj na Slovensku vykonávajú. Samozrejme, dnes sú to už len ojedí-nelé prípady, vzácne však tým, že ich tradícia siaha až do pohanského obdo-bia a niektorými prvkami ešte ďalej.

Na otázku kedy sa konkrétny háj prestal používať preto nie je nikdy jed-noduchá odpoveď. Rovnako obtiažna odpoveď je na otázku ako dlho sa pou-žíval a kedy vznikol. V nami skúmanom Venušinom háji je zrejmé, že kame-ne sú kladené na rôzne vrstvy zeme, tie najstaršie až na sprašové podložie, teda do obdobia, kedy tu nebol les. Najvrchnejšie kamene budia dojem, že sem boli prenesené len nedávno, najneskôr pred sto– dvesto rokmi, tie na žl-tej spraši musia ležať aspoň päť tisíc rokov, pokiaľ nepredpokladáme, že háj bol vybudovaný na mieste, z ktorého bola odstránená úrodná zem. Možné

to je, aj keď to nepovažujem za pravdepodobné. Zaujímavé je porovnanie miery opracovanosti kameňov. Medzi veľkými, hlbšie zapadnutými kameňmi, ale aj mnohými menšími kameňmi na povrchu, ktoré sú stabilizované pomocou menších kameňov pod nimi, nie sú v tomto smere žiadne výrazné rozdiely. Väčšina kameňov však v tomto háji nebola opracovaná vôbec, bola len umiestnená v rámci istého systému. Ani tento háj svojho času neunikol rabovaniu, lebo niektoré kamene sú prevrátené a zakopané do zeme, kam sa zrejme dostali po tom, čo pod nimi bola vykopaná hlboká jama. Kedy to bolo a čo sa pod nimi nachádzalo sa však dnes zistiť už nedá. Vieme však, že háje sa objektom hľadačov pokladov stávali už pred stáročiami.

Samo Tomášik v Pamätnostiach Gemersko-Malohontských z roku 1872 píše:

Pamätné je, že tá pohanská obyčaj pochovávať mŕtve telá do hájov na gemerskom Horehroní trvala do 17. storočia a bola tak zakorenená, že seniorát gemerský, ako o tom protokoly svedčia, ťažkými pokutami stíhal tých, ktorí sa opovážili mŕtve telá bez kňaza do hájov pod stromy pochovávať: Tak na Helpe r. 1643 Ďuro Hanin, ktorý svoje decko takto pochoval, bol pokutovaný na 600 skverkových šindľov a darmo sa vyhováral, že predtým, keď ešte na Polomke kňaza nebolo, bol taký obyčaj, pod ktorýmkoľvek stromom alebo na poli na istom mieste dietky svoje pochovávať.

Vo Vernári r. 1653 bola istá žena tiež tak pod stromom pochovaná, a seniorálna vizitácia ustanovila 6 zl. pokutu na toho, kto by sa opovážil budúce mŕtve telo takto pochovať. Na Šumiaci r. 1643 ustanovila takže seniorálna vizitácia 12 zl. pokuty za každý taký pohreb, atď.

Čo sa týka popolníc, tie sa našli nielen v pripomenutých už starobyklých hájoch, ale aj v Tisovci pod Hradovou, ako pripomína Matej Šulek, že r. 1800, ľudia, hľadajúci tam poklady, našli veľikú popolnicu, ktorú ale roztrepali; ale aj okrem toho našlo sa tam viac popolníc, ako udáva „Posväcení Chrámu Tisovského r. 1833“

V Bakoš-Tirjakovciach za chrámom pri chodníku, do Oždian vedúcom, našli popolnic vo väčšom počte; v tejže obci nájdená bola popolnica, rozbitá v rieke Rimave, s dobre zachovanou ostrohou, tak udáva Kollár v „Solennia Bibliothecae Kishonth“ z r. 1821.

V Čerenčanoch vo farskej záhrade našli popolnice a starobylé strely.

Na Skalníku sa tiež nachodia črepy z rozbitých popolnic a pri nich takrečene barbarské peniaze, bronzové a železné zbroje, šperky a náradia.

Ba aj v susednej stolici Boršodskej, kde pred príchodom Maďarov až po Matru a Tisu bývali Slováci, nachodia sa popolnice; menovite na Starej Hute, v Žolcoch a pri starých Hradištoch, Leányvár, Holomvár nazvaných, atď., ako svedčí Gustáv Reiss, ktorý, bývajúc v Miškovci, ako milovník starožitností, menované miesta pilne preskúmal.

Barbarské peniaze okrem Pokoradzi a Skalníka nachodia sa tiež i na Starej Hute, v stolici Boršodskej, na nich s jednej strany predstavuje sa Jupiter a s druhej kôň, alebo jazdec so šiřakom na hlave; na daktorých sa nachodí písmena A, na druhých hviezdy, mesiac a iné znaky; takéto peniaze sú Filipa Macedónskeho a Alexandra Veľkého, ako píše Gustáv Reiss.

Podobné informácie nachádzame v štúdiu Dr. Čenka Zíbrta z roku 1894, ktorá sa síce venuje najmä Česku a opiera sa o niektoré pramene, ktoré sa týkajú západnejšej časti Európy, ale je zrejmé, že medzi pomermi v Uhorsku a v Čechách nebol v tomto smere v tom čase žiadny podstatný rozdiel:

„Lesy a háje, posvätné miesta pohanských schôdzok a obetí, so zasvätenými stromami, skalami, studničkami a prameňmi, boli ešte dlho po rozšírení kresťanstvu u jednotlivých národov podľa starodávnych vzorov bájoslovných oživené bytostami nadprirodzenými, boli predmetom zbožnej úcty, kam ľud potajomky chodieval vzývať staré božstvá podľa tradície zdedenej po predkoch. Dlhý rad synodálnych zákazov, ustanovení, výstrah, zapísaných v zbierkach kázní počínajúc dobami najstaršími až do 13. storočia, nasvedčuje tomu, že cirkev zakazovala kresťanom slávnosti v lesoch a hájoch, obeti a obrady u stromov, zabíjanie zvierat, prinášanie obilia, ovocie, jedál, chleba ako obe-

tín, pálenie ohňov, veštby, „lekovadla“ v lesoch, zavesovanie talizmanov na stromy, vzývanie niektorých, najmä vyvolených stromov a pod.

Je známe, že kresťanskí misionári rúbali posvätné pohanské stromy, ako napr. hovoria životopisci o sv. Bonifácovi. V 10. storočí Regino odporúča, aby kňazi ničili posvätné háje, ktoré vraj ľud má v úcte, aby rúbali a pálili stromy, z ktorých ľud poverčivý nedovolí v posvätnom strachu ani konárik ulomiť. V 11. storočí zapisuje prepošt Arnold správu, že ľud okúša sa rúbať stromy, pod ktorými pohania vykonávali veštby a čary. Podobných správ je zachovaných veľa. K nim patrí tiež VI. Zákaz Inducuu superstitionum et paganiarum, ktorý zakazuje obrady a obeti v lesoch a hájoch...

Kronikári popisujú podrobne ako bol kult stromov a lesov rozšírený u Slovanov. Ešte v rokoch 1629–1630 si sťažuje neznámy kňaz do Ríma, že Juhoslovania majú vo veľkej úcte strom, nazývaný „lipa“ (chimato Lippa) v krajine puste, „kde každú prvú nedel' deviatej luny“ zhromažďuje sa veľa ľudí, Turkov i kresťanov s obeťami, so sviečkami a podobnými vecami. Duchovný susednej farnosti slúži tu omše za dary, ktoré vyberá. Ľud vzýva lipu, klania sa jej akoby sviatosti. Rozprávajú si, že lipa koná zázraky, vypočuje tých, ktorí obeti prinesú, uzdravuje chorých.

Je niekoľkými dokladmi doložené, že tiež Česi sa dlho nevzdávali kultu stromov, lesov. Kosmas poznamenal pri zmienke o modloslužebnosti Tetky, dcéry Krokovej, že dedinčania, pospolitý ľud, ešte za jeho doby uctievali studničky a ohne, že sa klaňajú hájom, stromom alebo kameňom, obetujú horám a návršiam a vzývajú tam bôžikov, ktorých si sami urobili, prosia ich o ochranu a požehnanie pre seba a pre svoje hospodárstvo. Kosmas používa síce názvy a slová klasickej latinčiny, odkazy na klasickú literatúru, predsa však aj z výkladu zafarbeného klasickými úsloviami a odkazmi na bájoslovie klasické, nadobudneme istotu, že starí Česi ctili stromy a háje ešte za jeho čias...

Ako hlboko ešte v XII. storočí bol tento pohanský obyčaj u Čechov zakorený, ukazujú výčitky, rozmanité napomenutia, ktoré pribral do homiliára Opatovického jeho autor. Pribral ich do zbierky kázaní, určených pre

Čechy istotne preto, že bolo potrebné podľa súhlasného svedectva Kosmovho horliť proti uctievaniu stromov a hájov. Kazateľ, trpkó konštatuje že mnohí v tejto krajine podľa obyčajov pohanských uctievajú oheň, rieky, hory a stromy. Prísne ďalej zakazuje obetovať zvieratá u stromov, u prameňov. Varuje poslucháčov, aby nehľadali pomoc proti chorobe u stromov, u prameňov, ale len u Boha, u matky cirkvi. Karhal teda u Čechov ten istý pohanský zvyk, proti ktorému smeruje nápis VI. *Induculu superstitionum: De sacris silvarum, quae nimidas vocant.*

Z týchto a podobných správ je zrejmé, že nielenže ľudia uctievali háje a s nimi spojené objekty vo veľkej miere až do 13-teho storočia a v menšej a rôznej miere miestami až do osemnásteho storočia (v ešte menšej miere a rôznym spôsobom až dodnes), ale že v dávnejšej minulosti, na rozdiel od dneška, bola tejto téme venovaná aj odborná pozornosť.

Raslavkameň

V roku 1907 františkánsky mních Štefan Pospěch z Nižnej Šebastovej zapísal povesť o tom, že: „V Šarišskej stolici nachodí sa v ruinách hrad Bodoň. Sú to pravdepodobne pozostatky českého rytierskeho hradu. Býval tu vraj kedysi rytier Raslav, ktorý ač práve mal peknú ženu, držal si milenkú v Prešove. Za to pri jednej príležitosti milostného výletu, následkom trestu Božieho, v lese, poniže hradu Bodoň skamenel, a tak vznikla Raslavskala.“

V povesti, ktorá sa tu dnes traduje je trocha iný príbeh. Hovorí sa v nej o rytierovi Raslavovi, ktorý bol zakliaty pre svoju lásku k dcére chudobného lesníka. Schádzali sa v lese, pri neďalekej studni, ktorá, nezabezpečená a nebezpečná je tu neďaleko Raslavkameňa dodnes. Rytierom bol syn majiteľky neďalekého hradu Bodoň. Jeho matka však nestrpela synovu náklonnosť k chudobnému dievčaťu a zakázala mu vychádzať z hradu dovedy, pokiaľ nebude súhlasiť so svadbou s inou. Raslav však ušiel z hradu a svojmu koňovi pribil podkovy naopak, aby prenasledovatelia nezistili cieľ jeho cesty. Nahnevaná matka však vyslovila kliatbu a mladík sa premenil na skalú.

V roku 2002 tu bolo nájdených 31 mincí, 22 kovových lyžíc a zlomky z novovekej keramiky. Na kríkoch pri kameni a nad kameňom viseli farebné stuhy, rolničky a ruženec. Najstaršia tu nájdená minca je smolnícky polgrajciar z roku 1776. Zvyšné mince sú z roku 1897, 1908, 1914 (*uhorské*), 1897, 1906 (*rakúske*), 10-haliere z roku 1894 (*uhorský*), 1916 (*rakúsky*) a grajciar z roku 1859 (*rakúsky*), 5-haliere z roku 1953–1954, 1967, 10-haliere z roku 1939, 1954, 1965, 1967 (2), 1976 (2), 1978, 20-haliere z roku 1978 (2), 1987, 25-halier z roku 1962, 50-haliere 1978–1979, koruny z roku 1946, 1964 a 2-koruny z roku 1973 (2) a 1976.^{a)} Dané razby dokladujú, že aj v období silného vplyvu katolíckej cirkvi sem ľudia chodili tajne vykonávať magické obrady, a to v čase od druhej polovice osemnásteho storočia. Absenciu mladších mincí vysvetlil starosta z Abramoviec: „*Minule sa mi je-*

---

a) Numizmatické doklady ľudovej mágie z okolia Prešova, Ján Hunka, Marián Soják

den z dediny chválil, že keď bol mladý, kradol s kamarátmi odtiaľ peniaze a kupovali si za ne cigarety“. Absencia starších mincí síce môže poukazovať na to, že kameň sa stal objektom ľudovej mágie až v osemnástom storočí, treba však zobrať do úvahy aj skutočnosť, že dovtedy mohli byť peniaze, aj drobné mince v tomto prostredí veľkou vzácnosťou. Na dedinách sa preferovala skôr naturálna výmena a samotné uväzovanie stužiek v minulosti bolo vlastne pozostatkom po dávnom platidle, ktoré nahradili mince až relatívne nedávno. Ani „zberateľa“ z 18. storočia nemožno celkom vylúčiť.

„Podľa verzie 73-ročného obyvateľa, ktorú nám viac či menej ochotne potvrdili ďalší, Raslavkameň lieči boľáčky a rany. Na prste nám demonštroval, že ak sa mu začne prst zberať, treba ísť ku kameňu, ranu oškrabať a vytrieť do kameňa. Potom s lyžicou nabráť čarovnú vodu z diery po kopyte a naliať si ju na boľavé miesto. Hneď sa zahojí. Počas celého obradu sa nesmiete kameňa dotknúť rukou, pretože by ste ňou nabrali choroby, ktorých sa tam zbavili iní pred vami. Lyžica sa už nesmie ďalej používať a ostáva v kameni. Samozrejme, treba k tomu mrmlať formulky k Raslavovi a k svätým, ale tie už upresniť nechcel, či nevedel, vraj on tam nechodí. Je vraj dobré podporiť svoju žiadosť o uzdravenie drobnou mincou vhadenou do otvoru. Vie o tom, že tam chodia hlavne ženy a skúšajú aj mágiu na krásu a polapenie chlapa (*vlasy a stužky na kríkoch*), ale neverí, že to aj funguje.

Iný 80-ročný pán robil niekedy kočiša v lesoch a kameň dobre pozná, a uznáva jeho magickú silu, hoci sám je silne veriaci. Voda z konských kopýt vylicila aj jeho príbuznú. Za mladi ju veľmi boleli oči, zle videla a hrozil jej zákal. Keď jej už nikto nevedel pomôcť, priviedli ju ku kameňu a pretreli jej oči vodou z konských šlapají. Zanedlho vyzdravela a odvtedy dobre vidí.“^{b)}

Abbranovčanka Iveta Robová nám povedala legendu o tom, že dievčatá, ktoré sa chceli vydať, si odstihli nejakú časť oblečenia, zavesili ju na koná-

---

b) Tie isté informácie v rôznych článkoch ako svoj výskum uvádzajú rozdielni autori, základ však nepochybne pochádza z prieskumu neznámeho autora v teréne okolo roku 2005.

rik nad kameňom, a potom sa im to splnilo. „Aj naša Pavlína to vyskúšala. Vydala sa za môjho brata,“ povedala ďalšia Abranovčanka Alžbeta a pokračovala: „Už dlho chcela môjho brata, ktorý bol od nej o štyri roky mladší. On však mal vyhladanú inú ženu z Abranoviec. A tak som sem s Pavlínou prišla a ona urobila rituál s červenou stužkou. Červená je zo srdca, viete? Aj vodu sme sem priniesli, aby ju mohla liať do jamiek. Potom v mysli niečo rozprávala, nie nahlas, len tak pre seba, a keď skončila, povedala mi: „*Uvidíš, že sa to splní.*“ Aj sme sa stavili. Do mesiaca sa môj brat do Pavlíny zalúbil a zobrali sa. Keďže som stávku prehrala, musela som jej kúpiť celú výbavu. Periny, uteráky a ďalšie veci.“

Niekoľko povestí, nálezov a publikovaných príspevkov je dokladom o prežívajúcej tradícii a viery v moc kultového kameňa. Keď sa povesť dostala k miestnym Rómom, spojili kameň s lúboštnou mágiou, aj keď zo starších správ je zrejmé, že kameňu boli priznávané liečebné účinky. Mnohé obetiny v podobe stužiek povešaných na stromoch však nemožno spájať s Rómami, lebo ide o starý slovanský zvyk, dodnes živý u východných Slovanov a nálezmi predmetov, ktoré boli vešané na posvätné stromy je doložený v dávnej minulosti aj u nás. Nakolko súčasné prejavy tohto typu sú pokračovaním domácej tradície, alebo či ide o vplyv zvonka, neviem v tomto prípade posúdiť, tomuto by bolo potrebné venovať osobitnú pozornosť.

Po prezentácii Raslavkameňa v médiách v priebehu uplynulých desiatich rokov viacerými autormi a iniciatíve nášho výskumného tímu, ktorý nanosil okolo Raslavkameňa v roku 2009 kruh z kameňov^{c)}, aby ho ochránil najmä pred lesnými mechanizmami, obec tu krátko nato zriadila odpočívadlo pre turistov aj s informačnou tabuľou. Tradíciou sa tu stáva prinesenie svojho kameňa či kamienka do ochranného kruhu každým ďalším návštevníkom a hovorí sa o vytvorení náučného chodníka, ktorý odtiaľto povedie do iných častí lesa.

---

c) J. Ducár, M. Kozlová a neskôr aj ďalší.

Raslavkameň sa stáva miestom, kde sa stretávajú ľudia majúci vzťah k našej dávnej tradícii v čase termínov dávnych sviatkov a najnovšie sa stal aj miestom k potvrdeniu manželského sľubu. Tým tradícia, ktorá v tichosti žila len v neďalekej obci, nadobúda nové rozmery a nepochybne tieto akcie prispejú k tomu, že Raslavkameň sa bude tešiť pozornosti aj v ďalekej budúcnosti.

Nie je vylúčené, že Raslavkameň v skutočnosti nie je kameňom, ale vrcholom skaly, aspoň podľa tvrdenia tých, ktorí sa v minulosti neúspešne pokúšali kameň odvaliť. Je však pravdou, že aj keď má niekoľko priehlbín a v minulosti bol pokreslený čiarami, resp. i obrázkami (*na kultových kameňoch často nachádzame pri miskách práve siluety pijúcich vtákov*), v širšom okolí sa nachádza oveľa viacej výraznejších a zreteľnejších kultových kameňov a na výraznejších miestach, na ktoré sa v ľudovej tradícii zabudlo a ktoré nikto nespomína ani v starších písomných prameňoch, a to ani v čase, keď sa vyhladávanie takýchto kameňov stalo veľkou módou v 19-tom storočí najmä v Nemecku (*nemecká tlač bola čítaná aj na Slovensku, preto k inšpirácii nebolo ďaleko*). Pri týchto kameňoch však žiadne mince, ani iné predmety nenachádzame (*nachádzame tu však stopy po tom, že tu nedávno, ale aj veľmi dávno niekto bol pred nami, lebo kultové misky aj menšie kultové kamene sú prevrátené a terén je prekopaný*). Tieto miesta boli teda známe celkom určite hľadačom pokladov, o ktorých máme z iných neďalekých regiónov správy už od sedemnásteho storočia.

Absencia nálezov pri kultových kameňoch v dnešnej dobe tak jednoznačne nie je výsledkom pôvodného stavu, lebo kultové kamene a dávne háje nie sú tak zabudnuté, ako to vyzerá na prvý pohľad.

O slove "háj"

Podľa slovníka slovenského jazyka je dnes háj les menšej rozlohy, horička: brezový, olivový háj; urnový háj cintorín s urnami. Haj!, háj! tiež vyjadruje rozličné pocity, napr. radosť, prevrpenie a pokrikovanie na husi".

Poznáme tiež „posielanie do hája“. Zaháňanie je odvodené od posielania do hája, pričom samotné posielanie do hája malo význam prania odchodu na iný svet. Háj pôvodne totiž neoznačoval les, horu, ale práve miesto, cez ktoré odchádzali telá ľudí do zeme a ich duše do Raja. Na tomto mieste obvykle rástli stromy. Tým, že háj bol používaný nielen na pohrebné obrady, ale bol miestom aj mnohých slávností, lebo to nebol len cintorín, ale bol to priestor, kde sídlili duchovia predkov, tak to nebol divoký les, ale udržiavané miesto, ktoré by sme dnes nazývali parkom. Neskôr sa týmto slovom začal označovať obyčajný osamotený lesík.

Slovenskí a českí jazykovedci odvodzujú slovo háj od indoeurópskeho základu slova vo význame „nechat žiť“, čo dokladá neznalosť existencie významu pohanských hájov a upierajú svoju pozornosť na „strážení panskú záhradu v lese“. Najuznávanejší český filológ Prof. Machek sa domnieva, že pochádza od slovného koreňa „guei“- , „jehož vlastní význam by byl „nechat žíti“ nějakého jedince nebo skupinu, když jejich okolí se kácí, seká, pobíjí ap., např. hájiti les = nechat jej růsti, šetřit ho, ač by jinak dříví bylo velmi potřebí. Teprve z toho vzniklo potom slovo háj ve významu les, kam je zakázáno vstoupit se sekyrou anebo vůbec.“ Neskôr vidí „v něm tž základ etymologický, který je v slově hejno (v Naše řeč č. 6, s. 249),“ a pripisuje mu pôvodný význam „zpívání, zaklínání zpěvem, zaříkávání a pak zbraňování vůbec“. Tento posledný význam „obráží se zvláště v odvozeném slovese hájiti = zaříkáváním ochraňovati, pak chrániti, hlídati vůbec; odtud pak se podst. jm. háj mohlo státi i jménem místa, kam nebyl dovolen přístup, posvátného háje a pak háje vůbec.“ Ako vidíme, myšlienkové pochody v tomto prípade sú len výsledkom postupného oboznamovania sa s problematikou, pričom hypotézy a domnienky sú prijímané inými ako „vedecký“ fakt. Jazykovedcom vo všeobecnosti chýba vzdelanie v oblasti mytológie, bez ktorého nemožno pochopiť pôvod mnohých slov. Pravdou však je, že mnohí etymológovia sú si vedo-

mí, že ich „vysvetlenia sú len nie vždy vydatými pokusmi, čo je jav častý“ a takto sa na vec treba pozerat' a nebrat' hypotézy ako dogmy a ani jazykovedu jazykovedcov ako exaktnú vedu.

Nepochybné je, že slovo hájiť, je odvodené od hája a má význam „strážiť“, „ochraňovať“. Háj bol miestom ktorý mal ochrannú funkciu, lebo bol strážený duchmi predkov, ktorý cezeň vstupovali do Raja. Všetky ostatné slová sú odvodené od tohto významu, pôvod slova háj však neobjasňujú. Pozoruhodné je, že háj (v iných slovanských jazykoch aj „gaj“), je rovnakým slovom ako grécke meno bohyně Zeme (Veľkej Matky) Gaji a háj bol miestom, kde duchovia zomrelých vstupovali do Raja, ktorý sa nachádzal v zemi – vo Veľkej Matke. Pradáвне termíny súvisiace s mytológiou v minulosti neboli ohraničené jazykovými bariérami, len sa v niektorých jazykoch dochovali v pôvodnom význame, v inom ho zmenili, alebo zanikli. Anagramom „gaja“ (hája) dostaneme meno slovanskej strážkyne hája (Baba Jaga), ku ktorej sa menom Jag (Jug) za partnera hlási jej mužský protájšok Juh – Slnko. Slovo „hájiť“ (gaj) je podľa toho súčasťou zložitého systému mien vzájomne prepojených mytologickým významom a najbližšie má k významu v zmysle „zem“ alebo „vstup do zeme“. V tomto smere má vlastne ten istý význam, ako slovo „brána“, lebo brána je ako vstupom do nejakého priestoru, tak aj prostriedkom jeho ochrany. Aj slovo brána je odvodené od iného slova, a to „bor“ – ktorým boli označované moc alebo sila (z toho máme aj meno Perúna). Brániť a hájiť sú synonymá. Preto „hájiť“, aj keď v jeho pozadí stojí „zem“, tu už neoznačuje zem, ale vstup do nej. Dnes by sme slovo háj mohli opísať ako bránu do zeme, vstup do zeme, vchod do zeme, v tomto zmysle do Raja. Môj výklad potvrdzuje aj skutočnosť, že práve na kultových skalách okolo ktorých nachádzame dávne háje je zobrazovaná Brána Raja.

Ako vyzeral pohanský háj vieme celkom presne podľa toho, čo sa z pohanských hájov zachovalo dodnes. Háje sa rozkladali na miestach rôzneho tvaru, v závislosti od prírodného prostredia. Avšak tam, kde bol terén zvlnený, kde boli kopce alebo hory, tieto zásadne dostali prednosť pri výbere miesta pre háj pred rovinou. Háje nachádzame na úbočiach obrátených na slnko, tam nachádzame aj ostatné kultové objekty, na slnko miera aj skalné brány Raja.

Ani severná strana skál nezostáva nepovšimnutá, oproti južnej je však poznať, že jej bola venovaná menšia pozornosť. Na úbočiach obrátených k severu sme sa s hájmi nestretli.

Na rovinách sú háje situované pri vodných tokoch. Niekde kopec nahradiť umelo navrhovaná mohyla. Niekde je mohyla navrhovaná aj na kopci a niekde je kopec pre zmenu zasa upravený na mohylu. Mohyly sú kruhové, podlhovasté, alebo skutočne veľmi dlhé a na ich vrchole alebo aj po stranách sú umiestnené kultové kamene rôzneho tvaru, veľkosti a stupňa opracovania. V súčasnosti a nepochybne aj v minulosti boli háje zarastené stromami. Keďže boli pravidelne navštevované, nebola to džungľa neudržiavaného lesa, ako sa s tým stretávame dnes, nebol to ani pestovaný les pravidelne vysadenej monokultúry, čo je ďalší dnešný extrém. Nachádzali sa v ňom stromy dôležité z hľadiska ideového, stromy úctyhodné svojou veľkosťou, tvarom. Tieto stromy boli chránené a tešili sa mimoriadnej úcte.

Háje predstavujú osobitný typ posvätných miest, skutočné svätyne v prírode, ktoré sa od kultových skál a iných posvätných objektov odlišujú tým, že boli miestom, kam sa, okrem iného, odkladali telá zomrelých, a to priamo do zeme, alebo len ich časť, alebo ich popol. Háje sa často rozkladajú pri kultových skalách a nachádzame v nich kultové kamene, nie je to však podmienka. Háj mohol byť založený aj pri inom významnom – posvätnom mieste, ktoré dnes už nemusí existovať – napr. pri mohutnom strome, tiež pri prameni, alebo z iného dôvodu.

Dôležitejšia než telo bola duša zomrelého, ktorá cez háj vstupovala do podzemného Raja. Dialo sa tak prostredníctvom stromov alebo kameňov v háji. V našich lesoch a miestami na lúkach sa ešte stále nachádzajú, po celom území Slovenska dávne háje tvorené kameňmi, alebo ich zvyšky. Kamene sú v nich opracované v rôznej miere, alebo sú tvorené aj celkom neopracovanými kameňmi. Niekde nachádzame len osamotené skupiny kameňov, kultové miesto predka je tu tvorené len niekoľkými väčšími a menšími kameňmi, pričom v ich uložení je zjavný pomerne jednotný systém. Hlavný bod takéhoto kultového miesta tvorí jeden väčší kameň vhodného tvaru, alebo skupina väčších kameňov, ktorých zložením je utvorená nám niekedy už ťažko zrozumiteľná figúra. Najčastejšie rozoznáme hlavu a telo. Okolo, priamo pri kameni, alebo v polkruhu či kruhu okolo neho, sú ďalšie menšie kamene. Dôležité bolo, či išlo o kultové miesto v podstate osamoteného predka, alebo či bolo toto miesto neskôr rozširované o jeho potomkov. Takýchto kultových miest sú zachovaných najmä v lesoch ešte prinajmenej tisíce, prípadne aj viac. Menej početné sú rozsiahle háje, zložené z množstva takýchto skupín.

Tam, kde bolo dostatok kamenia, bol kameň, balvany rôznej veľkosti, dôležitou súčasťou hája. Tento typ hájov vieme dnes pomerne ľahko identifikovať. Niekde bolo kameňov až nadbytok a háje sú potom umiestnené na okraji kamenných lavín.

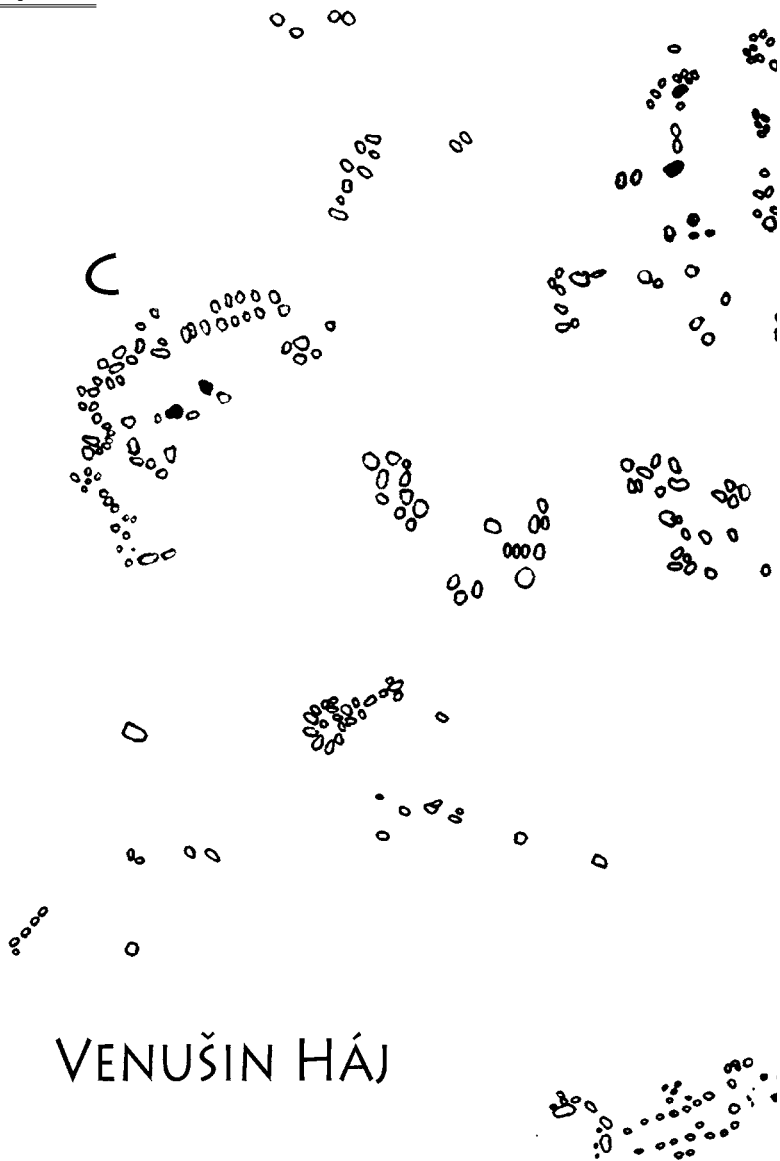
Najvďačnejším objektom pre výskum sú háje, ktoré sú zostavené z kameňov pozberaných v širokom okolí a nanovo rozmiestnených podľa určitého princípu. Takýmto hájom je napr. **Venušin háj** v Slanských horách v Prešovskom okrese, ktorý sme preskúmali v roku 2006 a v nasledujúcich rokoch. Nazvali sme ho podľa jednej väčšej plastiky z mnohých iných, ktoré sa v ňom nachádzajú.

Venušin háj sa rozkladá na juhovýchodnom svahu jedného z podlhovastých kopcov v Slanských vrchoch, niekoľko kilometrov od Oblíka. Jeho súčasná rozloha je cca 20000 m² a je len jedným z viacerých hájov v tomto

priestore. Je však najzachovalejší, z ostatných sa zachovali v pôvodnom stave len časti, alebo boli ich kamene nanosené na jednu hromadu, aby neprekážali poľnohospodárskemu využívaniu už dávno nevyužívaných pasienkov dočasne premenených na polia.

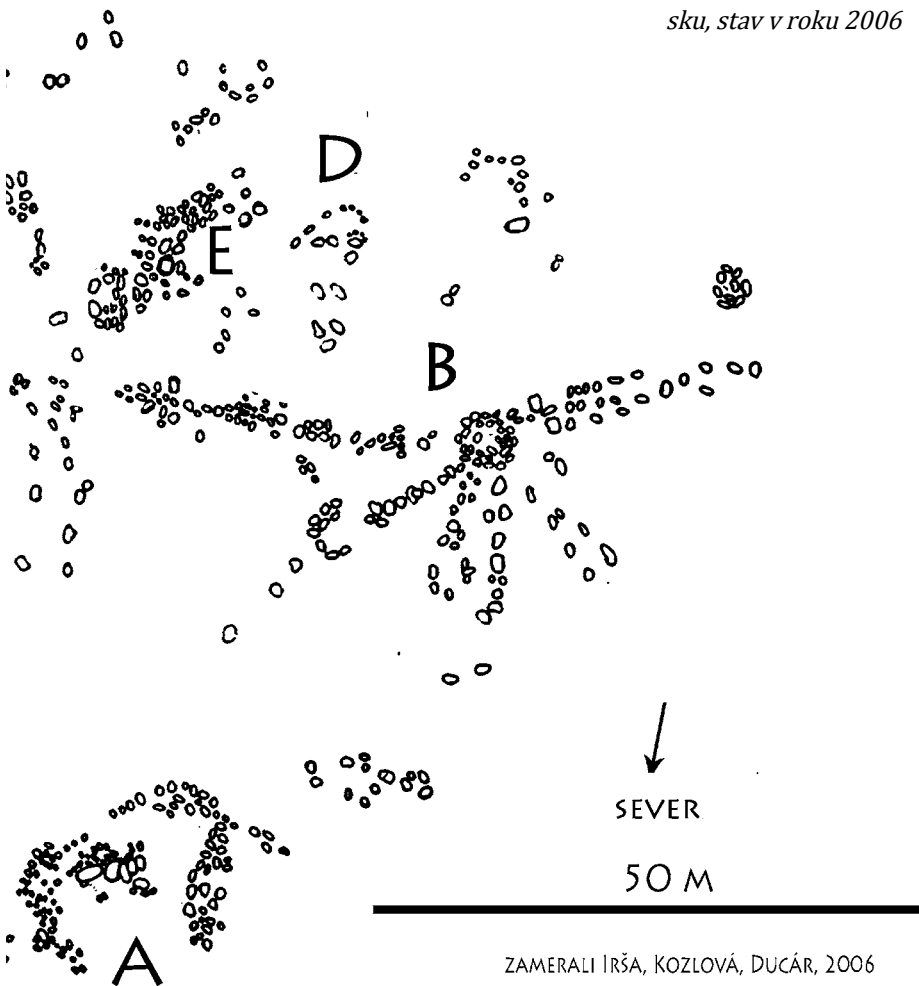
O Venušinom háji píšem už v knihe *Kultové kamene, tajomné a magické* (2008). Vraciam sa k nemu najmä preto, aby som sprístupnil ďalšie materiály získané z výskumu pre záujemcov o túto tému. V samotnom háji sa zachovalo cca 1500 kameňov, ktoré ležia, až na niekoľko desiatok kusov, na svojom pôvodnom mieste. V okolí hája sa na pôvodnom mieste zachovalo niekoľko väčších kameňov – plastík, napr. *Marduna, Rotrigan* (*foto v prílohe a popis v knihe Kultové kamene*). Desiatky veľkých kameňov boli asi pred 50 rokmi prevezené na jednu veľkú hromadu do malej kotliny v neďalekom lesíku, kde sa zachovalo množstvo ďalších menších kultových kameňov na pôvodnom mieste. Uloženie skutočne veľkých, niekoľkometrových a niekoľkotonových kamenných plastík na jednej hromade, dnes v neprístupnom teréne, znemožňuje ich podrobnejšiu dokumentáciu. V ešte širšom okolí sa nachádzajú na poliach a v lesoch osamotené skupiny kultových kameňov. Niektoré sú súčasťou už zničených hájov, alebo ich ľudia zriadili osamote zámerne.

Venušin háj sa nachádza na okraji lesa, zarastený stromami. Stromy nie sú staršie ako 60–100 rokov, preto ich zameranie nemalo iný význam, než pomocný a na nákrese sa nenachádzajú. Dnes pretrváva názor o astronomickkej orientácii dávnych svätých, ktorí sa presadil po tom, čo ho generácie archeológov odmietali. Prípadnej astronomickkej orientácii som preto venoval osobitnú pozornosť a na základe toho môžem konštatovať, že táto módna vlna sa na našom objekte spätne nijako neprejavila. Tým nevyklúčujem spojitosť kultových objektov s astronomickými telesami. Orientácia na nebeské telesá však nemá astronomický účel. Celkom zrejmý je tu len účel magický. Slnko, Mesiac a iné objekty na oblohe neboli pre našich dávnych predkov žiadne astronomické objekty, boli to objekty magické. Z tohto hľadiska ich sledovali, pričom nešlo o precízne vyrátavanie astronomických udalostí, to

VENUŠIN HÁJ

*Pôdorys prvého pohanského
hája zameraného na Sloven-
sku, stav v roku 2006*

nemalo pre praktický život žiadny zmysel. Odchýlka v rozsahu pár dní nehrala žiadnu podstatnú úlohu. Nemalo zmysel sláviť slnovrat v daždivom počasí, keď bez veľkého rizika, že sa tak nestane, sa dalo počkať deň-dva na jasnú oblohu. Ľudia pri orientácii objektu na Slnko nepotrebovali žiadne zložité výpočty, stačilo presne určiť stred dňa a podľa neho juh, čo sa dalo v hociktorom ročnom období.

Vo Venušinom háji môžeme s istotou konštatovať len to, že bol na svahu obrátenom na slnko. Jednotlivé skupiny kameňov pritom majú rôznu orientáciu pokiaľ ide o svetové strany. Niektoré kamene sú zoradené akoby vedľa cestičiek, ktoré vedú na juhovýchod, veľká časť kameňov leží zasa na ose východ-západ. Časť kameňov je radená v radoch, iná v poloblúkoch. Jedna skupina kameňov (B) má podobu nedokončenej alebo rozobranej hviezdice.

Isté je len jedno, a to, že kamene nie sú radené náhodne, ale že je v ich uložení systém. Otázne je, či Venušin háj tvorí systém ako celok, alebo či ide o skupiny kameňov, ktoré sú zoradené podľa istého systému, avšak bez vzťahu medzi nimi. Z plánu hája vyplýva, že kamene sú zoradené v skupinách, v ktorých sa nachádza v každej väčšej okolo dvesto kameňov, niektoré skupinky väčších kameňov sú osamotené, menej početné. Nie je vylúčené, že časť kameňov bola z hája v minulosti odstránená, najmä z priestoru, ktorým vedie lesná cesta. Na niektorých miestach totiž chýbajú práve drobnejšie kamene okolo väčších, ktoré sú na iných miestach časté. Spoločným znakom vo viacerých prípadoch je, že kamene sú radené akoby pozdĺž cestičiek, niekde však len vo zdvojených radoch, medzi ktoré sa cestička nevojde.

Centrom skupín kameňov sú buď mohyly z relatívne rovnako veľkých, drobnejších kameňov a z podobných kameňov je potom zložená celá zostava, alebo sú v strede najväčšie kamene a okolo nich sú v porovnaní s ostatnými umiestnené tiež veľké kamene. Každá kompozícia je počtom kameňov a ich umiestnením jedinečná.

Z pôdorysu vyplýva možnosť, že zmyslom ich rozmiestnenia bolo vytvoriť obrazce. Do úvahy tu prichádzajú siluety predkov v podobe mýtických

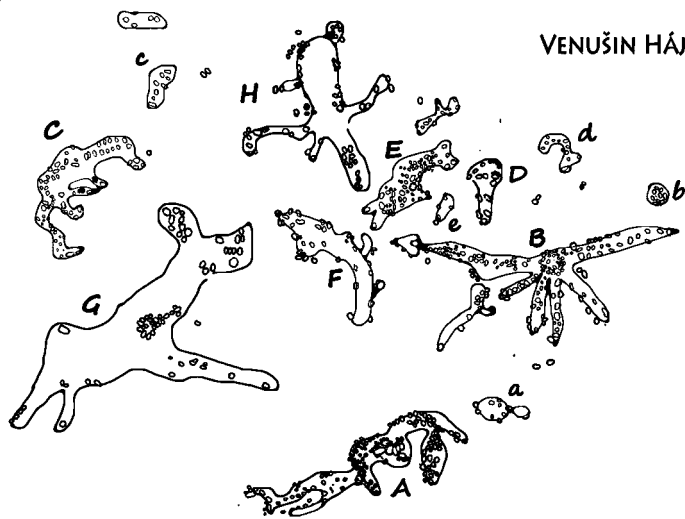
bytosti. Niektoré skupiny kameňov nám ich skutočne pripomínajú. Napr. skupina A je podobná jašterici, skupina B má podobu kráčajúceho vtáka, skupina H zobrazuje vtáka alebo inú bytosť, skupina G, kde boli pravdepodobne drobné kamene vyzbierané, takže je len torzom, mohla byť obrazom ďalšieho zvieratá, skupina C napríklad korytnačkou, skupina F v strede plánu jaštericou, atď. Moja predstava sa pritom nemusí stotožňovať s predstavou tvorcov a používateľov hája, ale s veľkou pravdepodobnosťou princíp je správny, aj keď niektoré obrazy mohli vidieť inak. Dôležitý totiž nebol presný vzhľad zvieratá, ale jeho symbolika, teda to, ako to videli tí, ktorí obrazec tvorili. Vyobrazenia zvierat nachádzam aj na mnohých kameňoch. Časté sú hlavy hadov alebo korytnáčiek, ďalej korytnačky, žaby, vtáci, jaštery, hlavy ľudské, ľudské lebky, ryby, diviak, krava alebo tvarom hlavy podobné zviera, býk a iné. Práve tieto zvieratá môžeme považovať za rodové – totemové zvieratá. Pozoruhodné je, že napr. v skupine F, ktorá dnes pripomína jaštericu, je jedným z dominantných kameňov kameň opracovaný do podoby jaštera (*draka*) a zdobený čiarami.

V skupine C sa vyskytujú vo väčšom množstve vtáci a hady. Veľa kameňov je tu neopracovaných, možno boli v minulosti pomalované, ale tie opracované majú v strede podobu vtáčiu a po obvode vtáčiu a hadích hláv. Vtáci a žaby sa nachádzajú v skupine B. V skupine D sú dominantnými kameňmi korytnačka s obetnou miskou a kameň pripomínajúci zhrbenú mačku (*alebo rysa*). Na jednom kameni v tejto skupine je pri vhodnom osvetlení vidieť realistický portrét ženy a muža, na inom je vysekaná silueta ruky. Jeden z väčších kameňov v skupine H má po obvode niekoľko ľudských tvári a na jednej strane vysekanú vtáčiu (*dračiu*) nohu.

Skupiny kameňov vytvárajúcich, alebo symbolizujúcich rodové zvieratá, v podstate meno rodu, sú podľa môjho názoru utvorené na základe sociálneho a magického princípu.

Väčšina kameňov je v tomto háji uložená na ležato. Niektoré vysoké kamene v minulosti stáli, resp. ich bolo v tejto polohe oveľa viacej ako dnes.

VENUŠIN HÁJ

Pohľad na kamene vo Venušinom háji ako na obrazce totemových – rodových zvierat

Stojace kamene boli obklopené niekoľkými ležiacimi kameňmi, iné stáli vo dvojici s ležatým kameňom.

Poloha kameňov v háji jednoznačne dokazuje, že kamene sú kladené do skupín a v rámci skupín sú kladené vedľa seba do rôznych línií. Toto uloženie muselo mať účel.

Je možné, že každý obrazec predstavuje kultové miesto príslušného rodu v rámci spoločného hája. Potom by každý kameň v ňom bol síce opätovne určený pre sídlo ducha konkrétneho človeka, ale nie až po jeho smrti, ale vopred.

Háj nevznikol naraz v priebehu veľmi krátkej doby, lebo sa v ňom nachádza veľa plastík, veľa opracovaných kameňov ktoré majú nielen formu, ale aj mytologický obsah. Tak rozsiahly háj s mnohými opracovanými kameňmi by muselo vybudovať pomerne veľké spoločenstvo ľudí. Zloženie jednotlivých obrazcov pritom nie je rovnaké. Niekde prevažujú veľké a opracované kamene, inde ide o súbor menších a neopracovaných kameňov iného typu. To nasvedčuje na rozdielnu dobu vzniku jednotlivých kultových objektov v rámci hája. Ak je tento predpoklad správny a zároveň zoberieme do úvahy, že Venušin háj predstavuje len zlomok z obrovskej plochy tunajšieho hája, mohol byť háj tvorený a používaný po mnoho generácií.

Kultovým kameňom, osobitne práve z Venušinho hája, je venovaná samostatná práca (Kultové Kamene, 2008), preto na ilustráciu tu pripomínam len jednu zaujímavú plastiku z neho, v druhom prípade z jeho širšieho okolia, a to Venušu a Mardunu.

***Plastika Venuše** leží v súčasnosti na okraji Venušinho hája. Je to na prvý pohľad obyčajný, na jednej strane obitý neforemný balvan. Ťažko sa nájdu dvaja ľudia, ktorí by sa na prvý pohľad zhodli, čo predstavuje. Len niekto zbadá, že balvan je opracovaný a začne hľadať zmysel práce dávneho človeka. A naraz sa kameň pred očami začne pretvárať z jednej strany na plastiku ženy – Venuše. Z druhej strany vidíme dravého vtáka s rozprestretým krídlom a keď slnko prenikne cez koruny*

stromov, Venuša sa premení na skupinu zvierat, hniezdo mláďat. Plastika Venuše je zložená z častí iných plastiek, jej pravá noha je hlavou mýtického tvora, ľavá noha jeho ľavou prednou nohou a z Venušíných prs sa stali jeho zadné nohy. Pri pohľade zhora je pravý Venušin prsník hlavou odpočívajúceho dravého vtáka, jej brucho zadkom jedného a hlavou iného a hrudou ďalšieho zvieratá. Nie je to otázka fantázie, ale úžasného zvládnutia témy dávnym remeselníkom – skutočným umelcom, ktorý oživil obyčajný kameň prostredníctvom úpravy prírodných tvarov kameňa, tieňa a svetla tak, že nám predvedie živý dej dávneho mýtu o zrode života.

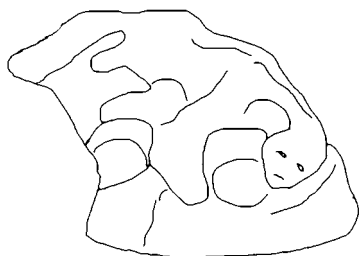
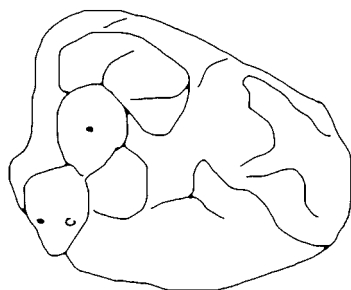
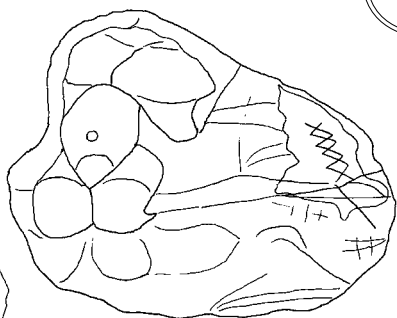
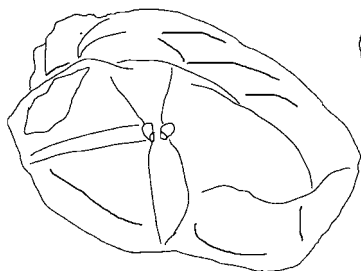
***Marduna** má podobu veľkého jaštera – dračice. Je dlhá takmer dva a pol metra. V podstavci okolo jej nôh sú obetné misky a brána pre duchov života. Na kresbách na balvani je vo svojej démonickej podobe zobrazená Marduna – mocná žena – ktorá bola darkyňou života.*

Magické kamene kedysi a dnes

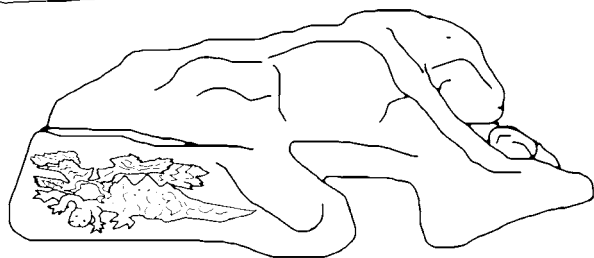
Magické kamene sú dnes významnou a hodnotnou kultúrnou pamiatkou. Dnešný človek, ak na ne narazí v prírode, často je v rozpakoch ako sa k nim zachovať. Fanatik v nich môže vidieť ohrozenie vlastnej ideológie, ale kultúrny človek v nich vidí rovnakú hodnotu, ako v každej inej pamiatke ľudskej kultúry. Takéto pamiatky sú chránené zákonom, bez ohľadu na to, či sú evidované, alebo nie. Avšak je potrebné si uvedomiť, že to sú aj pamätníky ľudí, a preto by sme sa k nim mali správať prinajmenej s rovnakou pietou ako k náhrobným kameňom. Každý z nich je spojený s konkrétnym človekom, jeho príbuznými a v horizonte času s našou kultúrou a s nami.

Ak sa tieto pamiatky rozhodneme zdokumentovať, mali by sme k nim pristupovať tak, aby sme ich nepoškodili a nevytrhli z ich prostredia. Môžeme ich opatrne očistiť, upratať okolie, skúsiť pohľadať význam čiar, jamiek, pokúsiť sa pochopiť dobu v ktorej vznikli pripomenutím si obradu, ktorým sa uctievali dávní predkovia, alebo sa môžeme pokúsiť načerpať z nich energiu do budúcnosti. V niektorých kultúrach ľudia vyhľadávajú takéto kamene,

Venuša

Marduna

ktoré ich spájajú s dávnou minulosťou, v istom slova zmysle si ich adoptujú, dávajú im mená (*niektoré si meno priniesli z dávna*) a sú pre nich miestom, kam chodia relaxovať. Takéto kamene sa odovzdávajú ako dedičstvo po generácie. Niektoré magické a obetné kamene sa takejto úcte tešia aj na Slovensku.

Kultové kamene majú často podobu ľudských alebo zvieracích hláv. Niektoré majú len dve spojené alebo oddelené jamky, ktoré predstavujú očnice. Nimi vstúpil do kameňa duch predka. Na kameňoch nachádzame obetné misky, ktoré majú pravidelný okrúhly alebo štvorcový či obdĺžnikový tvar. Vyskytujú sa aj obetné misky v podobe otlaku vtácej, ľudskej, či dračej nohy alebo ruky. Dnes sú často označované za stopy po brúsení nástrojov a ako technické misky na spracovanie surovín, čo si myslia tí, ktorí netušia nič o pôvodnej funkcii magických kameňov.

Magickú moc mali nielen veľké kamene s miskami, ale magickú moc nabúdali aj predmety, ktoré boli kladené do misiek, ktoré nemali len obetnú funkciu, ale boli zároveň aj miestom, kde sa akumulovala magická moc kameňa. Na tomto mieste magické kamene odovzdávali časť svojich magických schopností iným predmetom, často práve menším kameňom, ktoré ešte aj dnes občas nachádzame zabudnuté v obetných miskách, alebo v ich blízkosti. Tieto menšie „náboje“ magickej moci sa používali pri rôznych magických úkonoch. Magickú moc mala aj voda, ktorá sa nazhromaždila v obetných miskách, alebo obetné nápoje z týchto misiek. Magická moc, ktorá mala slúžiť na dosiahnutie rôznych účinkov sa dala preniesť z kameňa, ktorý bol komunikačným prostriedkom s mocami iného sveta, aj prostredníctvom riadne vykonaného obradu na iný predmet alebo iného človeka.

Čarovné kamene

Občas nachádzame v prírode kamene, na ktorých sú rôzne čiary, ryhy. Nie sú to „stopy po brúsení nástrojov“, ale sú to „črty“ „čertov“, tak kedysi nazývali tých, čo čarovali pomocou čiar – čarodejov. Tieto črty – čiary sú istou

formou písma, prostriedkom, ktorým sa oznamovala čarodejova myšlienka démonickej moci.

Pôvod týchto čiar môžeme hľadať v runách, alebo v napodobovaní iného písma, avšak sú oveľa staršie, sú jeho predchodcom. Niektoré čiary označujú počet, iné sú zjednodušením piktogramom objektu alebo javu, zobrazujú mýtický dej, alebo budúcnosť.

Hlavy predkov

Dávni Európania verili, že sídlom ducha človeka je jeho hlava (*inde, v náboženských systémoch, napr. u kresťanov a židov, aby to bolo inde, verili, že sídlom duše človeka je srdce*).

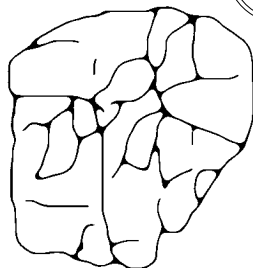
Duch človeka žiaril z jeho očí. Keď človek zomrel, z tela sa naďalej uchovávala jeho lebka ako mocný magický prostriedok, ktorý ochraňoval potomkov. Rovnakú úlohu plnili kamene v podobe hlavy alebo kamene, ktoré mali vydlabané jamky – očnice, kadiaľ do kameňa vchádzal duch predka.

Kamene s mýtickými scénami

Iné kamene majú majú oveľa zložitejšiu symboliku, ktorú možno dnes asi najvhodnejšie prirovnať k stránkam obrázkovej knihy. Dej, príbeh, mýtus je tu vyjadrený pomocou obrazov, ktoré sú umiestnené na rôzne miesta kameňa. Miesto otáčania stránok treba kameň obchádzať a sledovať ako sa menia jeho tvary, ako sa premieňajú obrazy, ktoré vytvárajú. Dôležitú úlohu tu hrá svetlo. Zatiaľ čo pri veľkých skalách musíme čakať na slnečný alebo mesačný svit a na rôzne polohy mesiaca alebo slnka na oblohe, pri menších kameňoch si môžeme v noci pomôcť fackou, alebo dnes aj iným osvetlením a dej si tak premietnuť za oveľa kratšiu dobu. Tento typ kameňov podrobne popisujem na jednom príklade v časti knihy venovanej kultovým miestam v Malých Karpatoch.

*Hlava jedno-
okej mužskej
mytologickej
bytosti je na
kultových
miestach čas-
tým javom.
Kresba kultu-
vého kameňa
spod Šimonky*

*Plastika vtáka vyho-
tovená ryhami v ka-
meni vhodného tvaru.
Šimonka, Slanské hory*

*Rytiny a plastiky na hlav-
ných kameňoch na kul-
tovom mieste "Býk" pod
Sokolími skalami, Slanské
hory (študijné náčrty)*

Posvätné stolce

Existencia sakrálnych – posvätných stolcov sa dodnes zachovala nielen v spomienkach, ale aj v podobe kráľovských trónov, cirkevných stolcov (*napr. pápežský stolec*), v označení kraja – stolica – kedysi na Slovensku, dodnes napr. v Poľsku, atď. Už faraóni sedávali na tróne, ktorý mal podobu stolice. To však až vtedy, keď sa presťahovali do palácov a stratili vzťah k magickým kameňom, ktoré ich predchodcov oprávňovali vládnuť.

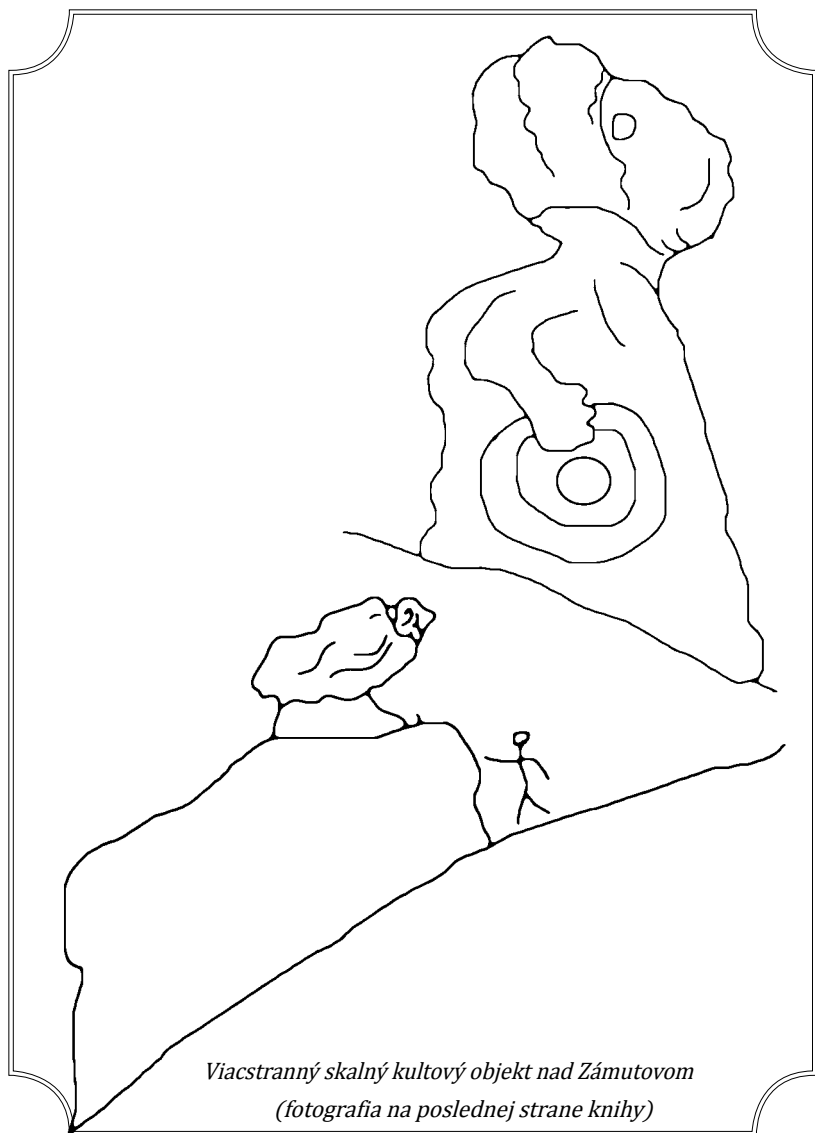
Najstaršie stolce, ktoré sa v pôvodnej podobe používali na Slovensku až do stredoveku, boli magické kamene vhodného tvaru, prírodné alebo upravené. Nepoužívali sa len pre najvyšších hodnostárov, ale takéto magické stolce sa vyskytovali aj na nižších úrovniach správy, u kmeňových náčelníkov alebo aj u predstavených obcí, kde si niekoľko rodov volilo spoločného starešinu. Stolec bol používaný aj pri nastolení miestneho čarodeja – šamana, resp. kňaza. Stolce bývali na vrcholoch kopcov, na nížinách tam, kde boli posvätné háje. Neskôr bývali prisekávané do podoby skutočných stolíc, alebo na nich boli takéto stolice zhotovené. V Korutánsku sa kamenný stolec používal na nastolenie korutánskeho kniežata až do 15. storočia. Na Pražskom hrade sa predpokladá jeho používanie do 12. storočia. Na nitrianskom stolci boli nastolovaní (staro)slovenskí panovníci a po nich Arpádovci. Ani o tomto stolci viacej nevieme, avšak doteraz ho nikto v Nitre, či jeho okolí ani nehľadal (*napr. na hore Zobor*). Svoj stolec malo nepochybne aj knieža (*kráľ*) sídliači na bratislavskom hradisku. Podobný stolec bol v každom stoličnom meste v celom európskom priestore, ale aj pri celkom „obyčajných“ sídlach. Posvätných stolcov tu boli stovky, tisíce, aj keď tých najvýznamnejších len niekoľko desiatok. Pritom tie najvýznamnejšie neboli nutne najväčšie, najvýraznejšie. Posvätný stolec – magický kameň – toho kmeňa sa stal najvýznamnejším, bez ohľadu na svoju veľkosť, ak sa najvýznamnejším stal kmeň, ktorý ho vlastnil.

Časom sa magická moc preniesla na drevenú stolicu, do ktorej sa vkladal aspoň kúsok magického kameňa a vznikli tak neskoršie tróny. V Anglicku

napr. do dreveného trónu bol umiestnený aj pôvodný magický kameň na ktorom boli nastoľovaní škótski králi.

S nástupom kresťanstva stolce nestratili význam, naopak, boli naďalej uctievané ako nástroj na nastolenie do funkcie. Okolo niektorých vyrástli budovy, kostoly alebo aspoň kaplnky. Keď sa na ich funkciu zabudlo, stali sa súčasťou oltárov. Na iné kamenné stolce sa zabudlo, alebo sa zabudlo na ich pôvodnú funkciu a úcta k nim bola považovaná za úctu k pohanským modlám. Preto boli ničené, alebo pred zničením uchránené zakopaním do zeme. Na niektoré sa len zabudlo a zabudnuté čakajú na pôvodnom mieste na tých, čo ich objavia, resp. spoznajú.

Nastolenie na magický stolec bolo súčasťou zložitého obradu. Uskutočňovalo sa vo významné dni roka, bola to udalosť, ktorá bola tak pravidelná, ako kolobeh prírody. Neskôr si nastolené osoby dokázali udržať svoje postavenie po niekoľko období, periodicita nastoľovania sa predlžovala natoľko, až sa stala doživotnou a dedičnou funkciou. Samotné posadenie na stolec, bez obradu akceptovaného spoločnosťou, nepostačovalo k nadobudnutiu moci. Preto mohli byť stolce umiestnené v prírode, bez osobitnej ochrany. Neskôr, keď sa stolec stal súčasťou insígnií, ktorých vlastníctvo postačovalo k prevzatiu moci, boli stolce umiestňované do sídla vládcu a to tak, že okolo nich vznikali hradiská, alebo boli na hradisko premiestnené, alebo bol vyhotovený nový stolec. Preto boli aj staršie stolce ničené, aby sa predišlo ich zneužitiu. V prírode na Slovensku sa nachádza množstvo magických kameňov, ktoré mohli plniť úlohu stolca pre funkcie rôzneho významu. Na ich funkciu upozorňuje ich tvar a miesto. Spravidla sa v ich blízkosti nachádzajú menšie magické kamene, boli teda súčasťou kultových miest – hájov.

*Viacstranný skalný kultový objekt nad Zámutomom
(fotografia na poslednej strane knihy)*

Zámutovská „Havrania baba" a Hromový klin

Jedna z mnohých „pohanských modiel" v našich lesoch a horách, nachádzajúca sa nad Zámutovom, má typickú podobu viacstrannej multiplastiky. Z jednej strany má podobu vtáka sediaceho na veľkom podstavci, očakávali by sme sokola, ale niekomu sa javí skôr ako havran alebo vrana, z druhého pohľadu je to žena s hrdo vztýčenou hlavou pokrytou čiapkou, ktorá v ruke nesie veľký kruh a z ďalšej strany zbadáme, že jej hlava sa premenila na telo draka, nie však jaštera, ale takého, akého poznáme z našich povestí. Je to drak – zmok, ktorý má vtáčiu podobu. Ani jeho podoba nie je definitívna, stačí kúsok podísať bokom a zbadáme, že nejde o strnulý obraz, ale že drak mení pozíciu a výzor a jeho zadná časť sa stane hlavou muža.

Tieto podoby nie sú vecou náhody. Skala je bez najmenej pochybnosti opracovaná ľudskou rukou a jej tvar z každej strany je zámerný. Zobrazuje konkrétnu časť dávneho mýtu a len na nás a našich vedomostiach záleží, či mu dokážeme porozumieť. Magický kruh v rukách ženy s negroidnými črtami, alebo možno skutočne tvárou neandertáľca, čomu nasvedčuje malá brada a vysoká lebka, povyšuje ženu do pozície čarodejky, ktorá má hlavu vztýčenú k oblohe, k slnku, alebo k mesiacu. Havran a drak a iné figúry nemusia byť len jej inými, démonickými podobami, ale môžu byť inými postavami mýtu, ktorý treba čítať v tom poradí, v akom sú na skale zobrazené.

Neďaleko od tejto opracovanej skaly je iná, približne rovnako vysoká, ktorá má z jednej strany vzhľad obrovského klina. Nazvali sme ju Hromovým klinom, lebo ani ničím iným nemôže byť. Kúsok od nej je menšia skala opracovaná do podoby ježka, ktorý stojí na inej figúre, možno hadovi alebo jašterici. Cestou po vrchole nachádzame ďalšie figúry, skaly opracované do podoby ľudských hláv, zvieracích figúr, vysoké niekoľko metrov, alebo veľké skalné steny so zjavnými stopami po ľudskej činnosti, v hustom lese, žiaľ, bližšie nezdokumentovateľné. Pre našich nasledovníkov skutočný raj objavov.

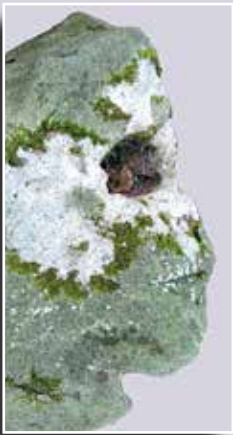
Kamene z malej mohyly pri Podhradíku a ústredný kameň zo skupiny „C“ vo Venušinom Háji, Slanské hory

Na hornom obrázku je plastika muža z kultovej skaly v Malých Karpatoch pri Zochovej chate, vedľa „Drakón“ z veľkého kameňa na mohyle pod Oblíkom, v strede vľavo a vpravo dole je kompozícia pri kameni s veľkou miskou (obr. V strede vpravo) vo Venušinom háji, vľavo dole je Venuša

Tri pohľady na kultový kameň na okraji posvätného hája neďaleko Valu Obrov v Levickom okrese

Kultový kameň v podobe vtáka s obetnou miskou je z druhej strany hlavou jednookého muža

*Kultové kamene zo
Slanských hôr. Hore
vľavo „Rotrigan“
s miskami v tvare
odtlačku ruky a nohy,
v strede vpravo čia-
rovany kameň spod
Oblíka, vľavo kameň
z Venušinho hája, dole
hlavný kameň z malého
hája pri lesnej ceste od
Oblíka do Zámutova*

Marduna, kultový kameň v okolí Venušinho hája v Slanských horách. Pohľady z dvoch strán a detail hlavy

Vpravo a dole skupina kultových kameňov v „A“ časti Venušinho hája. Okolo misiek sú nakreslené siluety pijúcich vtákov

*Vpravo čarodejka v čiapke na
ktorej sedí netopier, na hrudi
a po tele má rôzne figúry*

*Vľavo dole skalný stĺp
Girama opracovaný do
podoby hlavy dievčaťa*

(Prešovský kraj)

Hlava čarodejky s netopier

*„Perún“ otočený k východu slnka na vrchole hory Oblík v Prešovskom kraji
Na dolnom obrázku ten istý kameň pri pohľade z juhu je veľkou hlavou muža*

Kultová skala s hlavou muža na Posvätných skalách pri Modre

Mocné hory

Hory sú obvykle považované za sídla mocných bohov mužskej podstaty. K tomu vedie skutočnosť, že ich vrcholky sa týčia vysoko k nebu a tak sa nám dnes zdajú vhodné ako dávne sídla mužských bohov spojených s nebom. Na mocnej hore Olymp sídlili aj grécki bohovia, avšak bez ohľadu na pohlavie. Ak sa chceme dopátrať ako tomu bolo v prípade Slovanov, stále musíme mať na mysli, že slovanskému pohanstvu predchádzalo staropohanstvo a že ako staropohanstvo, tak aj pohanstvo prešli počas svojej existencie niekoľkými premenami. Staropohanstvo dospelo k personifikácii Moci a Sily, ktorá ovládla svet a nakoniec ich premenilo na démonov ženskej a mužskej podstaty, čo si dnes zamieňame pre nedostatok vhodnej terminológie s bohmi a bohyňami. Pohanstvo v staršej fáze tiež poznalo bohov a bohyne, pričom bohyne mali v jeho systéme významné miesto. Z hľadiska dôležitosti bohýň sa zdá, že pohanstvo vyrástlo priamo zo staropohanstva zbožštením jeho démonov. Tento poznatok pritom neplatí len pre európske prostredie. V Európe však navyše prišlo k prieniku cudzej predstavy, ktorá bola založená na dominantnom postavení muža v spoločnosti, do tunajšieho staropohanského systému. Stalo sa tak už prinajmenšom pred cca 4.000 rokmi, avšak dôsledná výmena či priam likvidácia ženských bohýň, nielen u (Pra) Slovanov, ale aj u iných etnických skupín na území Európy prebiehala až do prvých storočí nášho letopočtu. V rámci nej sa u Slovanov objavujú noví bohovia, alebo sú dovtedajší starí bohovia povyšovaní na dôležitejšie miesta, ktoré predtým patrili ženským bohyniam, bývalým démonom - mociam prírody ženskej podstaty. Hory potom v rôznom období mohli byť spájané s nadprirodzenými subjektmi rôznej podstaty.

Dodnes je výstup na horu vnímaný ako niečo nie celkom bežné, ľudia chodia na takéto miesta ak nie priamo, tak aspoň s pocitom posvätnosti ukrytým v podvedomí. To nehovoríme len o horách, ktoré sú súčasťou našich mýtov, alebo tam stoja novodobé svätyne. Aj kresťanské kaplnky a kostoly boli budované s týmto vedomím. Tam je ten pocit mnohými prezentovaný verejne.

Ak však vystúpime na horu, ktorá nebola znesvätená dávnou, či nejakou modernou budovou, niekedy priamo vystavanou na obetných kameňoch či na hlavách mytologických postáv, ak nie sme zablokovaní v schopnosti vnímať a prežívať to, čo videli naši dávni predkovia, má tento výstup pre nás nesmierny význam. Nazretím do sveta dávných čias sa aspoň čiastočne chránime pred zlom doby, ktoré do našej kultúry vniesli dravé ideológie, ktoré budujú svet na základe nenávisti k niečomu a nie na základe kladného vzťahu k ľuďom, zvieratám, k celej prírode, k Zemi, ktorá kedysi bola Rajom. Samozrejme, tento účinok sa týka len tých, ktorí dokážu pochopiť, že život na Zemi pre našich predkov bol spojený s inými hodnotami, než tými, ktoré sa nám dnes zdajú prvoradé a že tieto hodnoty stále majú zmysel. Dávne kultové miesta sa nedajú skúmať a ani vidieť „s odstupom“, bez porozumenia toho o čom sú. Lebo to nie sú len nejaké naukladané kamene a skaly opracované tak, že väčšina si dielo, ktoré predstavujú ani nedokáže uvedomiť. Na prvom mieste tu stojí symbolika, ktorá mala hlavnú úlohu v mágii a mytológia, ktorá je jej súčasťou a výsledkom. Tieto dávne kultové miesta preto nemožno skúmať len ako materiálne nálezy. Z hľadiska materiálu je to často len hárba čudne porozkladaného kamenia okolo „bizarných“ skál.

Posvätné hory nesú rôzne mená. Niektoré dávne mená sa zachovali, iné boli zabudnuté. Na Slovensku je niekoľko hôr, ktoré sú opradené mytológiou a z rôznych dôvodov sa stali všeobecne známe. Takou horou je napr. Sitno s jeho rytiermi. Povešť o Sitne má svoje varianty aj u iných národov, hora sa tam však nazýva inak (*pripomeňme si český Blaník*).

Devíny

Zrejme najrozšírenejším menom kultovej hory v strednej Európe je DEVÍN, pričom slovenský Devín neďaleko Bratislavy je v našej klasifikácii len skalou. Samotné meno Devín je pre mnohých jazykovedcov a znalcov mytológie záhadou, ktorú riešia v súlade so svojou špecializáciou. Najčastejšie je odvodzované od mena mužského indoeurópskeho božstva Devu (*z neho aj Zeus od Dia*). Stredovekí kronikári odvodzovali meno od slova deva (*dievka*) a na Devíny kládli hrady žien, ktoré vládli mužom. Napriek prieniku indoeurópskych božstiev do európskeho mytologického priestoru je jasné, že v stredoveku bol Devín spájaný so ženou, nie s mužským bohom. Nejde tu pritom len o náhodnú zvukovú podobnosť, toto spájanie má principiálny význam. Pre príklad, ktorý nám pomôže pochopiť význam mena Devín si zájdeme do vzdialenejšej Kréty. Tamojší panteón je najznámejší v jeho indoeurópskej podobe. Vieme však, že grécke mýty a báje popisujú niekoľko prevratov v panteóne, ktoré sú v skutočnosti popisom toho ako sa súčasne so spoločenským systémom premieňal dávny ideový systém na náboženský. Asi pred 3400 rokmi nestál na čele krétskeho panteónu Zeus, ani iný mužský boh. Dia („Zeusa“) tu síce nachádzame, ale vo vedľajšej pozícii. Tú hlavnú zastávajú Diva – a Div, neskorší Zeus – je jej manželom (*preto Gréci dodnes skloňujú Zeus, Dia, Diovi...*). Diva je Veľká Matka, tu už v božskej pozícii. Nie je to indoeurópska Veľká Matka, ale je to pradávna európska Veľká Matka, inak nazývaná tu aj Ma, u Keltov neskôr známa pod menom Macha (*od maga – mocná*). Významné pozície dovtedy aj na území neskoršieho patriarchálneho Grécka a v podstate celého patriarchálneho Stredomoria, zastávali ženské bohyne.

Ak teda na našom území sú Devíny spájané so ženským princípom, je tomu tak preto, že v dávnej minulosti boli hory vnímané ako súčasť Matky Zeme, nie indoeurópskeho neba. Diva, Deva bola bohyňa Veľká Matka. Jej kňažkami boli devy, a aj podľa toho, aký význam má toto slovo dodnes, boli nimi mladé dievčatá, čo vzhľadom na charakter kultu a spôsob obradov zná-

mych zo staroveku, je celkom logické a prirodzené. Stredovekí kronikári sa teda nemýlili, keď spájali Devíny s dievkami, na rozdiel od neskorších učenských autorov, ktorí svoje chybné poznatky načerpali zo spojenia s patriarchálnym náboženstvom a obdivom práve objavenej kultúry Indie a tento omyl je dnes považovaný naučencami za „vedecký“ fakt. Vzdialenú Krétu pritom nemožno odmietnuť ako priveľmi vzdialený vzor, India so svojim sanskrtom je oveľa ďalej. Devíny a ich devy nadväzujú na dávne európske staropohanstvo, a preto v čase, keď v Európe prevládol patriarchát, stratili svoje náboženské poslanie a ako kultové miesta zanikli. Tradícia ich dávny význam v minulosti však uchovala ako v mene, tak aj v rôznych povestiach. Devínov sú dodnes v celej Európe desiatky. Niektoré si zachovali meno Devín, iné poznáme pod menom Devon, Tiva, Teby (*tak napr. nazývajú Devín Chorváti*) a pod inými variantmi mena Deva. Za zmienku stojí, že aj nemecký Magdeburg bol pôvodne Devínom (*Devíngradom*). Svedčí o tom jeho znak, kde nad bránou mesta stojí žena s venčekom v ruke. Veniec je od stredoveku dodnes symbolom panenstva – čiže devy. Hovoriaci znak Magdeburgu tak jasne poukazuje na súvislosť Devína a Devy, ktorá bola známa až do stredoveku a vlastne aj dodnes, aj keď „odborný“ pohľad jazykovedcov, zahľadených do sanskrtu a ignorujúcich dávny európsky ideový systém, tento význam popiera.

Meno Devín, používané v hojnej miere práve na území obývanom Slovanmi, pritom poukazuje na kontinuitu osídlenia tohto územia Slovanmi od dávnych čias.

Žiadna svätyňa z hory Devín dnes nie je známa. To však nie je dôkazom, že sa na týchto kultových horách, kopcoch, významných dominantách v krajine, nenachádzali. Niekde skutočne nie sú a ani nemôžu byť, lebo na ich miestach vyrástli v stredoveku hradiská alebo hrady, ktoré svätyne zničili. Inde však sú, len dnešní ľudia, predstavujúci si svätyňu ako kostol či kaplnku, nie sú schopní svätyňu, či kultové miesto vidieť. Lebo pod staropohanskou svätyňou si v žiadnom prípade nesmieme predstavovať nejakú

architektúru v podobe pravouhlej či na inom geometrickom pôdoryse vybudovanej stavby a pod „modlou“ stredovekú sochu.

O význame slovenského Devína ako staropohanskej posvätnéj skaly sa môžeme presvedčiť pri pohľade na jeho skalné bralo. Akurát miesto obdivovania zvyškov hradu musíme zameriť svoju pozornosť na niečo celkom iné. Devínska skala sa nachádza na tak významnom mieste v krajine, že jej vnímanie ako posvätnéj skaly je celkom prirodzené a preto nás ani neprekvapí, že nesie množstvo symbolov dávnej mytológie.

Dominantnú kultovú horu, alebo aspoň skalú opradenú mýtmi a povestami nájdeme v každom kraji. Kultovú horu tohto typu nachádzame aj na opačnom konci Slovenska, na okraji Slanských hôr, ktoré boli svojho času významným zdrojom bohatstva tohto kraja.

Hora Oblík

Meno hory Oblík je v súčasnosti odvodzované od jej „oblého“ tvaru. Hôr pod týmto menom sa v Európe nachádza viacero. Táto odborne-ludová etymológia je zjavne nesprávna. Slovo „oblík“ nachádzame aj v ruštine. Tam zisťujeme, že neoznačuje „oblú horu“ ale má význam „vzhľad“, „výzor“, v srbčine, bulharčine je to „tvar“, „forma“ a tam má aj pôvod slovo tvár a líce. Nie je prekvapujúce, že týmto slovom sa dávnejšie označovali aj figúry a v tomto význame je slovo oblík z uvedených jazykov aj dnes prekladané do cudzích jazykov. Oblík podľa toho nemusí byť len „oblá hora“ – takýto význam napr. už nemôže mať vo východoslovanských a južnoslovanských jazykoch – ale môže sa pod týmto menom myslieť aj hora s tvárou – figúrou, resp. s kompozíciou figúr, za čím nie je už problém vidieť kultové miesto s idolom na jej vrchole. Presne takýto idol sa nachádza na východoslovenskej hore Oblík, nielen idol, ale dokonca viacero tvárí na ňom a na skalách a balvanoch okolo neho. Súčasná geologická definícia pojmu „oblík“ pritom v tomto prípade nemá žiadny význam, lebo východoslovenský Oblík sa pod menom Mons Oblík spomína už v r. 1282.

Temenu hory (924,6 m. n. m) dominuje veľký balvan v podobe figúry mohutného muža, utvorenej z dvoch častí – tela a na ňom nasadenej hlavy, vysoký cca 15 metrov, ktorý má hmotnosť okolo 1000 ton. Na prvý pohľad je táto kompozícia prírodným dielom a žiadnym kultovým miestom. K tomuto záveru prišla aj skupina archeológov, geológov a historikov, ktorá sa sem vydala po stopách Adama Hlovíka, ktorý tento čudessný úkaz opísal už v 19. storočí v Orlovi Tatranskom a ako to dokumentuje film STV (*Výlet na Oblík, 1998*), bezradne sa potulovala po skalách na jej vrchole, bez toho, že by identifikovala pradávnu svätyňu. Ako sa dozvedáme na jeho konci *"archeológovi chýba konkrétny archeologický artefakt"*. Obetné kamene s miskami, vyryté kresby zvierat a ľudí do skál, skala osekaná do podoby ľudskej tváre, to mu nič nehovorí, lebo ich zrejme nezbadal. Odvtedy na horu žiadny „profesionál“ nevyšiel a ak náhodou vyšiel, tak rozhodne nič okrem „diela prírody“ nezbadal.

Samozrejme, že balvany na jej temene sú dielom prírody, rovnako ako celá hora a v konečnom dôsledku dielom prírody bola aj spomenutá skupina „výskumníkov“. Podstatné však je, že iné dielo prírody – človek – tu kedysi dávno na diele prírody – temene hory a na jej balvanoch a skalách zanechal svedectvo, že to on dotvoril vrchol hory a jeho kamene tak, aby to všetko ako celok – ohromná prírodná svätyňa – slúžilo jeho potrebám. Jeho pričinením boli niektoré balvany pritesané, presunuté, poskladané do vhodných kompozícií a na potrebné svetové strany, boli do nich vysekané obetné misky, kultové kamene boli pomaľované a stali sa miestom významných obradov, prostredníctvom ktorých sa udržiaval v krajine poriadok a kolobeh života.^{a)}

---

a) Na ospravedlnenie neúspechu vyššie uvedenej „expedície“ považujem za spravodlivé dodať, že ani nám nebolo hneď všetko jasné pri prvom výstupe na horu v roku 2005. Hlavu muža na strane 214 som zbadal až neskôr. Do tej doby ju nevidel nikto, dnes ju nájde podľa fotografie každý. V pozadí môjho objavu kultového významu jednotlivých skál na vrchole Oblíka však stojí Ing. J. Ducár, ktorý sa neuspokojil s rozpačitým nevýsledkom „odborníkov“, ktorí sem z jeho iniciatívy prišli a možnosť kultového významu skál odmietli, ale hľadal ďalej niekoho, kto by vedel identifikovať

Dominantná kompozícia je najpútavejšou postavou tunajšieho kultového miesta. Z jednej strany je to mohutný muž s hlavou obrátenou k východu slnka, z druhej strany má podobu dravého vtáka. Z jednej strany sa nachádza výrazná, niekoľko metrov vysoká hlava muža s profilu. Na všetkých stranách sú na ňom symboly muža. Je to jasný dôkaz toho, že nejde o „hračku prírody“, ale vidíme tu ľudskou rukou dotvorenú a dekorovanú kompozíciu, ktorou boli balvany a skaly pretvorené na obrovský idol. Môžeme v ňom vidieť buď božstvo, alebo postavu čarodeja, záleží od doby vzniku a používania tohto kultového miesta. Druhou významnou kompozíciou je zoskupenie balvanov do podoby dračice s „bránou“ obrátenou k východu, odkiaľ počas letných slávností prichádzal oplodňujúci snečný lúč. Pre potreby kultu, resp. pre potreby magického obradu boli upravené a zrejme aj premiestnené ďalšie veľké balvany. Popri kultovom mieste na temeni hory sa na jej rôznych miestach nachádzajú menšie, nie však o nič menej impozantné kultové miesta a balvany a skaly dekorované rôznymi motívmi.

Oblík nie je jedinou kultovou horou na Slovensku. Ma mnohých horách nachádzame práve na jej vrchole skaly a kamene, ktoré slúžili kultovým účelom niekde až do konca stredoveku, alebo aj neskôr. Preto na mnohých takýchto miestach boli už v stredoveku stavané kláštory, kaplnky, alebo „modly“ – čiže práve kamene, ktoré mali podobu „bohov“, boli ešte v 17–18. storočí rozbíjané, alebo zakopávané, najmä ak na vrchole hory stáli nápadne osamotene. Niekde však prežili dodnes bez povšimnutia, lebo ľudia prestali na vrchol hory chodiť, alebo chodili len individuálne a tajne a nebudili tak pozornosť fanatikov. Dnes sa tam občas vydávajú ľudia v snahe na základe písomných zmienok alebo názvov hôr objaviť pohanský idol, ale keďže si

---

toto učarujúce miesto ako dávnu svätyňu, ako sa o tom domnieval už spomínaný Adam Hlovík. Ako obvykle, ani tu za týmto významným objavom nestojí úsilie pracovníkov príslušnej, ani žiadnej inej desaťročia dotovanej inštitúcie, ale nadšenie jednotlivca, ktorý je pre lenivých a nič netušiacich „profesionálnych“, čiže platených „odborníkov“ len „amatérom“, ktorého pri opisovaní „svojich autorských objavov“ (z jeho článkov) nepovažujú za potrebné ani spomenúť.

Svätyne našich predkov

ho predstavujú ako sochárske dielo, popri objekte kultu, ktorý sa tam týči dodnes, prejdú bez povšimnutia. Nakoniec nebolo potrebné tieto dávne pamiatky ani fyzicky zničiť. Zabudnutie prinieslo rovnaký efekt.

**SVÄTYNE
NÁBOŽENSKO-BOŽSKÉHO OBDOBIA**

Pohanské svätyne

V predchádzajúcej časti sú popísané posvätné miesta z predkresťanského obdobia, ktoré sa nachádzajú na území Slovenska, pričom niektoré z nich boli živé mnoho storočí po zániku pohanstva ako súčasť ľudovej tradície. Niektoré sú v tomto zmysle živé dodnes. Tieto posvätné miesta vyzerajú v podstate tak, ako sú popisované v stredovekých prameňoch, avšak rôzni autori sú schopní tieto správy vidieť len z pohľadu vlastných reálií, preto si svätyne predstavujú ako niečo podobné kresťanským, alebo gréckym a rímskym chrámom, ako budovy v ktorých sú umiestnené modly. Skutočne, pohanstvo u západných Slovanov, aspoň v niektorých prípadoch, mohlo dospieť až ku svätyniam, ktoré by sme mohli nazvať chrámami (*čiže zastrešenými domami so sochami bohov zhotovených z dreva alebo kameňa*), ale u východných Slovanov správy aj nálezy hovoria o svätyniach pod otvoreným nebom. Pritom aj neskoršie správy popisujú pohanské kultové miesta práve takto, nie ako chrámy so sochami bohov, ale ako miesta v prírode, kde ľudia chodili uctievať stromy, kamenné modly, skaly, hory, pramene, háje. Práve uctievanie takýchto objektov prežilo v ľudovej tradícii a na týchto dávnych posvätných miestach vznikali kresťanské kaplnky, kostoly a kláštory. Tento zjavný rozpor si vysvetľujem tak, že viera v pohanských bohov bola v slovanskom prostredí relatívne krátkodobým javom, ktorý nestihol zmeniť tradíciu, ktorá zostala vo veľkej miere predpohanská – bez viery v bohov. Na väčšine územia obývaného Slovanmi sa bohovia počas pohanstva nestihli udomáčniť. Niekde však ľudia pod vplyvom novej ideológie menili na bohov postavy svojich mýtov a ku koncu pohanstva im podľa cudzieho vzoru, možno práve kresťanského, niekde začali stavať aj skutočné chrámy. Keď tlak pohanstva skončil, zostala na pohanských bohov len spomienka, tradícia sa naďalej orientovala na predpohanské slávnosti, do ktorých kedysi pridala pohanských bohov a ktoré potom zasa kresťania premenili na svoje sviatky tak, že z pohanských bohov, alebo aj z predpohanských postáv urobili postavy svojich svätcov. Na iných miestach Európy prišlo k premene

staropohanstva^{a)} na náboženstvo s bohmi dávno pred kresťanstvom a práve odtiaľ čerpali kresťania vzory pre svoje chrámy. „Boží dom“ – chrám je vynálezom pohanov z inej časti sveta, kde sa pohanstvo presadilo oveľa skôr ako v slovanskom prostredí. Výsledkom tohto zložitého procesu bolo nielen víťazstvo kresťanstva nad pohanstvom, ale najmä víťazstvo predstavy kresťanov o tom, ako pohanstvo vyzeralo. Popisy pohanských svätých kresťanmi sú našim jediným písomným, nie vždy spoľahlivým prameňom. Sporné sú aj archeologické nálezy slovanských pohanských svätých a ich stotožňovanie s konkrétnymi slovanskými bohmi. Niektoré všeobecne uznávané pohanské svätyne majú skôr vzhľad a dispozíciu magických kultových miest – nie pohanských chrámov, aj keď sú takto vysvetľované. Je tomu tak najmä preto, že o možnosti, že by pohanstvo nebolo jedinou pradávnu vierou našich predkov doteraz nikto neuvažoval.

Medzi staropohanskými a pohanskými posvätnými miestami v najstaršom období nebol veľký rozdiel. Naopak, pohania prevzali mnohé staropohanské posvätné objekty a naďalej ich užívali rovnakým spôsobom, len ich symboliku a obrazy začali vnímať po svojom. Z dominantnej postavy čarodėja sa stala postava boha a z ostatných postáv iné postavy novej mytológie. Posvätných miest bolo v krajine toľko, že v princípe nepotrebovali žiadne nové. Napriek tomu časom vznikali aj celkom nové pohanské miesta, najmä z praktických dôvodov, bližšie k sídlam, neskôr na opevnených hradiskách, pokiaľ hradiská nevznikli priamo na staropohanskom posvätnom mieste. Celkom ku koncu pohanského obdobia sa práve tieto nové pohanské kultové objekty začali niekde meniť na chrámy, v ktorých boli postavy ich bohov umiestnené v uzatvorenom priestore. Na území obývanom Slovanmi tak bolo zrejme len v jeho najzápadnejšej časti. Východní Slovania mali ešte aj

---

a) Staropohanstvu je venovaná pozornosť v samostatnej práci. Rozumie sa pod ním obdobie, ktoré predchádzalo pohanstvu a viere v bohov. Staropohanstvo je vrcholnou časťou magicko-démonického obdobia, ktoré je popísané v práci *Kultové kamene – tajomné a magické a v kapitolách knihy Klúč od Brány Raja*.

slávnú kyjevskú svätyňu z roku 980 s figúrami drevených bohov a bohýň umiestnenú pod holým nebom. V písomných prameňoch sa sporadicky uvádza, že Slovania uctievali rôzne objekty prírody, popri riekach, studničkách, prameňoch a stromoch tiež hory, kamenné modly a skaly. Práve tie posledné boli dedičstvom zo staropohanského obdobia, ktorému je venovaná predchádzajúca časť.

Našu cestu za pohanskými svätyňami našich predkov začneme takmer celkom od konca, od obdobia, ktoré je nám časovo najbližšie. Toto obdobie je pritom do veľkej miery poznamenané rozpadom tradičnej ideológie, ktorá sa prinajmenej tisícrocie predtým začala premieňať z magicko-démonickej na nábožensko-božskú, pričom ešte skôr prichádzalo v celom európskom priestore k vytesňovaniu ženského princípu v prospech mužského – z bohýň sa stávali bohovia a kult do svojich rúk preberali muži.

Slovania, až do prijatia kresťanstva, vo všeobecnosti nepoužívali písmo, aj keď písmo poznali po stáročia. Skromné zmienky hovoria aj o vlastnom slovanskom písme, to však, zrejme ako v prípade Keltov, nebolo písmom dennej potreby. Preto správy z prvej ruky celkom chýbajú.

So skromnými správami o náboženstve starých Slovanov z iných zdrojov sa stretáme relatívne veľmi neskoro, a to až od počiatku stredoveku. Za najstaršiu správu v tomto smere sa považuje informácia od Prokopia Cezáréjskeho v spise *O vojnách Justíniových* z polovice šiesteho storočia, ktorá spomína uctievanie boha hromu, ktorému Slovania na juhu Európy obetúvali voly a iné zvieratá. Popis svätýň tu chýba. Rovnako arabskí cestovatelia prinášajú len skromné správy o tom, že Slovania uctievali býka alebo oheň, pričom je veľmi pravdepodobné, že v podstate opisujú situáciu, ktorej nie veľmi správne porozumeli.

Pohanské svätyne starých Slovanov zaujali súčasníkov aj z kresťanského prostredia, ktorí ich, samozrejme, nepopisovali, aby nám o nich zachovali informácie, ale aby opísali svoje zásluhy pri ich zničení. Tieto popisy

sú v rôznej miere spoľahlivé, lebo pochádzajú od ľudí, ktorí nazerali na pohanské svätyne očami cudzej ideológie. Zo stredovekých popisov poznáme v podstate len významné kultové strediská, ktoré boli ohniskami odporu voči kresťanstvu a ležali v centrách moci. Absentujú správy o svätyniach, ktoré sa nachádzali ďaleko od sídiel, vysoko v horách, či na iných kultovne významných miestach. Rovnako celkom chýbajú správy o svätyniach pri menších sídlach.

Z počiatku 11. storočia sa zachoval popis kronikára Thiemara z Merseburgu, ktorý uvádza, že Svarožičov chrám na hrade Radegast tvorila drevená stavba stojaca na rohoch zvierat. Chrám bol zvonka zdobený obrazmi bohov, vo vnútri sa nachádzali drevené sochy (*resp. plastiky*) bohov v plnej zbroji. Zo zvierat tu dominoval biely kôň vo funkcii orákula, ale tiež veľký kanec, ktorý žil v blízkosti chrámu a svojim správaním predpovedal vojnu. V 12. storočí sa uvádza, že hlavným bohom na tomto hrade bol Radegast, čo nemusíme považovať za správu o inom boho, ale len o jednom z viacerých mien toho istého boha, lebo je logické, že hlavným bohom tamjších Retrancov na hradisku Radegast bol Radegast, bez ohľadu na to, kto sa konkrétne pod týmto menom myslel.

Ďalší chrám západných Slovanov poznáme z konca 12. storočia z ostrova Rujana. Tu sídlil kmeň Raňanov, ktorých hlavným božstvom bol Svantovít. Svantovít bola, ako obvykle, prezývka boha, ktorého meno nepoznáme. Podľa popisu jeho kultu išlo o božstvo odvodené od Veles. Jeho drevená socha mala štyri tváre. Kňazi mali na ochranu svätyne k dispozícii vlastnú družinu. Svantovít mal k dispozícii vlastného bieleho koňa, na ktorom jazdil len najvyšší kňaz, v noci samotný Svantovít. Kôň sa používal aj pri veštení tak, že prekračoval kopije.

Prítomnosť bieleho koňa ako orákula a ozbrojenej skupiny jazdcov, ochraňujúcej chrám, je v súlade s funkciou bohov plodnosti a vládcov podsvetia ako bohov vojny. Vyobrazenie Svantovíta zodpovedá poľnohospodárskemu kultu – v jednej ruke držal roh, do ktorého kňaz naliel medovinu a na

základe jej zvyškov o rok predpovedal úrodu. Tiež obrad s veľkým koláčom, za ktorý sa kňaz schoval, je obradom poľnohospodárskym. Aby sa zabezpečil bohatý budúci rok, bolo treba upiecť pre chrám čo najväčší koláč (*kňaz sa pýtal ostatných, či ho za koláčom vidia, priaznivá odpoveď bola, že ho nevidia a kňaz potom poprial všetkým, aby ho nevideli ani o rok – teda aby aj o rok mali z čoho upiecť tak veľký koláč*). Tento obrad sa zachoval v ľudovom prostredí na Slovensku ešte v 20. storočí, kňaza zastupoval otec rodiny.

Podľa správ z 11–13. storočia môžeme usudzovať, že v západoslovanskej oblasti sa nachádzalo množstvo drevených chrámov s drevenými, niekedy aj medenými, striebornými alebo zlatými plátmi zdobenými idolmi, v ktorých sa zhromažďovali dary nielen vo forme potravín, ale aj cenných predmetov, pričom popri hlavných chrámoch existovali menšie, vedľajšie, menej významné chrámy. Vyvíjal sa tu kult bohov pestovaný profesionalizovanou skupinou kňazov aj v hierarchizovanom postavení, smerujúci k cirkevnej organizácii a miestami aj k teokracii (*napr. na Rujane*). Vývoj týmto smerom bol ovplyvnený stykom s Franskou ríšou a tlakom, ktorý vykonávala na územie západných Slovanov. Vývoj tým istým smerom u východných Slovanov bol zastavený rozhodnutím zhora, zavedením novej štátnej ideológie, kresťanstva (988). Z hľadiska národných záujmov sa krok východných Slovanov ukázal ako prezieravejší, aj keď je otázne, či by tým istým krokom západní Slovania na Rujane a hornom toku Labe neurýchlili svoj zánik. V každom prípade po prijatí kresťanstva Slovanmi na území Čiech a Poľska zostali bez spojencov. Práve táto situácia spôsobila, že u západných Slovanov na tomto území prevládli vojensky orientované kulty.

Po zničení pohanstva veľa svätýň prežilo rôzne dlhú dobu. Je potrebné si uvedomiť, že každé sídlo malo svoju svätýňu a v rámci neho existovalo ešte viacero menších svätýň, pohrebiská a iné kultové miesta. Počet kultových miest v slovanskom prostredí preto môžeme smelo odhadnúť na tisíce, desiatitisíce. Tých významných bolo oveľa menej, tam môžeme v prípade tých

najvýznamnejších uvažovať o počte desiatok, či niekoľko stoviek. V písomných prameňoch sa pritom tých najvýznamnejších spomína len niekoľko. Zánik pohanskej ideológie pritom prebiehal niekoľko storočí. V Kyjeve napr. bolo kresťanstvo prehlásené za štátnu ideológiu v roku 988, ale pohanské svätyne sa na iných miestach štátu používali, a zrejme vznikali aj nové, až do trinásteho storočia a niektoré miesta a objekty sú, aj keď inou formou ako prostredníctvom pohanského obradu, v rôznej miere stále uctievané.

Kresťanstvo pritom nebolo prijímané s takým nadšením, ako je nám to predkladané už od stredoveku. Do dvanásteho storočia sa prenikaniu kresťanstva bránili so zbraňou v ruke Slovania na území dnešnej východnej časti Nemecka, ešte v trinástom storočí povstávajú proti kresťanstvu kyjevskí Rusi, napriek tomu, že kresťanstvo je tu štátnym náboženstvom už dve storočia. Na území strednej Európy zrejme posledný veľký odpor voči kresťanstvu je spojený s víťazstvom nitrianskeho panovníka, arpádovca Vajka, neskoršieho sv. Štefana, ktorý bol po matke slovanského pôvodu a ktorého podporila už pokresťančená slovenská šľachta. Ten využil povstanie obyvateľstva proti kresťanstvu na území dnešného Maďarska, ktoré viedol jeho príbuzný Kopáň, na jeho ovládnutie. So svojimi slovenskými oddielmi a nemeckými spojencami porazil k pohanstvu sa hlásiacich Maďarov a Slovensko aj územia za Dunajom spojil do jedného štátneho celku. Prenikanie kresťanstva na územie obývané Slovanmi teda v istom čase nadobudlo formu bojového stretu, pri ktorom a po ktorom prichádzalo ako k fyzickej likvidácii protivníkov, tak aj ich svätýň. Po víťazstve kresťanskej ideológie sa v slovanských krajinách na stáročia presadil feudalizmus, väčšina obyvateľov bola zbavená slobody a bola donútená zdarma pracovať na svoju feudálnu a cirkevnú vrchnosť, aj keď ani zďaleka toľko, ako musia pracovať dnes slobodní občania. Pohanská viera však naďalej vo vedomí ľudí prežívala, preto sa vrchnosť systematicky usilovala zničiť všetko, čo s ňou súviselo, nie preto aby bránila kresťanstvo, ale preto, aby bránila svoje výsady.

Pohanské svätyne boli ničené rôznymi spôsobmi oddávna. Vždy záležalo od konkrétnej situácie. Niekde tak urobili kresťanskí alebo iní nepriatelia po víťaznej bitke. Niekde si zničili súperiace slovanské kmene svoje svätyne navzájom. Svätyne a jej bohovia totiž neboli len ideologickými symbolmi, boli dokladom o práve spoločnosti na územie ktoré ovládala a symbolom jej slobody. Ničením svätyne sa ničilo právo spoločnosti na svojbytnosť a na slobodu jej členov.

Svätyňu mohli zlikvidovať aj samotní jej používatelia, ak napríklad odchádzali na iné miesto, pričom s najväčšou pravdepodobnosťou tie modly, ktoré sa dali preniesť, zobrali so sebou a svätyňu v rámci osobitného obradu zlikvidovali, aby nepadla do rúk iným. Takto postupovali aj vtedy, ak chceli svätyňu uchrániť pred inými nepriateľmi. Niektoré boli len opustené a v podstate neporušené, len opotrebované zubom časom a zarastené lesom či krovím existujú nikým nepovšimnuté dodnes.

Zachovali sa správy, že niekde sa spoločenstvo nechalo presvedčiť o pravdivosti novej ideológie a svätyňu v eufórii zničilo samé za spoluúčasti kresťanského kňaza–misionára a aj kňazov pohanskej svätyne. Tam, kde si kresťanskí kňazi netrúfli postaviť sa proti tradičnej ideológii, tam postupovali premyslenejšie. Hľadali spoločné črty medzi pohanstvom a kresťanstvom a na pohanské miesto alebo do jeho blízkosti umiestňovali svoje symboly. Keď sa im časom podarilo podryť autoritu pohanských kňazov a získať na svoju stranu dostatočný počet stúpencov, pohanské miesto premenili na kresťanské výstavbou kaplnky, kostola. Mnoho krát do neho zahrnuli aj objekty uctievané pohanmi. Oltárom sa stal pohanský obetný kameň, alebo do kostola umiestnili aj pohanskú modlu, pričom jej vložili symboliku v rámci kresťanskej mytológie. Z územia Slovenska sú známe prípady, ešte z konca 20-teho storočia, vynášania kultových kameňov z kostolov a kaplniek, ktoré sú natoľko zabudnuté, že sú považované za neporiadok po stavbároch, aj keď tam ležali už stáročia. I. Občas skončia, v lepšom prípade, pred kostolom, či kaplnkou. K mnohým kameňom pri kaplnkách a kostoloch sa viažu

zaujímavé povesti, napr. ku kameňu pri kostole vo Veľkom Šariši, ale aj k viacerým kameňom v prírode.

Z územia Slovenska poznáme desiatky kaplniek postavených na mieste dávnych pohanských miest, v tesnej blízkosti kultových kameňov, alebo na mieste starobylých hájov, nad posvätnými prameňmi, studničkami a pod.

Ničenie pohanských kultových miest tak malo rôzny priebeh a aj rôzne výsledky. V písomných prameňoch sa zachovali prípady, že pohania svoje božstvá, keď ich už neboli schopní ubrániť, ukryli v lesoch, horách, močiariach alebo v riekach. Niekedy ich tam hodili nepriatelia. Aj po odstránení svätyne zostalo miesto posvätným. Mnohí kresťania sa v pohanské sviatky na týchto miestach schádzali a vykonávali tradičné obrady. Tie niekde celá spoločnosť tolerovala a stali sa súčasťou tradície, ktorú nakoniec všetci považovali za kresťanskú, inde proti nej kňazi a vrchnosť tvrdo zasahovali, neváhajú aj vraždiť iniciátorov alebo účastníkov týchto obradov, a to ešte aj v osemnástom storočí. Neskôr si aj cirkev uvedomila, že samotní účastníci nevnímajú obrady ako pohanské a začala sa voči nim správať tolerantnejšie, alebo sa priamo do nich zapojila, na čelo pohanských sprievodov postavila modly svojich svätých a dala akcii svoje požehnanie. Tým celkom zničila podstatu miestnej pohanskej tradície. Napriek tomu pohanská tradícia miestami pretrvala dodnes buď ako súčasť rôznych zvykov, ktorým sa venuje časť populácie, napr. mládež pri stretávaníach v lesoch či na lúkach, pri všeobecne známých veselostiach, akými sú napr. svätajánske ohne, alebo pri poverových obradoch, ktorých súčasťou sú dávne pohanské pramene, studničky, háje, kamene, skaly. Niektoré „pohanské sviatky“ sú v skutočnosti len kresťanskými paródiami na ne, napriek tomu, že sú vo všeobecnosti považované za pozostatok pohanstva.

Hľadanie slovanských svätých z pohanského obdobia zaujalo bádateľov už dávnejšie, ale z nášho prostredia máme častejšie správy o tom až od konca osemnásteho storočia. V podstate všetky pokusy možno zhodnotiť ako

neúspešné, aj keď sa do veci zaangažovali desiatky členov rôznych „učených spoločností“. Hlavným dôvodom bolo, že buď sa hľadalo na nesprávnych miestach, tam, kde boli svätyne podľa dobových informácií zničené, alebo pátrajúci v podstate ani netušili, ako má to, čo hľadajú vyzerat'. Právě nálezy pochádzajúce zo staroslovanských svätýň sú preto dielom náhody a mnohí „učení členovia“ ich odmietli ako nepravé. Popri tom sa objavilo množstvo romantických falzifikátov, na ktoré často naleteli aj predstavitelia formulujúce sa „oficiálnej vedy“. „Vedci“ preto začali byť čoraz opatrnejší a skeptickejší, až sa dopracovali do pozície, z ktorej odmietli nielen uznať, ale aj skúmať skutočné pamiatky a skutočné pohanské kultové miesta. Na tomto stanovisku zotrúva česká a slovenská archeologická „veda“ dodnes. V boji so slepými uličkami svojej archeológie absolútna väčšina z nich oslepla, zdá sa, že už definitívne.

Odlíšná situácia je na území Ruska, Ukrajiny a čiastočne aj Poľska. Seriózny výskum staroslovanských – pohanských kultových objektov na území Ukrajiny a neskôr aj Ruska sa začal už počiatkom dvadsiateho storočia. V roku 1908 skúmal svätyňu na Starokyjevskej hore V. V. Chvojko (*svätyňa mala podľa neho elipsovité tvar vymedzený kameňmi a štyri vstupy zo štyroch svetových strán*). Datovaná bola do 3–4 storočia n.l., avšak neskoršie výskumy z roku 1937 a z osemdesiatych rokov 20. stor. Chvojkovu rekonštrukciu nepotvrdili, aj keď o existencii samotnej svätyne na tomto mieste nie sú pochybnosti.

Chvojkovmu výskumu predchádza oveľa starší nález Zbručského idolu objaveného v roku 1848 v rieke Zbruč. Aj keď samotný tento nález vzbudil svojho času veľkú pozornosť, k výskumu svätyne, z ktorej zrejme pochádzal, prišlo až v roku 1984, po 136 rokoch.

Medzitým bola K. Suchradtom preskúmaná pravdepodobná slovanská svätyňa na hradisku v Arkone (*Nemecko, 1921*). Podľa neho mala podobu pravouhlého dreveného chrámu v ktorom sa nachádzala Svantovítova socha. Bola posvätným miestom slovanského kmeňa Ránov, ktorí tu vybu-

dovali postupne celé chrámové mesto, ktoré malo nadkmeňový charakter. Vznikla najneskôr na prelome 8. a 9. storočia. 19. mája 1168 bola Arkona obsadená dánskym kráľom Valdemarom, ktorý nechal sochu Svantovíta rozrezať a spáliť. Revízny výskum z rokov 1969–1971 Suchradtov nález prehodnotil ako zvyšky opevnenia a existenciu svätyne posunul na časť výbežku, ktorá je v súčasnosti pohltená morom.

Z tohto hľadiska možno prvé lokalizované slovanské svätyne boli objavené až dvadsiatych rokoch 20. storočia pod Smolenskom. A. N. Ljavidanskij si povšimol, že sa tu nachádza viacero kruhových blatných „hradísk“ s malou plošinou, ktoré vzhľadom na svoje malé rozmery nemohli slúžiť na obranné účely. Usúdil, že majú kultový charakter. V tejto oblasti ich našiel sedem, neskôr ich bolo objavených celkom dvadsať. Datované sú do XIII. storočia. V skutočnosti aj sem možno vniesť pochybnosti o správnosti jeho záveru.

Nie je vylúčené, že aj mnohé iné „svätyne“ sú v podstate len omyly ich objaviteľov. Ako najviac pravdepodobné, skutočné svätyne Slovanov z ich pohanského obdobia sa javia:

Peryň

Významným objavom, ktorý pochádza zo začiatku druhej polovice 20. storočia je svätyňa Peryň na rovnomennom ostrove Peryň (*na ľavom brehu rieky Volchova, 4 km od Novgorodu*). V. V. Sedov tu našiel kruhovú vyvýšeninu, obklopenú priekopou s ôsmymi oblúkovitými výklenkami. Vyvýšenina s plochým povrchom merala v priemere 21 m. Priekopu zvonka obklopovalo osem polkruhových priekop. Celkový priemer stavby bol tak 35 metrov. V strede objektu sa nachádzala meter hlboká jama o priemere 60 cm, kde bol umiestnený drevený kôl, pravdepodobne symbol boha, a to Perúna a pred ním kamenný oltár. Podľa môjho názoru však tým idolom bol práve tento kameň. V strede polkruhových priekop, ktoré stavbu obklopovali, bolo osem obetných miest, našli sa tu zvyšky uhlíkov z dubového dreva. Objekt, odkrytý v rokoch 1948–1952, vznikol v 9. storočí a neskôr bol zámerne zlik-

vidovaný. Predstava objaviteľov tejto svätyne je taká, že v strede stála drevená Perúnova socha, pred ňou bol obetný oltár a okolo horelo osem ohňov. Nie je to však jediná možnosť rekonštrukcie svätyne, osem ohňov je skôr realizáciou predstavy výskumníkov, ako nájdených dôkazov. Jamy okolo ústredného idolu a uhlíky v nich totiž možno vyložiť aj ako stopy po iných ôsmych zhorených idolochoch. O existencii samotnej svätyne však pochybnosti nie sú.

Ruskí jazykovedci až do nálezů svätyne rezolútne odmietali názory, že by meno Peryň mohlo súvisieť s menom Perún (*lebo vraj „un“ sa nemohlo zmeniť v „yn“*), a to napriek tomu, že miesta, ktoré boli viazané na kult Perúna sa nazývali bežne perynia. Na týchto miestach musel byť starý dub pod ktorým sa konali obete, a vraj, oheň, ktorý tu horel, nesmel nikdy vyhasnúť, za čo kňaz ručil vlastným životom. Ešte v 19. storočí lodníci hádzali v okolí Novgorodu do vody obete na mieste nazvanom „perynie“, lebo tu v 10. storočí bola na breh vyplavená drevená socha novgorodského Perúna. Táto etymológia však môže mať aj iný pôvod.

Svätyňa vo Vorgole

Ďalšia svätyňa kruhového typu s idolom v strede bola objavená v ruskom Vorgole. Kultové miesto má priemer 12 metrov, nebolo ohradené priekopou, ale kultovými jamami s údajnými obetnými ohniskami.

Zvenigorod

Vo Zvenigorode na Ukrajine bolo nájdených niekoľko kultových miest, ktoré boli tvorené kruhovými plošinami a obklopené polkruhovými valmi. Okolo stredu týchto kultových miest boli v kruhu alebo polkruhu umiestnené idoly. V jednom prípade bola v strede kultového objektu otesaná skala, na ktorej bola umiestnená ľudská lebka.

Pohansko

Slovanské kultové miesta poznáme tiež z moravskoslovenskej oblasti, napr. z Pohanska, kde bolo objavené menšie kultové miesto kruhového pôdorysu o priemere cca 2 m. V strede sa pôvodne nachádzal jeden idol, možno obklopený menšími ôsmymi idolmi (*po ktorých zostali len jamy*). Kultové miesto bolo zozadu ohradené polkruhovým kolovým plotom. Kruhové kultové miesto z 9. storočia bolo nájdené aj v Mikulčiciach. Typologicky rovnaký objekt s idolom v strede kruhového objektu, obklopený ôsmymi menšími idolmi, sa nachádzal aj na kultovom mieste na hradisku na hore Bogit na Ukrajine (*podľa môjho názoru však v týchto prípadoch v jamách neboli vždy nevyhnutne potrebné sochy bohov, objekt a jamy v ňom slúžili mágii, miesto idolu bohov preto postačovali obetné jamy*).

Tušemlj

V Tušemlji v Bielorusku bolo objavené kruhové obetné miesto zo 6.–7. storočia, ktoré malo priemer 5,5 m. V strede sa predpokladá idol a ďalšie idoly zoradené v kruhu okolo neho.

Krasnogorskoje

Do 8–10. storočia je datovaná kruhová svätyňa v Krasnogorskoje, ktorá pozostávala z dreveného idolu v strede plošiny obkolesenej kruhovou priekopou.

Kruhové obetné miesto s predpokladaným idolom v strede (*jamou po drevenom alebo kamennom idole*) a obetnými jamami po obvode zo 7–8. storočia bolo objavené vo Wolyni (*Poľsko*).

Podnestrie

Neďaleko obce Podnestrie na Ukrajine bol objavený kultový objekt o priemere 24 metrov, obklopený dvoma valmi. Priemer vonkajšieho valu je 70 m. V strede objektu stál 2,5 m vysoký štvorboký kameň bez dekorácie.

Chodovišče

V Chodovišči sa nachádzalo kultové miesto kruhového pôdorysu s idolom v strede, obklopené priekopou a ohradené plotom. Do objektu viedli dva vchody, priekopa bola rozdelená na štyri časti. Predpokladá sa, že priekopy slúžili ako obetné miesta, pričom počas obradu v nich boli zapálené ohne (*predpokladá sa osem ohňov*).

Zbručský idol

V múzeu v Krakove sa nachádza kamenný idol slovanského boha, ktorý bol objavený v roku 1848 v blízkosti obce Ličkovce ležiacej pri rieke Zbruč, dnes v západnej časti Ukrajiny a zachránený vďaka majiteľovi pozemku Konstantynovi Zborowskému a zberateľovi Mieczyslawowi Potockiemu. Kamenný stĺp má rozmery základne cca 29x32 cm, vysoký je 257 cm. Váži okolo 0,5 t. Dekoráciou je rozdelený na tri časti. V hornej časti je hlavná postava, ktorú by sme mohli považovať za štvorhlavého boha, skôr tu ide o štvorbokú plastikú, nie o sochu, pričom na každej strane stĺpa je jedna samostatná plastika, čiže na každej strane je zobrazený ten istý jednohlavý boh, resp. bohyňa. Je oblečený v dlhých šatách s opaskom, na hlave má čiapku. V ruke drží atribúty – roh hojnosti, na ďalšej plastike drží v ruke prsteň (*zázračný prsteň poznáme z rozprávok, z germánskych mýtov, aj z popisu slovanských obradov*). Na tretej plastike má prázdne ruky a na štvrtej môžeme k atribútom priradiť šablú a koňa. Táto plastika je kľúčom k tomu, ako mohla vzniknúť predstava o viachlavých bohoch – v podstate ako chybné pochopenie štvorbokej plastiky. Podľa atribútov ide jednoznačne o Svantovíta – Veles.

Pod božskou postavou je na každej strane stĺpa jedna ľudská postava, vysoká 38 cm, z čoho dve sú ženské postavy. Obvykle sú považované za postavy ktoré sa držia za ruky v tanečnom kole (*chorovode*).

Postavu s fúzmi v dolnej časti, ktorá podopiera stĺp potom môžeme považovať za kňaza alebo knieža, ktoré je zobrazené frontálne, zľava a sprava,

miesto, kde by mala byť postava zobrazená zozadu zostalo prázdne. Postava zobrazená frontálne zároveň určuje, ktorá strana na štvorbokom idole je prvá, hlavná. Preto je na tejto strane boh zobrazený so svojim hlavným atribútom, rohom hojnosti a na poslednej bez atribútov. Názory, ktoré vidia v postave v hornej časti stĺpu knieža, miestneho vládcu, atď., môžeme pokojne odmietnuť. Tieto a podobné názory sa usilujú vysvetliť vyobrazenia na stĺpe na základe potrieb blízkyim ich autorom, nie tvorcom tohto kultového objektu. To isté platí aj o názoroch vidiacich v štyroch stranách stĺpa štyri ročné obdobia a v troch horizontálnych častiach podzemie, zem a nebo (*čiže boha podzemia, ľudí a boha nebies*). Obrazy na stĺpe nie sú v hierarchii zoradené vertikálne, ale horizontálne. Kľačiaca, resp. sediaca postava je kňaz-knieža, za ním sú v kruhu tancujúci muži a ženy v posvätnom obrade a v strede kruhu je idol. V kľačiacej póze môžeme vidieť vplyv kresťanstva, ktoré bolo Slovanom vplyvom Byzancie nepochybne v tomto čase už známe. Slovania pri obradoch nekľačali na kolenách, ale tancovali, sprevádzaní hudbou a spevom, rovnako ako to vidíme dodnes v rôznych iných kultúrach, ktoré majú nielen totožné predstavy o svojich bohoch, ale aj veľmi podobný výtvarný prejav, ktorými ich zobrazovali a v princípe aj rovnaké kultové miesta (*stredná a južná Afrika, Severná Amerika*).

Kultové miesto na hore Bogit a podľa toho aj Zbručský idol pochádzajú z 9.-10. storočia (*Podrobnejšie ho popisujem v knihe Slovo o Slovanoch, ich démonoch a bohoch*).

Gross Raden

V roku 1973 sa začal výskum hradiska v Nemecku v polohe Gross Raden (*Velký Kruh*). Súčasťou, ale oddelene stojacou stavbou, bola svätyňa vybudovaná na ostrove pomimo hradiska, tiež stojaceho na ostrove. Priemer kruhového ostrova bol vyše 25 metrov, opevnený bol valom a s hradiskom bol spojený mostom.

Falošné svätyne

Celkovo bolo za posledného pol storočia objavených a preskúmaných okolo 70 svätýň na celom území osídlenom Slovanmi v stredoveku. Viaceré sú však nepochybne svätyňami len v predstave svojich „profesionálnych objaviteľov“ – ako napr. údajná svätyňa v Moste pri Bratislave, ktorá je dobrou ukážkou ako sa dá „vedecky“ vyložiť hocijaký nález, ak sa len chce a ak sa hlavne vzor pre tento výklad hľadá čo najďalej na západe, v tomto prípade v nemeckom Fischerinselle. Pri neznalosti problematiky spojenjej s túžbou niečo objaviť sa preto za svätyňu dá prehlásiť aj vyšliapaná cestička, na ktorej na štyroch koloch stojí pastiersky prístrešok a pred ním je ohnisko. Zo stôp po koloch, ku ktorým pastier uväzoval svoje zvieratá, sú stopy po pohanských modlách, nález kusu kosti z hovädzieho dobytku – zvyšku pastierovho jedla – je dôkazom o obetovaní volov vo „svätyňi“. Ak sa pastier zdržiaval na okraji osady, čo je celkom samozrejmé, jeho teritórium je vysvetlené ako „predel medzi svetom živých a mŕtvych“. Kresby podľa fantázie ilustrátora dokumentujú to, čo nebolo nájdené, podľa toho, čo bolo, prípadne tiež nebolo nájdené inde a nezainteresovaným čitateľom je tak predkladaný obraz, ktorému sa dá na prvý pohľad ľahko uveriť. Takýchto prípadov sa však pri hľadaní slovanských svätýň vyskytujú desiatky, o niektorých som sa zmienil vyššie. Revízne výskumy následnej generácie ich obvykle zmetú zo stola. Bezpochyby nič iné než čaká ani s veľkou slávou ohlasovaný nález prvej slovanskej svätyne na Slovensku, aj keď tam už nie je čo overovať. Samotnej rekonštrukcii však nemožno vytknúť istú ideovú pravdepodobnosť – svätyňa je popisovaná ako priekopa v zemi s (*neobjavenými*) drevenými idolmi a údajným „obetným“ ohniskom. Pohanská svätyňa skutočne mohla mať podobu priekopy, avšak oheň a modly bohov v nej nemajú opodstatnenie. Priekopa totiž symbolizovala vchod do Raja a k Raju prislúchali iné ideové predstavy než predstavy v tomto smere nevzdelaných, resp. neznalých rádobyobjaviteľov.

Svätyne východného a západného typu

Ak porovnáme všetky pravdepodobné aj nepravdepodobné slovanské svätyne, vychádza nám z doteraz publikovaných správ, že medzi slovanskými svätyňami na území Ruska a Ukrajiny a medzi slovanskými svätyňami na území dnešného Nemecka je jeden základný rozdiel.

V najzápadnejšej časti slovanského osídlenia boli kruhové kultové miesta najneskôr v 10.–11. storočí (*podľa názoru výskumníkov*) nahradené pravouhlými drevenými svätyňami, napriek tomu, že sa tu naďalej budovali kruhové hradiská. Kruhové stavby, vrátane opevnení miest (*ako to vidíme napr. v Novgorode*) boli charakteristické práve pre slovanskú kultúru. Obdĺžnikové kultové stavby preto súvisia so zmenou, ktorá nastala v ideových predstavách Slovanov, ktorí v tom čase žili na území medzi Odrou a Rýnom. Otázne však je, či je to odrazom skutočnosti, alebo len nasmerovania výskumov. Predstava a spoločenský tlak, či očakávanie dokážu ovplyvniť nielen nasmerovanie výskumov, ale aj ich interpretáciu. A tak čo donedávna každý kruhový objekt bol pre „profesionálnych archeológov“ ohradou pre dobytok, kruhovou tvrdzou, či malým hradiskom, dnes je tomu presne naopak. Pokiaľ ide o „chrámy“ západných Slovanov v severozápadnej časti slovanského osídlenia Európy, ani tu nie je isté, či pravouhlé miestnosti boli vždy skutočne svätyňami, alebo mali inú funkciu a nie je ani isté, či tie, ktoré mohli mať takúto funkciu, boli skutočnými domami so strechou, alebo či išlo len o ohradené priestory. Archeológovia a pamiatkari ich však rekonštruujú aj so strechami ako domy podobné kresťanským kostolom, lebo takáto je ich predstava o chráme, či svätyni. Nepochybne je taká rekonštrukcia aj turisticky atraktívnejšia. Nepochybne však tiež u západných Slovanov pred potlačením pohanstva, zrejme práve pod vplyvom kresťanstva, sa premena kultového miesta na zastrešený chrám vo viacerých prípadoch uskutočnila. Samotný vznik chrámu – domu pre božstvo – je totiž výsledkom, ku ktorému v dávnejšej minulosti dospeli rôzne kultúry celkom nezávisle na sebe práve tam, kde prišlo k väčšej koncentrácii obyvateľstva, v mestských sídlach,

a takáto situácia nastávala u západných Slovanov pre väčší tlak nepriateľa, čo vyžadovalo budovať svätyne ohradené a strážené. Samotný vzor, pri absencii iných podmienok, do toho času k zmene nevedol.

Z písomných správ (*ktorým však tiež nemožno bezvýhradne veriť, najmä ak pochádzajú z nepriateľského prostredia*), skutočne poznáme popis niekoľkých pohanských chrámov, resp. pohanských kultových miest, ktoré na území západných Slovanov majú podobu ohradených miest. U východných Slovanov vieme, že ich pohanské objekty boli umiestnené na kopci pod otvoreným nebom alebo pri riekach. Práve u východných Slovanov máme doložené, že kultové miesta boli budované ako štátny ideologický nástroj, v rámci ktorého boli vyhotovované drevené sochy bohov (*v teréne sa však nachádzajú aj kamenné idoly*). Tieto kultové miesta čerpajú svoje umiestnenie a do istej miery aj podobu z prírodných staropohanských, čiže predpohanských kultových objektov. U západných Slovanov, kde bol na ich územie väčší tlak, sa kultové objekty stiahli do opevnených hradísk a tam do malého ohradeného priestoru, možno skutočne do chrámu, k čomu mohol poslúžiť popri objektívnych príčinách aj cudzí vzor. U východných Slovanov sa z mocensko-politických dôvodov tiež začali budovať kultové miesta na hradiskách, alebo aspoň v ich blízkosti, ale ich „prírodná“ podoba zostala zachovaná.

Kultové objekty staršieho typu sú zásadne kruhového pôdorysu, obklopené priekopou, valom, resp. obetnými jamami. V niektorých prípadoch je okolo hlavného idolu umiestnených do kruhu osem menších idolov, alebo obetných jám. Za pozornosť stojí, že osem kameňov okolo najväčšieho kameňa v strede nachádzame aj v kultovom objekte v Holíči, ktorý datujem do oveľa staršieho obdobia (*tu je okrem toho v ďalšom, vonkajšom kruhu ďalších 16 kameňov*).

Na základe tejto zhody a podobnosti kruhových kultových objektov od praveku až do nástupu kresťanstva na území Slovanov (*nie však napr. na území Germánov alebo v juhozápadnej Európe*), môžeme vyvodit' záver, že kult magického kruhu bol spätý s ideovými predstavami ľudí, ktorí cca pred 7–9.

tisíc rokmi začali nanovo osídľovať územie Európy, pričom sa tento kult udržal najdlhšie pri budovaní kultových miest u východných Slovanov, čiastočne u západných Slovanov a v ľudovej tradícii dodnes aj u južných Slovanov. U Keltov a tiež u Germánov, ktorí pred vyše 2000 rokmi prešli zo „švédského ostrova“ do Dánska a odtiaľ začali dobýjať Európu, napriek tomu, že u nich nachádzame rovnaké náboženské predstavy, miesto kruhu sa objavuje štvoruholník. Kruh opustili aj Gréci a Rimania (*magický kruh nachádzame u Rimanov ešte v povesti o založení Ríma Romulom, ktorý vymedzuje hranice mesta rituálnym vyoraním kruhovej brázdy. Aj latinské „urbs“ – mesto je od „orbis“ – kruh. Tu si pripomeňme kruhové hradiská polabských Slovanov a opevnené mestá východných Slovanov, ktoré boli budované na princípoch mágie kruhu*).

Kultové miesta sú často spojené s pohrebiskami, kamennými mohylami, alebo skupinami niekoľkých veľkých kameňov obklopených kamennými kruhmi s kameňmi vymedzeným vchodom – cestou, ktorá sem vedie z východu alebo z juhu. Takéto objekty boli budované už pred niekoľkými tisícami rokov, posledné aj v čase nastupujúceho kresťanstva a prežili v ľudovej tradícii ako kultové miesta (*ale už bez vedomého uctievania toho, čo symbolizovali*) až donedávna (*do 19.–20. stor.*).

Mená slovanských kultových miest sú dodnes zachované v miestnych názvoch, často bez spomienky na ich pôvodné funkcie. Takým miestom sú najmä „háje“ – pôvodne pohrebiská a svätyne. Dokladá to aj stále ešte živý slovný zvrät „poslať niekoho do hája“ – teda medzi mŕtvych. Popri slove „háj“ sa používalo slovo „bor“ („búr“) s tým istým významom. Slovo „bor“ nachádzame dodnes v angličtine, taliančine alebo v turkotatárskych jazykoch. Ako „bord“, „board“ označuje ohraničené miesto – les, dom, okraj, stôl. „Bora“ je v románskych jazykoch severák, chladný vietor, v tomto význame ako „buran“ toto slovo nachádzame aj v turkotatárskych jazykoch. Súvislosť so severom má pradávny základ, lebo severná svetová strana patrila k ženskému princípu – k Veľkej Matke Zemi a to najneskôr od doby v ktorej bola

vnímaná ako bohyňa. „Bora“ je v slovenčine tiež v slove „brána“. Brániť a hájiť sú synonymá. V románskych jazykoch (*aj v keltčine a v baltských jazykoch*) je háj – „nemus“. Etymológia tohto slova nie je známa, môže súvisieť s mlčaním, vysvetľovaná je ako „územie nikoho“ a pod. V princípe by však malo označovať opäť „bránu do raja“.

Prírodné svätyne

Popri cieľavedome vybudovaných kultových miestach slúžili Slovanom rôzne miesta, ktoré poskytla príroda a ktoré vzbudili svojim vzhľadom dojem mimoriadnosti, posvätnosti. Častokrát ide len o nápadné miesta s väčším kameňom, vyvýšeniny alebo jamy, pramene, ktoré boli obklopené ohradou alebo symbolickou priekopou, aby boli symbolicky a v tomto zmysle magicky chránené od vonkajšieho sveta. Kultovými miestami boli ďalej hory, výrazné kopce v krajine, najmä ak sa na ich vrchole nachádzali prirodzené skaly a kamene, ktoré vo viacerých prípadoch boli potom upravované, dekorované, premiestňované v súlade s ich potrebami.

Najviac sa od pôvodného prírodného kultu Slovanov vzdialili kmene nachádzajúce sa v najzápadnejšej časti slovanského osídlenia, na území Venetov, kde sa z dôvodu silného vonkajšieho tlaku zjednotili slovanské kmene v odpore proti Franskej ríši. Vlastná, starobylá ideológia bola zjednocujúcim činiteľom proti novodobému „pohanskému kresťanstvu“, ktoré sa usilovalo v službách franských panovníkov rozvrátiť domáce tradície a tak zbaviť vládnucu vrstvu božskej podpory (*práva vládnuť*). Vláda v tejto časti slovanského sveta bola v rukách kňazov, ktorí stáli, ako služobníci svojich bohov, ktorých hlavnou funkciou sa stala obrana, teda bohov vojny, na čele kmeňov. Kultové miesta sa zmenili na skutočné chrámy opradené tajomstvom, do ktorých bežný člen kmeňa ani nesmel vkročiť. Chrámy strážili početné skupiny bojovníkov, v jednom prípade sa uvádza konkrétne až 300 jazdcov. Takáto malá armáda, podliehajúca kňazovi, jasne hovorí o tom, kto

mal v kmeni v rukách aj svetskú moc. Kresťanskí misionári tu preto narazili na rovnocenného súpera a na rázny odpor.

Pohanské svätyne na Slovensku

Prvé písomné správy z Ponitria súvisia s tým, že Pribina nechal v Nitre postaviť kresťanský kostol, s pozvaním Cyrila a Metoda a spormi s franskými mníchmi. To bola téma, ktorá zaujala vtedajších kronikárov. Územie Nitry bolo osídlené v tom čase už prinajmenej 5 tisícročí. Slovánske hradisko vzniklo na mieste, ktoré vyplynulo zo zemepisnej polohy, na návrší v blízkosti rieky Nitravy, bezpochyby na dávno na strategické účely využívanom mieste. V čase avarského panstva nemohlo hrať úlohu významnejšiu, než jeho okoliu vymedzili prírodné hranice, osada na mieste Nitry mala len regionálny význam. Situácia sa zmenila po rozpade avarskej ríše. Rozdelenie územia avarského panstva medzi nástupnícke kniežatstvá Slovanov malo za následok vznik menších územných celkov, nad Dunajom práve Nitrianskeho, a s tým súvisiaci rozvoj hradiska a mesta. Nitra s Pribinom, resp. Pribinovcami, si uhájila, či vydobyla sídlo kniežatstva – kráľovstva.

Slovanskí bohovia (*teda ich kňazi*) na tomto území, zdá sa, nehrali rozhodujúcu úlohu. Je to možno spôsobené len nedostatkom správ, ale keď zoberieme do úvahy niekoľkogeneračnú prítomnosť Avarov s vlastným kultom, tak aj táto situácia musela ovplyvniť silu slovanských bohov. Náboženstvo pre Slovanov nebolo v tom čase jednotiacim činiteľom, bohovia, ktorí nechránili, neboli uctievaní, resp. jeho kňazi nemali veľmi silné pozície. Výsledkom bola situácia, v ktorej kult nevládol, bol len dobrovoľne udržiavanou rodinnou tradíciou, v ktorej mali najväčšiu šancu prežiť nie kmeňoví bohovia, ale len domáce, rodové božstvá, démoni žijúci v lesoch, riekach. Tým sa situácia u nás odlišovala od situácie napr. u polabských Slovanov.

Na území formujúceho sa nového štátneho útvaru sa tak vyvinula priaznivá situácia pre vplyv novej ideológie, ktorá dlhodobo prenikala na toto územie ako tretia náboženská predstava a až neskôr mala integračný, mo-

cou podporovaný vplyv. Starí „bohovia“ boli neviditeľní, zdržiavali sa v hájoch, v mohutných stromoch, v kameňoch nachádzajúcich sa na neobyvklom mieste, na vrcholoch kopcov, kde ich nezainteresovaný, hocijako horlivý mních príduci zvonka ani nebol schopný zbadat' – a žili v myšliach ľudí, ktorí ochotne alebo nasilu prijali kresťanstvo a zároveň stáročia, celé tisícročie po tom slúžili a niektorí dodnes slúžia starým démonom aj novým bohom bez toho, že by v tom videli rozpor. Naopak, samotné kresťanstvo prijalo týchto bohov a démonov a dávne tradície do svojho náboženského systému (*ako sviatky, postavy svätých a démonov*).

Proces zjednocovania len nedávno zjednoteného územia pod záštitou novej ideológie pokračoval po celé 9–10. storočie. Novú ideológiu nezastavila a pradávnych slovanských bohov, či skôr ich kňazov, nezachránila ani agresia ďalších kočovníkov, ktorí vtrhli do Podunajska a na čas premenili tamojšiu úrodnú zem na úhor, lebo aj títo, po neúspešných pokusoch o návrat k vlastným bohom, sa trvalo priklonili ku kresťanstvu, vďaka ktorému sa čoskoro stali, na rozdiel od tunajších Slovanov, poslušným a preto akceptovateľným susedom najmä pre Východofranskú ríšu.

Z popisu staropohanských kultových kameňov, hájov a posvätných skál vyplýva jeden dôležitý poznatok: Aj keď mnohé tieto objekty začali byť používané na kultové účely pred tisícročiami, prípadne aj oveľa skôr, čiže pred desaťtisícročiami, je nesporné, že svojim obsahom patria do našich dávnych tradícií, nielen slovenských, či slovanských, ale prinajmenej európskych. Tiež je zrejmé, že mnohé tieto objekty boli na kultové účely používané ešte počas stredoveku, v menšej miere aj v novoveku a ojedinele sa tomu kontinuálne tak deje dodnes, čo je doložené písomnými správami spred stáročí. Pritom najmä archeológia nám predkladá celkom iný obraz pohanských svätých. Iný obraz pohanských svätých v niektorých prípadoch ponúkajú aj kresťanské pramene zo stredoveku. V skutočnosti popri tisícok kultových miest, archeológmi v teréne nespoznávaných a ignorovaných, sa v „odbornej“ literatúre stretávame s výskumnými správami z ich prostredia, v ktorých je pre-

zentované objavenie niekoľkých pohanských svätýň, ktoré zväčša v princípe nemajú nič spoločného s tým, čo sa v teréne skutočne nachádza. Dokonca tie svätyne, ktoré majú s našimi staropohanskými spoločné črty, sú po desaťročia odmietané, lebo nezodpovedajú ich kolektívne dohodnutej predstave. Smutným prípadom je napr. Zbručský idol, kde bola svätyňa k nemu hľadaná až po vyše sto rokoch znevažovania objavu odborníkmi z rôznych vedeckých ústavov. V niektorých ďalších prípadoch sú za pohanské svätyne vydávané magické kultové miesta, ktoré síce mohli po nástupe bohov slúžiť aj ako ich svätyne, ale problém je v tom, že tieto magické kultové miesta sú interpretované ako náboženské obradné miesta, jamy v nich sú potom podľa tejto predstavy považované za obetné, alebo za doklad o pôvodnom zapustení idolov – modiel do zeme, atď. Ak má odborne vzdelaný výskumník utkvelú náboženskú predstavu a potrebu objaviť pohanskú svätyňu, nie je problém vidieť zvyšky „pohanského chrámu“ v pozostatkoch hocijakej stavby. Odpadová jama, napr. po ťažbe hliny, sa stáva „obetnou“, ohnisko na varenie sa stane „obetným“ a jamka po klátiku, na ktorom sedávala gazdina je jednoznačným exaktným dôkazom po pôvodnom umiestnení „modly“. Kostí zvierat ktoré slúžili ako bežná potrava, alebo kosti uhynutých zvierat sú dokladom o obetovaní zvierat krvilačným bohom. Keďže skutočné nálezy pohanských svätýň z nášho územia nepoznajú, siahne sa po cudzom vzore, ktorého vierohodnosť môže mať rovnaký pôvod. Takmer bez výnimky sú s veľkou slávou oznamované objavy pohanských svätýň po nie dlhom čase prehodnocované pri „revízijských výskumoch“ ako omyly, alebo aj vyslovené podvody.

Privatizácia bohov

Slovania aj vo svojej pohanskej etape v širokej miere naďalej používali na svoje obradné účely staropohanské posvätné miesta, ktoré nemali potrebu pretvárať v duchu novej náboženskej ideológie. Ak tak niekde urobili, najskôr zhotovili v jeho blízkosti idol nového božstva, ktoré vo svojej predstave

aj tak stotožnili s nejakou postavou dávneho staropohanského mýtu a naďalej uskutočňovali na týchto miestach svoje staropohanské slávnosti. Ľudia naďalej nepotrebovali pre svoj kult chrámy. Chrámy potrebovali len tí, ktorí si osobovali popredné miesto v kulte, lebo postavením chrámu si mohli bohov, ktorí patrili všetkým, sprivatizovať. Prírodu si v tom čase sprivatizovať nemohli, preto bolo potrebné posvätné miesto fyzicky ohradiť, znemožniť k nemu voľný prístup, najlepšie uzatvoriť idoly do objektu. K tomu veľké a vzdialené prírodné kultové miesta neboli vhodné.

Už pohanskí kňazi sa tak stali nástrojom, pomocou ktorého začala byť slobodná spoločnosť pretváraná na spoločnosť ovládanú úzkou skupinou ľudí, čím ich význam vzrástol. Napriek tomu však samotné pohanstvo nebolo vhodné na feudálnu premenu spoločnosti, lebo vláda a moc boli síce sprivatizované, ale sila tradície nedovolila sprivatizovať pôdu ako najvýznamnejší výrobný prostriedok. To umožnilo až prijatie kresťanstva, v ktorom kňazi a kniežatá nepodliehali slobodnej voľbe svojho spoločenstva (*len po generácie ešte prežívala tradícia potvrdzovania vo funkcii prostredníctvom dávneho obradu*).

Obdobie privatizácie bohov trvalo v slovanskom prostredí len relatívne krátku dobu. Práve v tejto krátkej dobe však prišlo k zásadnému rozporu medzi staropohanstvom a pohanstvom. Novo formujúca sa spoločenská vrstva, ktorá chcela vládnuť dedične a dedične chcela vyberať dane a poplatky ako v podstate výpalné od roľníkov a remeselníkov, to potrebovala ideovo zdôvodniť práve novým náboženstvom, ktoré odrážalo hierarchizovanú spoločnosť. Do úvahy prichádzalo buď zavedenie nových bohov pre všetkých (*čo však mohlo naraziť na silný odpor spoločnosti*), alebo zavedenie nových bohov len pre seba. Ovládanej spoločnosti boli ponechané jej zvyky, obrady, tradície. Na dosiahnutie účelu potrebovala vládnuca vrstva povýšiť svojich bohov nad postavy, ktoré uctieval ľud, čiže najmä roľníci. To sa nie všade udialo pokojnou cestou, ako to dokladajú skromne zachované písomné pramene a zvyšky ústnej tradície. Roľníci, pastieri a remeselníci,

teda hospodársky aktívna zložka obyvateľstva, sa riadili svojimi zvykmi, v ktorých zohrávali významnú úlohu postavy ich mýtov (*ktoré dnes nesprávne vnímame ako postavy bohov a bohýň*). Keď tejto spoločnosti boli nadradení cudzí pohanskí bohovia, neprišlo len ku kozmetickej úprave ideológie, ale so zmenou ideológie bola spojená aj ekonomická povinnosť. Na dary odovzdávané prostredníctvom seba Veľkej Matke (*u Slovanov nazývanej najmä Veles*), vzťahla nárok ekonomicky neaktívna časť obyvateľstva. Výsledkom sporu bola porážka Veles a jej zaradenie do pohanského panteónu pod vládu mužského boha. U Slovanov bola Veles, aspoň podľa toho, ako si vysvetľujeme dochované pamiatky, pomužštená, u Keltov však približne v tom istom období jej bola ženská podstata ponechaná, práve pod jej zástavou sa Kelti zhromažďovali do boja proti nepriateľovi. Pomužštenie Veles však nie je ani u Slovanov jednoznačné, môže ísť len o omyl kresťanských autorov, pochádzajúcich z patriarchálneho náboženského prostredia, ktorí mohli vidieť aj v mnohých ženských idoloch mužské postavy a následne vo svojom ťažení proti pohanstvu Veles stotžnili s čertom a tým ju pomužštili. Aj u západných Slovanov ozbrojené idoly bohov s čašou (*rohom*) v ruke dokladajú ich ženský pôvod.

V konečnom dôsledku staropohanstvo preniklo do pohanstva svojimi obradmi, slávnosťami a aj mnohými postavami, aj keď zväčša v podriadanom postavení. Mnohé iné staropohanské bytosti zostali, spolu s kultovými objektmi, ukryté v horách a lesoch a stretávame sa s nimi po stáročiach len s ako poverovými bytosťami, ktoré nemajú miesto v božskom panteóne. Spor medzi staropohanstvom a pohanstvom sa odohrával najmä v centrách moci. Preto len tam malo zmysel budovať nové pohanské chrámy. Všade inde ľudia naďalej uctievali svoje mýtické symboly prírody a pre ne nové chrámy nepotrebovali. Preto v podstate ani nemôžeme v krajine nájsť žiadne pohanské svätyne, stredoveké sochy pohanských bohov, žiadne zvyšky pohanských chrámov podľa chybnjej predstavy „odborníkov“, zato môžeme nájsť množstvo kultových miest, plastík, sôch vytesaných zo skál a kulto-

vých kameňov na miestach bývalých, často neporušených svätýň, nie ukrytých v zemi, ale stojacich pod holým nebom na svojom pôvodnom mieste a niekedy aj spojených s povestami a nazývaných pôvodným menom.

Bez uvedomenia si tejto skutočnosti budú rôzni „vedeckí odborníci“ naďalej „objavovať“ v odtlačkoch po pastierskych chatrčiach chrámy pohanských bohov a ostentatívne ignorovať staropohanské a pohanské háje s ich svätýňami, skutočné krásne a nesmierne na informácie cenné bohatstvo dávnych posvätných miest našich predkov.

Veľkou chybou je rozšírená predstava, že pohanstvo predstavuje pôvodné slovanské náboženstvo. V skutočnosti, ako dokladajú práve staropohanské posvätné miesta, je pohanstvo na našom území len krátkou epizódou a nikdy sa nestalo pevnou súčasťou ľudovej kultúry. V tradícii sa preto zachovali vo väčšej miere prvky staropohanské, než pohanské. Väčšine obyvateľstva sa pohanstvo veľmi rýchlo vytratilo z povedomia, okrem mena Perúna – Paroma, spájaného s hromom a niektorých ďalších mien, často používaných len ako nadávky, po ňom v podstate nezostali žiadne stopy. Mnohé mená, ktoré považujeme za mená dávnych pohanských bohov, sú len prenesenými menami staropohanských mýtických bytostí.

V tradícii niekde zostala úcta k predpohanským kultovým miestam, skalám, studničkám, stromom, kameňom, miestami sa dodnes zachovali staropohanské magické praktiky a aj slávenie slávností našich dávnych predkov a starých Európanov vo všeobecnosti. Táto úcta nanovo ožíva v rôznych náboženských a politických smeroch, ktoré sa hlásia k ochrane prírody po generáciách jej bezohľadného drancovania a ničenia, ktoré bolo možné len vďaka tomu, že staropohanská idea, ktorou boli príroda a človek na zemi kedysi ochraňované, bola prehlásená za nepriateľskú bohom a zničená. Zostali nám z nej len torzá v deformovanej tradícii a dávne kamené svätyne plné obrazov a symbolov, ktoré sú rovnako zabudnuté a pre väčšinu ľudí nezaujímavé, ako idey, ktoré prezentujú.

Holíčska svätyňa

Kultový objekt v Holíči bol objavený v roku 1988. Svätyňa sa nachádzala na juhozápadnom svahu pieskovej duny, orientovanej v smere SZ–JV na okraji mesta Holíč na západnom Slovensku, v nadmorskej výške cca 186 - 192 m n. m. Vznikla v dobe kamennej ako sakrálnne miesto kruhového typu, ktoré bolo vybudované na mieste staršieho kultového objektu. V jeho priestore neskôr vznikol rondel o priemere 60 metrov – kruhový priestor obkolesený cca 5 metrov hlbokou a 5 metrov širokou priekopou. Vo vnútri veľkého kruhu bol menší kruh tvorený ďalšou priekopou o priemere 23 metrov. Viaceré rondely boli objavené v nasledujúcich rokoch aj na južnej Morave a v Rakúsku

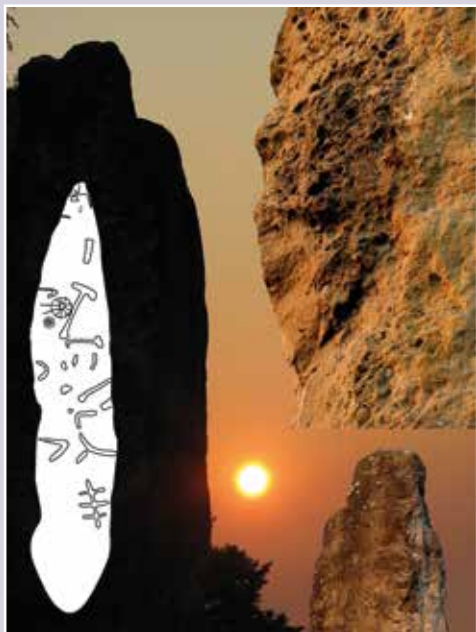
a sú datované do obdobia pred 5.500–6.500 rokmi, v žiadnom z nich sa však nenašli kamene. V strednej a východnej Európe je doteraz známy len jediný prípad takejto stavby, a to v Holíči.

Dekorácia na kameňoch z preskúmanej svätyne je tvorená vysekanými obrazcami nástrojov, vyrytými čiarami a kresbami postáv a miestami zachovanou maľbou. Nástroje sú atribútmi kultu. Postavy predstavujú ľudí a božstvá, ďalej sú tu magické čiary a kresby zvierat. Na inom kameni nachádzame scénu na ktorej lovec s lukom prináša obeť bohu.

Zoradenie kameňov do kruhu a skupín a výtvarný prejav na nich sú výsledkom prelínania sa mágie, mytológie, astronómie, spoločenskej a náboženskej funkcie objektu.

Hlavný idol tvorí kameň vysoký 680 cm, pokrytý vysekanými a vyrytými symbolmi a postavami po všetkých stranách.

Lapidárium v Holíči

Lapidárium v Holčí

*Kultová skala s geometrickou dekoráciou
na hradisku v Malých Karpatoch v okolí Dechtíc*

KAMEŇ A MÝTUS V ČAROVNEJ KRAJINE

Kameň a mýtus 9, Čas a čarovná krajina 15, Zdroje poznania 22

POSVÄTNÉ MIESTA MAGICKO-DĚMONICKEJ KULTÚRY

Skalné galérie, skalné sochy 29, Kultové strediská – mocné hory 34

SKALNÉ GALÉRIE SOKOLIE SKALY

Sokolie skaly 38, O slove sokol 38, Popis hlavných postáv na kultovej galérii Sokolie skaly 49, Veľká čarodejka na Sokolích skalách 51, Čarodejky a čarodeji 52, Čarodejnice a čarodejnici 56, Dráčik 61, Veľká Dvojica 62, Trojica medzi Sokolom–mužom a Bránou Raja 64, Kráčajúci mládenec 67, Kam kráča mládenec? 70, Mládenecov sprievod 72, Obrad zasvätenia 73, Černoška a čarodeji na Kozlovi 73, Obrad pod Sovím párom 76, Výtvarný sloh a technika 78, Víťajúci čarodej 82, Sokolie skaly v Terchovej 85, Ľudia od sokolích skál 91, Svet je plný sokolích skál! 92, Kamenná kniha mýtov 94, Ideál krásy 96, Antropologické typy 98, Dopravné prostriedky 99

SKALNÉ SVÄTYNE V MALÝCH KARPATOCH

Kultové skaly 103, Hrebeň pri Kukle - Skala strážcov Raja 104, Horná medvedia skala 110, Tisové skaly 118, Posvätné skaly 120

BRÁNY RAJA

Muž pri Bráne Raja 137, Muži a ženy pri Bránach Raja 138, Brána Raja na Sokolej skale v Čergove 142, Muž pri skalnej bráne v Malých Karpatoch 147, Muž so ženou a zvieratom 150, Scénky v Bráne Raja 152, Spiaci obor 154, Dvojice pri Bráne Raja 156

MOHYLY HÁJE A KULTOVÉ KAMENE

Vajce 171, Holubica 172, Háje 173, Raslavkameň 183, O slove "háj" 187, Magické kamene kedysi a dnes 198, Čarovné kamene 200, Posvätné stolce 203, Zámutovska „Havrania baba" a Hromový klin 206

MOCNÉ HORY

Devíny 217, Hora Oblík 219

SVÄTYNE NÁBOŽENSKO-BOŽSKÉHO OBDOBIA

Peryň 234, Svätyňa vo Vorgole 235, Zvenigorod 235, Pohansko 236, Tušemlj 236, Krasnogorskoje 236, Podnestrie 237, Chodovišče 237, Zbručský idol 237, Gross Raden 238, Falošné svätyne 239, Svätyne východného a západného typu 240, Prírodné svätyne 243, Pohanské svätyne na Slovensku 244, Privatizácia bohov 246

Práce autora k téme:

Kamene zabudnutého času (1999)

- II. Vydanie ako Kamene pradávneho času (2004)

Mýty bohovia a nepozemšťania (2004)

Slovo o Slovanoch, ich démonoch a bohoch (2005)

Magna Slovenia - zabudnuté kráľovstvo a stratená slovenská zem (2006)

- II. Vydanie ako Najstaršie dejiny slovenských kráľovstiev (2008)

Veľká dračica a jej mágia (2007)

Kultové kamene - tajomné a magické (2008)

Kľúč od Brány Raja (2010)

Svätyne našich predkov (2011)

Odporúčaná literatúra k téme:

Kroupa P.: Kameny krve a víry, 2010

Кугутйак, М.: Скельни святилища сокильских вершин, 2008

Кугутйак, М.: Кам'яни старожитности Космача, 2008

Кугутйак, М.: Терношорське скельне святилище в Карпатах, 2007

Ruzo, D.: Marcahuasi: la historia fantástica de un descubrimiento: los templos de piedra de una humanidad desaparecida, 1980

Moje poďakovanie patrí Mgr. Mag. M. Kozlovej, Ing. J. Ducárovi, prof. T. Mardag, MVDr. J. Balogovi, Ing. M. Balogovi, T. Bačovi, T. Majerovi, T. Shetlerovi, V. Novomestskému, R. Dominikovi, L. Vodičkovi, Trom sestrám a ostatným členom a spolupracovníkom Nezávislej akadémie vied, ktorí rôznou mierou prispeli svojimi tipmi, informáciami a spoluprácou pri zhromažďovaní materiálu k téme a do tejto knihy.

Autor

*Na prednej strane obálky kultové miesto Medvedia skala,
na zadnej strane obálky kultový kameň. Na strane 257-258
Zámutovská „Havrania baba“, popis na strane 206*

© **PhDr. RUDOLF IRŠA**
SVĀTYNE NAŠICH PREDKOV

I. vydanie, Bratislava, 2011
irsa.blgcz, irsa.szm.com

ISBN 978-80-970738-0-0

9 788097 073800

ISBN 978-80-970738-0-0

9 788097 073800

irsa.szm.com, irsa@centrum.cz